

**T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

935 NUMARALI AYNİYÂT DEFTERİNE GÖRE CANİK SANCAĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serpil KUTOĞLU

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Melike KARABACAK YILMAZ**

ARTVİN-2023

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin oruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-ğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum 935 Nolu Ayniyât Defterine Göre Canık Sancağı adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı taahhüt ederim. Aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. Tezimin kğit ve elektronik kopyalarının Artvin oruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-ğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Artvin oruh niversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin ay süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu srenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2023

İmza

Serpil KUTOğLU

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Melike KARABACAK YILMAZ danışmanlığında, Serpil KUTOĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma 06/09/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'nda **oybirliği** ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Doç. Dr. Faruk TAŞKIN	İmza:
Jüri Üyesi:	: Dr. Öğr. Üyesi Melike KARABACAK YILMAZ	İmza:
Jüri Üyesi:	: Dr. Öğr. Üyesi Tuğba KARA	İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

.../.../2023
Doç. Dr. Mustafa Çağatay KORKMAZ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLO LİSTESİ.....	IV
KISALTMALAR.....	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CANİK TARİHİ, İDARİ YAPISI VE NÜFUSU

1. CANİK SANCAĞININ İDARİ YAPISI.....	9
2. CANİK SANCAĞININ NÜFUSU.....	13
2.1. Çerkes Göçü ve Canik Sancağında Çerkes Nüfusu.....	14
2.1.1. Çerkeslerde Kölelik ve 935 Numaralı Ayniyât Defterine Göre Çerkeslerin Kariştıkları Olaylar	17
2.2. İranlı Nüfusu	20

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI CEZA SİSTEMİNE GÖRE 935 NUMARALI AYNİYÂT DEFTERİNDEKİ VAKALARIN DEĞERLENDİRMESİ

1. MECLİS-İ VÂLÂ-YI AHKÂM-I ADLİYYE VE TAŞRA TEŞKİLATI.....	23
2. OSMANLI HUKUK SİSTEMİNDE CEZALAR VE AF	29
2.1. Hapis Cezası	30
2.2. Kürek Cezası	31
2.3. Kalebendlik Cezası.....	35
2.4. İdam Cezası	35
2.5. Kefâlet	38
2.6. Af.....	39
3. CANİK SANCAĞINDA İŞLENEN SUÇLAR.....	40
3.1. Irza Geçme Davaları.....	41
3.2. Cinayet Davaları.....	45
3.3. Hırsızlık, Gasp ve Yağma Davaları.....	56
3.4. Diğer Suçlarla İlgili Davalar.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

935 NUMARALI AYNİYÂT DEFTERİNDE YER ALAN DİĞER KONULAR

1.EKONOMİ VE TİCARET	67
1.1.Guano Gübresi.....	68
2.ARAZİ VE İMAR MESELELERİ.....	72
2.1.Engiz Çiftliğinin Satış Meselesi.....	72
2.2.Samsun Hapishanesi'ndeki Mahkûmların Nakli.....	76
2.3.Kapan-ı Dakik.....	78
3.FRENGİ HASTALIĞI	80
SONUÇ	83
KAYNAKLAR.....	85
EKLER	94
ÖZGEÇMİŞ	103

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: 935 Numaralı Defterde Yer Alan Belgelerin Konulara Göre Dağılımı	7
Tablo 2: Trabzon Vilâyetinin İdari Yapılanması.....	12
Tablo 3: 1870 Trabzon Vilâyet Salnamesi’ne Göre Canik Sancağının Nüfusu	14
Tablo 4: 935 Numaralı Ayniyât Defterinde Yer Alan Cezalar.....	29
Tablo 5: 935 Numaralı Ayniyât Defterinde Verilen Hapis Cezaları	31
Tablo 6: 935 Numaralı Ayniyât Defterinde Verilen Kürek Cezaları	34

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
BEO.	: Bâb-ı Âlî Evrak Odası
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt sayısı
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
M.	: Milâdi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa numaraları
TTK	: Türk Tarih Kurumu
y.y.	: Yüzyıl

ÖZET

935 NUMARALI AYNİYÂT DEFTERİNE GÖRE CANİK SANCAĞI

1847 yılında Canik sancağı, Trabzon vilâyetine bağlanmıştır ve kısa bir dönem hariç Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar vilâyet içerisinde yer almıştır. Canik sancağı gerek nüfus yoğunluğu, gerekse tarım ve ticaret potansiyeli ile vilâyetin en önemli sancaklarından biridir. Önemli arşiv kaynaklarından biri olan ve çok çeşitli konularda bilgiler içeren ayniyât defterleri arasındaki 935 numaralı defter Canik sancağı ile ilgilidir. Bu defterin içerdiği 1866-1876 yılları arasında yazılmış olan belgeler incelenerek sancağın idari ve sosyal yapısı incelenmiştir. İdari yapı ve nüfus ile ilgili bilgiler verildikten sonra sancağın asayiş durumu ele alınmıştır. Defterde yer alan bilgiler doğrultusunda Canik sancağında işlenen suçlar, bu suçların yargılama safhaları ve verilen cezalarla ilgili değerlendirme yapılmıştır. Sancakta bu dönem içerisinde en çok cinayet, hırsızlık ve ırza geçme suçları işlenmiş olmakla birlikte yaralama, zimmete para geçirme, yağma ve adam öldürmeye teşebbüs gibi bazı diğer suçlar da meydana gelmiştir. Bu suçların karşılığında idam, kürek cezası ve hapis cezasının yanı sıra tazminat gibi yaptırımlar da uygulanmıştır.

Sancak verimli arazileriyle tarım ve tarım ürünlerinden üretilen sınai ürünlerin üretiminin yanında gelişen ticaret potansiyeli ile önemli ekonomik faaliyetlere sahiptir. Bu bağlamda sancağın ekonomik hayatında yaşanan gelişmeler ele alınmış, ayrıca şehirdeki imar çalışmaları incelenmiştir. Bunun dışında sağlık alanında yaşanan gelişmeler, idareci atama ve azilleri ile ilgili bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayniyât, Meclis-i Vâlâ, Canik, Ceza Hukuku, Osmanlı Tarihi, Suç.

SUMMARY

ACCORDING TO THE BOOK NUMBER 935 THE SANJAK OF CANIK

In 1847, the sanjak of Canik was annexed to the province of Trabzon and, except for a short period, remained within the province until the collapse of the Ottoman Empire. Canik was one of the most important sanjaks of the province with its population density, agriculture and trade potential. Book 935, one of the important archival sources that provides us with information on a wide range of subjects, is related to the sanjak of Canik. The social structure of the sanjak was analyzed by analyzing the documents written between 1866-1876. After giving information about the administrative structure and population, the public order situation of the sanjak is discussed. In line with the information in the ledger, the crimes committed in the sanjak of Canik, the trial phases of these crimes and the punishments given were evaluated. Although murder, theft and rape were the most common crimes committed in the sanjak during this period, some other crimes such as wounding, embezzlement, plunder and attempted manslaughter were also committed. For these crimes, sanctions such as execution, galleys, imprisonment and compensation were imposed.

The sanjak had important economic activities with its fertile lands, agriculture and industrial products produced from agricultural products, as well as its developing trade potential. In this context, the developments in the economic life of the sanjak are discussed, and the reconstruction works in the city are analyzed. In addition, information on developments in the field of health and the appointment and dismissal of administrators is provided.

Keywords: Ayniyat, Meclis-i Vala, Canik, Criminal Law, Ottoman History, Crime.

ÖNSÖZ

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra başta idari yapı ve adli yapı olmak üzere Osmanlı Devleti'nde her alanda kanunlaşma hareketleri ile beraber ıslahat çalışmaları başlamıştır. Tanzimat döneminin getirmiş olduğu merkezileşme hareketi merkez-taşra ilişkilerini yeniden yapılandırmıştır. Taşrada ortaya çıkan adaletsiz vergi toplanması, rüşvet, adli ve idari işlemlerdeki kanunsuz hareketler ile yerel otoritelerin birbirinden farklı bağımsız uygulamalarını ortadan kaldırarak merkezi otoritenin taşra üzerindeki denetim ve kontrolünün sağlanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda her alanda resmi kayıtlar ve defterler tutulmaya başlamıştır. Ayniyât defterleri yaşanan bu değişimi ortaya çıkaran önemli bir kaynaktır. Bu defterlerde Osmanlı kurumları arasındaki bürokrasi ve hiyerarşi görülmektedir. Ayniyât defterleri adli, idari, ekonomik ve sosyal alanlarla ilgili çok çeşitli bilgiler içermektedir. Nitekim 935 numaralı ayniyât defteri ise Canik sancağı özelinde Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatı ile bürokrasi ve hukukunun tezahürü olacaktır.

Bu çalışma 2021.522.02.01 numaralı, “Ayniyât Defterleri Işığında Trabzon Vilâyetinde Asayiş Suç ve Ceza (1865-1878)” konulu araştırma projesi kapsamında hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı 935 numaralı ayniyât defterinde yer alan belgeler doğrultusunda Canik sancağının sosyal, ekonomik ve kültürel hayatıyla ilgili bilgiler vermektir. 1866-1876 tarihleri arasındaki dönemi kapsayan defterdeki belgeler Canik sancağına hitaben yazılmıştır. İşlenen suçlardan dönemin sosyal ve ekonomik durumu, yöneticilerin azil ve atamalarından bürokrasi ve yöneticiliğe bakış, ticari faaliyetlerden ekonomi, uluslararası ilişkiler ve teknoloji alanındaki gelişmeler ortaya çıkmaktadır.

Çalışma giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde ayniyât defterlerinin genel özelliklerinden bahsedilmiş, daha sonra 935 numaralı ayniyât defterinin özelliklerine ve genel olarak içeriğindeki konulara değinilmiş, ayniyât defterleri ile ilgili yapılan diğer çalışmalarla ilgili bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Anadolu'da Türk yerleşiminin başlamasından itibaren kısaca Canik tarihi ele alınmıştır. Osmanlı egemenliği altına girdikten sonraki dönemde Canik'in idari yapısı, nüfusu ile ilgili bilgi ve gelişmeler aktarılmıştır. İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nin yargı ve ceza sisteminden bahsedilerek 935 numaralı ayniyât defterinde yer alan suçlar ve bu suçların yargılama süreçleri ile verilen cezalardan bahsedilmiştir. Defterde yer alan belgelerin büyük çoğunluğu sancakta işlenen suçlardan oluştuğundan çalışmada en çok bu konu üzerine yoğunlaşmıştır. Üçüncü bölümde defterde yer alan diğer konular olan sancaktaki imar çalışmaları, frengi salgın

hastalığı ve bu kapsamda uygulanan sağlık politikası ile ticari imtiyaz meselesine değinilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışmanın genel bir değerlendirmesine yer verilmiştir.

Çalışmamı hazırlarken ilk günden itibaren desteğini esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Melike Karabacak Yılmaz'a, çalışmalarım sırasında gösterdikleri sabır ve destekleriyle eşim İlhan, kızım Asya'ya ve her zaman maddi manevi olarak yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

Serpil KUTOĞLU

ARTVİN 2023

GİRİŞ

Ayniyât defterleri, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı; Hazîne-i Hâssa fonunda ve Bâb-ı Âlî Evrak Odası fonunda bulunmaktadır. Hazîne-i Hâssa fonundaki defterler hazine ile ilgili çeşitli bilgileri içermekteyken, çalışmamıza konu olan defterinin de bulunduğu Bâb-ı Âlî Evrak Odası fonundaki defterler sadâretten, nezâretlere ve vilâyetlere gönderilen resmi yazıları içerir.¹

Bâb-ı Âlî Evrak Odası, merkezi yönetimi oluşturan daireler arası yazışmalar ve taşra teşkilatının merkezi idareyle yaptığı yazışmaların yönetildiği birimdir. Aynı zamanda sadâretle yapılan tüm resmi yazışmalar burada tanzim ve idare edilmiştir.²

Ayniyât defterleri idari, hukuki, askeri, mali pek çok konuyu içeren ve her biri kendi içerisinde kronolojik olarak sıralanan defterlerdir.³ 1812-1892 tarihleri arasında Sadâret Mektûbî Kalemi'nden çıkan ve nezâretler, diğer devlet daireleri ile vilâyetlerle yapılan yazışmaların suretlerinin kaydedildiği bu defterler 1889 adettir.⁴

Defterlerin adlandırılması dönemsel olarak değişiklik göstermiş olup yazıldığı makama, yazının çıkış yerine, cinsine veya konusuna göre olmak üzere dört ana başlıkta tasnif edilebilir. H.1283-1296 (1866-1879) yılları arasında vilâyet ve nezâretlerin isimlerini taşıyan defterler oluşturulmuş olup çalışmamıza konu defter de bu sınıflandırma dâhilindedir.⁵ Defterlerin içerisinde bulunan belgeler genel olarak şukka, tezkire, tahrîrât ve buyruldu türündendir.⁶

Şukka; merkez teşkilatından taşra teşkilatına gönderilen mektuplardır.⁷ Tezkire; üst makamdan alt makama ya da denk makamlar arasında yazılan kısa yazılardır. Konusuna göre çok sayıda tezkire türü bulunmaktadır.⁸ Tahrîrât; yazılış dönemine göre içerik olarak değişiklikler gösterse de devlet kademeleri arasındaki iç yazışmalar ve yabancı ülkelerde

1 Fatma Akın, “Ayniyât Defterleri ve Hafaya Anadolu Tasnifine Dair Bir İnceleme”, *OTAM*, S.46, Ankara 2020, s.1.

2 Eşref Eşrefoğlu, “Bâb-ı Âlî Evrak Odası Sâdâret Evrakı ve Provenance Sisteminin Uygulanması”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.7-8, İstanbul 1977, s.226.

3 Abdülmecit Mutaş, “Osmanlı Arşivi’ndeki Ayniyât Defterleri”, *OTAM*, S. 7, s.386.

4 *Osmanlı Arşivi Rehberi*, haz. Y.İhsan Genç ve diğerleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:108, İstanbul 2010, s.183.

5 Mutaş, *age*, s.387.

6 Akın, *age*, s.4.

7 *Osmanlı Arşivi Rehberi*, s.503.

8 Atilla Çetin, “Arşiv Terimleri ve Deyimleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.12, Ankara 1978, s.364.

bulunan daimi elçiliklerle yapılan şifreli yazışmalardan oluşur. Genellikle imza yerine mühür basılan yazılardır.⁹ Buyruldu; sadrazam, vezir ve beylerbeyi gibi yüksek devlet görevlileri tarafından verilen emirleri içeren yazılardır.¹⁰

Ayniyât defterleri ile ilgili çalışmalar özellikle son dönemlerde artış göstermeye başlamış ve çeşitli kitap, makale, lisans ve yüksek lisans tezlerine konu edilmiştir.

1966 yılında hazırlanan ve ayniyât defterlerinin genel özelliklerini açıklayan ayniyât defterleri ile ilgili yapılacak araştırmalar için kılavuz niteliğinde bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada ilk olarak Osmanlı Devleti'nde defter tutma geleneğinden bahsedilmiştir. Defterlerin tutuluş şekline bakıldığında genel olarak iki ayrı kayıt sistemi görülmektedir. Bunlardan biri, yazıların özetlerinin çıkartılarak bir numara verilmesi suretiyle oluşturulan “*hülâsaten kayıd defterleri*”, diğeri ise yazının aynen yazılarak kaydedildiği “*ayniyât defterleri*” olarak adlandırılmaktadır. Çalışmada daha sonra ayniyât defterlerinin kendi içindeki tasnifinin nasıl oluşturulduğuna değinilmiştir. Bu tasnif yazının yazıldığı makama göre, yazıyı yazan makama göre, yazının türüne ve konusuna göre olmak üzere dört ana başlıkta toplanmıştır. Çalışma ayniyât defterlerinin tutulma sebepleri ve genel özelliklerinin anlaşılması açısından önemli bilgiler içermektedir.¹¹

961 numaralı Karesi ayniyât defteri bir yüksek lisans tezine konu olmuştur. Çalışmada, defterde yer alan belgelerden yola çıkılarak şahıslar arasında yaşanan meseleler çeşitli konu başlıkları altında ele alınmıştır. Ardından Balıkesir'in idari yapısı, sosyal yapısı ve ekonomik durumu yine belgeler kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda 961 numaralı defterde bulunan 312 adet tezkirenin transkriptine ve bazı belgelerin tıpkıbasımına yer verilmiştir.¹²

Anadolu vilâyetine gönderilen gizli ayniyât defterleri ile ilgili bilgiler içeren bir makale bulunmaktadır. Bu makalede ayniyât defterleri hakkında yapılan çalışmalardan ve defterlerin genel özelliklerinden bahsedildikten sonra hafaya Anadolu defterleri ile ilgili bilgi verilmiştir. Gizli anlamına gelen hafaya teriminden oluşan tasnifte üç defter grubu bulunmakta olup bunlar; “*Hafaya Anadolu*”, “*Hafaya Rumeli*” ve “*Hafaya Anadolu ve*

9 Mübahat S.Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.231.

10 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Buyruldu”, *Belleten*, S.19, C.5, Temmuz 1941, s.289.

11 Mutağ, age.

12 Hakan Torun, *935 Nolu Karesi Ayniyât Defteri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2002.

Rumeli” defterleridir. Çalışmaya konu “*Hafaya Anadolu*” tasnifinde üç adet defter bulunmaktadır. Bu defterler 318, 319, 320 numaralı defterlerdir ve 1844-1871 tarihleri arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu üç defterin adı Anadolu olsa da içeriğindeki belgeler daha çok Mısır, Cidde, Şayda, Trablusgarp, Girit bölgelerine gönderilen belgelerdir. Genel olarak devlet tarafından yerel yönetimlerin önemli olaylarla ilgili bilgilendirilmesi, olayların bastırılması ile ilgili önlemler, yabancı devletlerle ilişkiler, iç güvenlik ve asker sevki gibi konuları içeren defterde bazı özel olaylar da yer almıştır. 318 numaralı defterde ağırlıklı olarak Mehmed Ali Paşa’nın isyan etmesinden sonra kontrolü altına aldığı Lübnan’ın Osmanlı Devleti için önemli bir sorun haline geldiği Lübnan Meselesi ile ilgili kayıtlara yer verilmiştir. 319 numaralı defterde Botan emiri Bedirhan Bey ile Osmanlı Devleti arasındaki nüfuz mücadelesi ve yaşanan olaylara yer verilmiştir. 320 numaralı defterde ise yoğun olarak Girit meselesi ile ilgili konulara yer verilmiştir. Görüldüğü üzere gizli belgelerden oluşan bu defterlerden devlet politikası, iç güvenlik sorunları gibi çok önemli konular hakkında bilgi edinmek mümkündür. Yapılan bu çalışma ayrıca hafaya defterlerinin anlaşılması ve 318, 319, 320 numaralı hafaya Anadolu defterlerinin içeriği hakkında bilgi edinmemize yardımcı olacaktır.¹³

Başka bir çalışmada, 1867-1872 tarihlerini kapsayan 931 numaralı ayniyât defterindeki bilgiler kullanılarak Trabzon’un idari, sosyal ve ekonomik hayatı ele alınmıştır. Belgeler konularına göre ayrı başlıklar altında değerlendirilmiş ve son olarak 931 numaralı ayniyât defterinin tıpkıbasımı ve transkripsiyonuna yer verilmiştir.¹⁴

22 numaralı ayniyât defteri bir araştırmaya konu edilmiştir. Bu çalışmada 22 numaralı ayniyât defterinde yer alan belgelerin konularına göre bir tasnif oluşturulmuş ve hangi belgede hangi konunun geçtiği tabloda gösterilmiştir. Defterdeki belgeler esas alınarak Anadolu vilâyetinin merkez teşkilatı ile ilişkileri; askeri meseleler, iktisadi meseleler, mülki meseleler, adli meseleler, sosyal meseleler ve İstanbul’un ihtiyaçları başlıkları altında detaylandırılmıştır.¹⁵

Aydın vilâyetine ait 812 ve 813 numaralı ayniyât defterleri incelenerek Tire kazasının 1866-1879 tarihleri arasındaki coğrafi ve idari yapısı ele alınmıştır. Defterlerde yer alan Tire

¹³ Akın, agm.

¹⁴ Ayşe Seyhan, *931 Numaralı Ayniyât Defterine Göre 1867-1872 arasında Trabzon’da İdari, Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi 2013.

¹⁵ Özlem Poyraz ve Cuma Doğan, “22 Numaralı Anadolu Ayniyat Defterine göre Anadolu Eyaletinin Merkez-Taşra İlişkileri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.57, Konya 2023.

kazası ile ilgili bilgiler kullanılarak yaşanan adli olaylar, Rumeli ve Kafkasya'dan gelerek vilâyete yerleşen muhacirlerle ilgili konular ele alınmıştır.¹⁶

1 numaralı Anadolu âdi ayniyât defterinin ana kaynak olarak alındığı başka bir makalede 16 Ocak-12 Mayıs 1812 tarih aralığını kapsayan dönem Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi ele alınmıştır. Bu defterde İzmir, Ankara, Antakya, Trabzon, Halep gibi birçok muhtelif taşra idaresine yazılan mektup ve kâimeler bulunmaktadır. Belgeler Osmanlı-Rus savaşı dönemine denk geldiğinden dolayı bu savaşla ilgili gelişmelerin yanında, taşra yöneticilerinden istenilenler, askerlik, ordu ihtiyaçları, vergi borçları, atamalar gibi çeşitli konular çalışmada incelenmiştir.¹⁷ Aynı yazarın farklı bir çalışmasında da 1 numaralı Anadolu ayniyât defterindeki Kocaili sancağına dair kayıtlar ele alınmıştır. Defterde Kocaili sancağını ilgilendiren 18 belge yer almaktadır. Bu belgelerde yer alan bilgiler mali konular, ayanlar ve askeri konular, şahısların aralarındaki meseleler ve İstanbul'un iâşesi başlıkları altında aktarılmıştır. Ayrıca ilgili belgelerin transkripsiyonuna da yer verilmiştir.¹⁸

Ayniyât defterleri incelenerek Aydın vilâyeti hakkında önemli bir eser kaleme alınmıştır. Aydın vilâyetinin 1866-1880 yılları arasında Osmanlı idaresindeki yeri, nüfusu, idarecileri, sosyal yapısı ve ekonomik durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Bunun yanında vilâyette gerçekleşen doğal afetler, imar çalışmaları, arkeolojik çalışmalar gibi çok geniş alanlarda vilâyette yaşanan olaylar ele alınmıştır. Bu eserin en önemli özelliklerinden biri ayniyât defterlerinin ihtiva ettiği konuların genişliğini göstermesidir. Ayniyât defterleri incelenerek devlet yönetimi ve insan hayatının her alanından bilgilere erişilebileceği görülmektedir.¹⁹

Ayniyât defterleri kaynak alınarak Edirne vilâyeti ile ilgili de bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada önce Osmanlı Devleti'nin dönem siyaseti ve uluslararası ilişkilerinden bahsedilmiştir. 819-828 numara aralığındaki ayniyât defterlerinin “Edirne, Adana, Şarki Rumeli” vilâyetleri ile ilgili olduğu belirtilerek çalışmanın temeline 826 numaralı ayniyât

16 Ertan Gökmen ve Ömür Yazıcı, “Aydın Ayniyat Defterlerinde Tire Kazası 1866-1879”, *Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi*, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, Mart 2015.

17 Ertan Gökmen “Ayniyat Defterlerinin Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemi, Bir Numaralı Anadolu Adi Ayniyat Defteri Örneği”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.16, S.4, Aralık 2018.

18 Ertan Gökmen, “Bir Numaralı Anadolu Ayniyat Defterindeki Kocaili Sancağı'na Dair Kayıtların Muhtevası”, *Uluslararası Milli Mücadelede Servetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu VI*, C.I., Kocaeli 2020.

19 Ertan Gökmen ve Ömür Yazıcı Özdemir, *Ayniyât Defterleri Işığında Aydın Vilâyeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Durumu 1866-1880*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2018.

defterinin Edirne ile ilgili belgeleri alınmıştır. Edirne'nin vilâyet olma süreci ve sonrasındaki idari durumu hakkında bilgi verilmiştir. Defterde yer alan belgelerden yola çıkılarak 1876 yılında yaşanan arazi ve mera meselelerine değinildikten sonra Edirne'de işlenen suçlar suç türüne göre başlıklar altında detaylandırılmıştır.²⁰

Ayniyât defterlerinin çoğunda fihrist bulunmamaktadır. Fihrist, yapılacak araştırmalarda bir eserin içeriğini göstermek suretiyle araştırmacıların işini kolaylaştırmaktadır. Bu düşünceden hareketle 830 numaralı ayniyât defteri için fihrist oluşturan bir makale kaleme alınmıştır. 1866-1876 yılları arasını kapsayan 830 numaralı ayniyât defterinin ilk sayfasından, son sayfası olan 169. sayfaya kadar sıralı olarak konuları belirtmek suretiyle fihristi oluşturulmuştur. Ayrıca hangi suç türünün kaç belgede geçtiğiyle ilgili ayrı bir tablo verilmiştir.²¹

Konusuna göre isimlendirilmiş ayniyât defterleri arasında yer alan 4 numaralı ayniyât katl defteri üzerinden 9 Mart-23 Temmuz 1851 tarihleri arasını içeren cinayet ve yaralama olayları ele alınmıştır. Bu çalışmada gerçekleşen suçlar defterin geçtiği dönem itibarıyla yürürlükte olan 1851 tarihli ceza kanunnâmesine göre cezalandırılmıştır. Çalışmadan dönemin katil profilleri, cinayet suçlarının işleniş biçimi ve verilen cezalar hakkında bilgi edinmek mümkündür.²²

Tarih çalışmaları açısından ayniyât defterleri çok önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle son dönemlerde ayniyât defterleri ile ilgili çalışmalar artmıştır. Ayniyât defterleri bir konu özelinde tutulan defterler olmayıp, çeşitli konular içermesi sebebiyle farklı alanlardaki araştırmacıların başvuru kaynağı olacaktır. Neredeyse her vilâyet adına ayniyât defteri bulunması şehir tarihçiliği için vazgeçilmez bir kaynak niteliği oluşturmuştur. Bunun yanında şehirlerdeki kamu binalarının imar çalışmaları ile ilgili belgeler düşünüldüğünde sanat tarihi için de önemli olduğu görülmektedir. Yine adli davalarla ilgili bilgilerden sosyal yapı ve yargı hakkında, idari davalarla ilgili bilgilerden yönetim ve politika hakkında bilgiler edinebilmekteyiz. Nüfus hareketlilikleriyle ilgili edindiğimiz bilgiler göç çalışmaları için

20 Arzu Taşcan, "1876 Yılında Edirne Vilâyeti'nde Asayiş Problemleri (826 Numaralı Ayniyat Defteri Verilerine Göre)", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.19, S.1, Manisa 2021.

21 Abdülkadir Babalık, "30 Numaralı Erzurum Ayniyat Defteri'nin Fihristi", Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi, C.4, S.8., Mart 2021.

22 Özlem Poyraz ve Merve Öner, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cinayet ve Yaralama Vakaları: 478 Numaralı Ayniyat Katl Defteri Örneği", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.73, Temmuz 2022.

önemlidir. Vilâyet adıyla tutulan defterlerin yanı sıra Mısır meselesi, Tepedelenli Ali Paşa meselesi gibi belirli bir konu özelinde tutulan ayniyât defterleri de bulunmaktadır.²³

Hafaya adı verilen ayniyât defterleri gizli belgelerden oluşmaktadır. Bu defterler uluslararası ilişkiler, orduların sevk ve ihtiyaçları, savaş, iç isyanlar gibi devlet ya da tebaanın güvenliği ile ilgili önemli belgeler içermektedir. Genel olarak ayniyât defterleri çok çeşitli konularda belgeler içerdiğinden belirli bir alan araştırması için sınırlandırmak doğru olmayacaktır. Bu sebeple 19. yüzyıl Osmanlı tarihi çalışan bir araştırmacı mutlaka ayniyât defterlerine başvurmalıdır.

Bâb-ı Âli Evrak Odası fonunda yer alan 928-936 numara aralığındaki ayniyât defterleri Trabzon vilâyetine aittir. Çalışmamızın kaynağını oluşturan 935 numaralı ayniyât defteri de Canik sancağı ile ilgili belgeler içermektedir. Defterde yer alan evrakın muhatap kısmında “*Canik Sancağı Mutasarrıflığına*” veya “*Canik Mutasarrıflığına*” ibaresi yer almakta olup, yazışmalar doğrudan sancak ile yapılmıştır. Defterin fiziki özelliklerine bakıldığında; elli sayfadan oluştuğu, üçüncü ve on altıncı sayfalarda kenar başlıkları bulunmasına rağmen metin kısmının boş olduğu görülmektedir. Sayfaların sağ tarafına iki sütun, sol tarafına tek sütun konulmuştur. En sağda yer alan sütunda “*numara*”, yanındaki sütunda “*tarih*” başlığı atılmış olup, sol tarafta bulunan sütunda “*evrak numarası*” başlığı yer almaktadır. Belgelere evrak numarası üzerinden atıf yapılmıştır. Ancak defterde yer alan iki belgede evrak numarası yazılmamıştır. Bu belgelere sayfa numarası kullanılmak suretiyle atıfta bulunulmuştur (18 ve 49 numaralı evrak).

Hicrî takvimin kullanıldığı defter 1283 tarihli bir evrakla başlayıp, 1293 tarihli bir evrakla sona ermekte olup, on bir yıllık zaman aralığını kapsamaktadır. Bazı belgelerde hicrî tarihin yanında rûmî tarih de kullanılmıştır. Örneğin; “...*Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye’nin Muhâkemât-ı Cezâiyye Dairesi’nden 15 Zi’l-hicce 91 ve 11 Kânunisânî 90 tarihi ve 115 numarası ile murakkaman verilen mazbata üzerine...*”²⁴ denilerek Muhâkemât-ı Cezâiyye Dairesi’nin kararı iki ayrı takvime göre yazılmıştır. Bazı sayfalarda muhatap kısmının ayrı ayrı yazıldığı birden fazla evrak yer almakta olup, bazı sayfalarda ise “*bu dâhi*” ibaresi ile iki evrak arasında geçiş formu oluşturulmuştur. Canik Mutasarrıflığı’nın muhatap alındığı belgeler “*şukka*” tabiriyle bitirilmiştir. Çoğunlukla yazılar “*icrâ-yı icâbına himmet olunması*

23 Akın, agm, s.1.

24 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), Ayniyât Defteri, 595/935, 1115.

siyâkında şukka” şeklinde bitirilerek bir konu hakkında emir ya da karar içerdiği anlaşılmaktadır.

Defter içerisindeki belgelerin çoğunluğu asayiş suçlarına ilişkin yargılama süreçlerini içermekte olup bunun yanında memuriyet azil ve atamaları, ticari imtiyaz sözleşmesi, arazi anlaşmazlık davası, salgın hastalıkla ilgili tedbirler, idari binaların tadilat ve taşınmasına ilişkin çeşitli yazışmalar yer almaktadır. Defterde yer alan evraktan Canik sancağının idari yapısı, nüfusu, ekonomik hayatı başta olmak üzere, dönemin yargılama usulü ile kanun ve nizâm-nâmeler gibi pek çok konuda bilgi edinilebilmektedir.

Çalışmamızda ana kaynak olarak kullanılan 935 numaralı ayniyât defterinin yanı sıra salnâmeler, nizamnâmeler ile çeşitli yayın ve tezlerden faydalanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle Canik sancağının idari yapısıyla ilgili tarihi süreç ele alınmış, ardından 19. yüzyıl sonlarındaki durumu üzerinden defterde yer alan bilgiler kullanılmak ve diğer kaynaklarla desteklenmek suretiyle konular ele alınmıştır.

Tablo 1: 935 Numaralı Defterde Yer Alan Belgelerin Konulara Göre Dağılımı

Konu	Evrak Numarası
Atama ve Azil Konuları	1770, 540, 1040, 8, 1055
Zimmete Para Geçirme	49
Yağma	784
Yaralama	1144, 87, 60, 761, 452, 964
Hırsızlık	964, 1144, 502, 640, 18, 122, 455, 622, 619, 761, 81, 335, 476, 136
Arazi Davaları	140, 211
Cinayet	817, 365, 624, 689, 74, 75, 1338, 1353, 246, 150, 823, 1111, 1115, 1245, 47, 82, 92, 37, 571, 66, 163, 162, 178, 244, 358, 164, 476, 49, 549
Ticaret, Vergi Konuları	219, 702
İmar İşleri	1236, 459, 62
İrza Geçme	586, 1129, 1273, 28, 212, 577, 682, 134
Cinayete Teşebbüs	872
Gasp	122, 948, 1027, 1273, 22, 267, 592, 835, 452
Zehirleme	96
Salgın Hastalık	453
*Bazı belge sayfaları farklı sütunlarda belirtilen konulara mükerrer işlenmiştir. Bunun sebebi bir belge içerisinde birden fazla konu ya da suç türünün yer almasıdır. Örneğin 964 ve 1144 belgelerde Yaralama ve Hırsızlık suçları beraber işlenmiştir.	

BİRİNCİ BÖLÜM

CANİK TARİHİ, İDARİ YAPISI VE NÜFUSU

Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra Anadolu'nun birçok bölgesinde başlayan Türk yerleşimleri Canik dağlarının güneyine de ulaşmıştır. Bizans döneminde “Amisos” olarak adlandırılan Canik bölgesindeki ilk başarılı Türk fethi 1158 yılında Yağıbasan tarafından Bafra'nın Dânişmendlilerin hâkimiyetine geçmesiyle gerçekleşmiştir.²⁵ 12. yüzyılın sonlarına kadar bölgede hâkimiyet mücadelesi devam etmiş ve 1194 yılında Rükneddin Süleymanşah tarafından yapılan bir sefer sonucu Anadolu Selçuklu Devleti bugünkü Samsun kıyı şeridinin bir bölümünde hâkimiyet kurmuştur. Ele geçirilen bölgede Müslüman Samsun'u olarak tabir edilen şehir inşa edilerek, bir kısmı Müslüman, bir kısmı Cenevizlilerin kontrolünde bulunup Hristiyan olan (Kara Samsun ya da Gâvur Samsun) iki ayrı şehir ve yönetim oluşmuştur. Bölgenin coğrafi olarak “Canik” ismiyle adlandırılması da bu dönemlere rastlar.²⁶ Canik adının kullanıldığı ilk yazılı kaynak 12. yüzyıl ortalarında kaleme alınan Dânişmendnâme'dir.²⁷

Moğol istilasına kadar yaşanan süreçte Anadolu Selçukluları bölgede kesin hâkimiyet kurma çalışmalarına devam etmiş ve zaman zaman Trabzon Rum İmparatorluğu ile mücadeleler yaşamıştır. 14. yüzyıl başlarında ise Anadolu'daki Moğol hâkimiyetinin zayıflamasıyla birlikte bağımsız Türk beylikleri kurulmuştur. Canik bölgesinde aralarında Taceddinoğulları, Kubadoğulları, Taşanoğulları gibi beyliklerin bulunduğu ve daha sonra Canik Beylikleri olarak anılacak olan beylikler hüküm sürmüştür.²⁸

Canik'teki Osmanlı hâkimiyeti ile ilgili ilk teşebbüslerin 14. yüzyıl sonuna doğru başladığı görülmektedir. I.Bayezid zamanında 1396 yılında yapılan bir sefer sonucu Bafra, Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Ancak 1402 yılında gerçekleşen Ankara Savaşı sonunda Osmanlı'da taht kavgalarının yaşanması üzerine Candaroğlu Beyliği fırsattan istifade ederek Canik bölgesinin kontrolünü ele geçirmiştir.²⁹ Candaroğlu İsfendiyyar Bey bu bölgeyi oğlu

25 İbrahim Tellioglu, “Samsun’a Türk Yerleşiminin Tarihi Gelişimi”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.9/4, Bahar 2014, s.111.

26 Ayşegül Öztürk Çilingir, “Ortaçağ İslam Kaynaklarında Samsun ve Çevresi”, *Turkish Studies-Historical Analysis*, S.15/1, Mart 2020, s.233.

27 Ercan Yalçın, *Canik Sancağı Genel Meclis Tutanakları 1916*, Samsun Kent Müzesi Araştırma Merkezi Yayını, Samsun 2017, s.26.

28 İbrahim Tellioglu, Samsun’a Türk Yerleşiminin Tarihi Gelişimi, s.1113.

29 Osman Köse, “Canik’in Osmanlılara Geçışı ve Canik’te İktisadi Hayat”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, ed. Cevdet Yılmaz, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s.80.

Hızır Bey'in himayesine bırakmıştır. 1417-1419 yılları arasında Amasya sancak beyi Şehzade Murad'ın lalası Biçeroğlu Hamza Bey Cenevizlilerin kontrolünde bulunan Gâvur Samsun'u almış, sonra da Çelebi Mehmed tarafından Müslüman Samsun üzerine yürünmüş ve Hızır Bey tarafından burası savaşımadan Osmanlı idaresine teslim edilmiştir.³⁰ 1428 yılında Taceddinoğlu Beyliği'nin elinde bulunan Ordu ve Çarşamba'nın da alınmasıyla Canik'te Osmanlı hâkimiyeti kesin olarak tesis edilmiştir.

Osmanlı Devleti kısa sürede geniş topraklarda hüküm sürmeye başlamış ve bu toprakların idaresini sağlamak için sancak yapılanmasını kurmuştur. Osmanlı ülkesi hükümdarın yönettiği bir hünkâr sancağı ve oğullarının yönettiği diğer sancaklardan oluşmaktaydı. 14. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanlardaki fetihlerle hâkimiyet alanının genişlemesi üzerine idari yapılanmada değişikliğe gidilmiştir. Sancak beylerinin başına bir beylerbeyi görevlendirilerek denetimin daha kolay sağlanması amaçlanmıştır.³¹ Osmanlı'da beylerbeylik olarak yapılandırılan ilk birim Rumeli Beylerbeyliği olup daha sonra topraklar genişledikçe sırasıyla Anadolu, Rum, Karaman beylerbeylikleri kurulmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde beylerbeylik sayısı 34'e ulaşmıştır.³²

Amasya, Tokat, Sivas bölgelerini içine alan Rum Beylerbeyliği'nin sınırları 15. yüzyılda gerçekleşen yeni fetihlerle birlikte genişlemiştir. Bu dönemde önce Canik, Çorum ve Karahisar-ı Şarki daha sonra Trabzon, Malatya, Kemah, Divriği ve Bayburt, Rum Beylerbeyliği'ne dâhil edilmiştir. Genişleyen sınırlar sebebiyle Rum Beylerbeyliği; Amasya, Sivas ve Tokat, Sonisa ve Niksar, Karahisar-ı Hasandırız ile Canik sancaklarını içine alan Vilâyet-i Rûm-ı Kâdîm ve Trabzon, Malatya, Divriği, Darende, Kemah ve Bayburt'u içine alan Vilâyet-i Rûm-ı Hadîs olarak ikili yapıyla anılmıştır. Bu dönemde Canik, Rum Beylerbeyliği'nin on iki livasından biridir.³³

1. CANİK SANCAĞININ İDARİ YAPISI

1591 yılından itibaren Osmanlı idari yapılanmasında beylerbeylik kavramı yerine eyalet kavramı kullanılmaya başlanmıştır.³⁴ Canik sancağı, Rum eyaleti içerisindeki idari

30 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.309.

31 Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s.108.

32 Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı İdaresinde Âdem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.6, Güz 2008, s.16.

33 Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Rum Beylerbeyliği", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.5, İstanbul 1989, ss.289-299, s.292.

34 Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)", *Yeni Türkiye*, S.31, 2000, s.431.

konumunu 19. yüzyıla kadar korumuştur. Ancak 18. yüzyılın başlarından itibaren bazı sancaklar padişah haslarına ait vergileri tahsil eden muhassıllar tarafından yönetilmiş olup Canik sancağı bunların arasında yer almıştır. Muhassıllık görevi bazı dönemlerde doğrudan Trabzon Valisi tarafından yapılırken, bazı dönemlerde de farklı bir yönetici atanmak suretiyle yapılmıştır.³⁵ Muhassıllık sistemine geçildikten birkaç yıl sonra da mîrî mukâataaların iltizama verilmesi usulü başlamıştır. Böylece Canik'te muhassıllık-malikânelik uygulaması başlamıştır. 1737 tarihinde Canik sancağı Mehmed Bey, Üçüncüoğlu Ömer Bey ve Fatsalı Hacı Bey'e müsterek malikâne olarak verilmiştir. 1762 yılına gelindiğinde ise Canikli Ali Paşa malikânesi olan Canik'te Canikzâdelerin uzun süre devam edecek olan yönetimi başlamıştır.³⁶

Tanzimat dönemi ile birlikte başlayan yeni yönetim anlayışının bir parçası olarak muhassıllık idaresi son bulmuş ve Canik merkezden tayin edilen mutasarrıf tarafından yönetilmeye başlamıştır.³⁷ 1847 yılına gelindiğinde ise Canik, Karahisar-ı Şarki, Gönve ve Batum sancakları Trabzon eyaletine bağlanmıştır.³⁸

Tanzimat döneminde taşra idaresinin en önemli düzenlemelerini 1864 ve 1871 vilâyet nizâmnâmeleri oluşturmıştır. 8 Ekim 1864 tarihinde ilan edilen Tuna Vilâyet Nizâmnâmesi ile vilâyet kavramı, eyalet kavramı yerine resmi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Vilâyet livâlara, livâ kazalara, kaza da kura ve köylere taksim edilmiştir. Vilâyet vali, livâ kaymakam, kaza müdür, köy ise muhtar tarafından idare edilmektedir. Yönetimde valiye yardımcı olacak memurlar ve idare meclisleri bulunmaktadır. 1867 yılında yapılan bazı değişikliklerle bu nizâmnâme Sırbistan, Eflak ve Boğdan, Tunus, Mısır, Karadağ, Sisam ve Lübnan gibi özel statüleri bulunan vilâyetler hariç tüm vilâyetlerde uygulanmaya başlamıştır.

1871 yılına gelindiğinde birtakım değişikliklerle birlikte İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyât Nizâmnâmesi yayınlanmıştır. 1871 Vilâyet Nizâmnâmesi ile idari birimler hiyerarşik olarak

35 Abdullah Saydam, "Trabzon'un İdari Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793-1851)", *OTAM*, S.18, Ankara 2005, s.286.

36 Rıza Karagöz, "Canik'in İdari Yapısı ve İdarecileri", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, ed. Cevdet Yılmaz Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2013, s.128.

37 Abdullah Bay, "Canik Muhassıllığı İçin Yapılan Siyasi Mücadeleler", *Karadeniz Araştırmaları*, S.19, Güz 2008, s.83.

38 Nedim İpek, "Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.10, Samsun 1997, s.29.

yukarıdan aşağıya vilâyet, livâ, kaza, nâhiye ve köy olarak teşkilatlanmıştır.³⁹ Livâ ya da sancakta mutasarrıf, kaza yönetiminde kaymakam, nâhiyede nâhiye müdürü, köyde ise muhtar idarenin başını oluşturmuştur. Bu nizâmnâme ile son halini alan Osmanlı idari yapılanması imparatorluğun dağılmasına kadar devam etmiştir.

1871 Vilâyet Nizamnâmesi'nin getirdiği yeni yapılanmada Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatı 27 vilâyet ve 123 sancaktan oluşmaktaydı. Bu idari birimlerin bölgesel olarak dağılımına bakıldığında Rumeli bölgesinde 10 vilâyet, 44 sancak, Anadolu bölgesinde 16 vilâyet, 74 sancak, Afrika bölgesinde ise 1 vilâyet, 5 sancak bulunmaktaydı.⁴⁰ Canik, Trabzon vilâyetine bağlı bir sancak olmakla birlikte 1872 ile 1878 yılları arasındaki dönemde müstakil mutasarrıflık olarak yönetilmiş, 1878 yılı itibarıyla tekrar Trabzon vilâyetine bağlanmıştır.⁴¹ Nitekim 935 numaralı ayniyât defterindeki bazı belgelerde merkezden yapılan yazışmaların muhatabı doğrudan Canik Mutasarrıflığı olarak görülmektedir.

Bu dönemde Trabzon vilâyetinin sınırlarına bakıldığında doğuda Batum'dan başlayıp batıda Samsun'a kadar uzanan uzun bir sahil şeridini kapsadığı ve uçtan uca yaklaşık 150 saatlik karayolu mesafesi bulunduğu görülmektedir.⁴² Trabzon vilâyetinin güneyinde Erzurum ve Sivas vilâyetleri, batısında ise Kastamonu vilâyeti bulunmaktaydı. Kuzeyinde Karadeniz'in bulunduğu Trabzon vilâyetinin doğusunda Rusya sınırı uzanmaktaydı.

1870 tarihli vilâyet salnâmesine göre Trabzon vilâyeti; Trabzon merkez sancağı, Gümüşhane sancağı, Canik sancağı ve Lazistan sancağından oluşmaktaydı.⁴³ Yüzyıl sonuna kadar Trabzon idari yapılanması önemli bir değişikliğe uğramadan bu şekilde devam edecektir. Yaşanan en önemli değişiklik ise 1877-1878 Osmanlı Rus harbinden sonra Batum'un kaybedilmesi ve Lazistan sancağının merkezinin Rize'ye taşınmasıdır.⁴⁴

39 İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2007, s.498.

40 Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnâmelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.2, S.1, Çankırı 2011, S.35.

41 Karagöz, agm, s.131.

42 Karagöz, agm, s.40.

43 Kudret Emiroğlu, *Trabzon Vilâyeti Salnamesi/1870*, C.2, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.171.

44 Ahmet Köksal, "Trabzon Vilâyeti'nin Nüfusu", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.15, Güz 2013, s.102.

Tablo 2: Trabzon Vilâyetinin İdari Yapılanması

Sancak	Kaza	Nahiye
Trabzon (Merkez) Sancağı	Trabzon	Akçaabat, Yomra, Maçka, Vakfıkebir
	Giresun	Aksu, Keşap
	Bucak (Ordu)	Ulubey Hapsemana, Aybastı, Perşembe
	Rize	Kurayıseba
	Tirebolu	Görele
	Of	Sürmene
Canik Sancağı	Samsun	Kavak
	Ünye	Fatsa, Niksar, Bolaman, Karakuş
	Çarşamba	Terme
	Bafra	Alaçam
Lazistan Sancağı	Batum	Acara-i Ulyâ, Acara-i Süflâ, Çürüksu
	Arhavi	Hemşin, Atina, Gönne, Hopa
	Livâne	Maçahel
Gümüşhane Sancağı	Gümüşhane	Kovans, Yağmurdere
	Torul	Kürtün
	Kelkit	Şiran

Canik sancağı, merkezi Samsun olup Ünye, Çarşamba ve Bafra kazalarından oluşmaktaydı. Önemli bir liman kenti olan Samsun kazası vilâyet merkezine 241 km ve 92 saatlik karayolu mesafesinde bulunmaktaydı. Diğer kazaların vilâyet merkezlerine olan uzaklıkları Bafra 98 saat, Çarşamba 84 saat, Niksar 82 saat, Ünye ise 58 saat mesafedeydi. Sancağın, vilâyet merkezine en uzak yeri ise 328 km ve 103 saatlik mesafede bulunan Bafra

kazasına bağılı Alaçam nâhiyesi idi.⁴⁵ Vilâyet merkezine nispeten uzak olup, geniş bir alana sahip olan sancakta piyade sınıfından 164 asker, süvari sınıfından 94 asker konuşlanmıştı.⁴⁶

Canik sancağı bizzat mutasarrıflık tarafından yönetilen Samsun kazası ve Kavak nâhiyesi, Ünye Kaymakamlığı'na bağılı Ünye kazası, Fatsa nâhiyesi, Bolaman nâhiyesi ve Karakuş nâhiyesi, Bafra Kaymakamlığı'na bağılı Bafra kazası ve Alaçam nâhiyesi, Çarşamba Kaymakamlığı'na bağılı Çarşamba kazası, Terme nâhiyesi ve Niksar kazasından oluşmaktaydı. Samsun kazasında; 209 köy, 8 mahalle, Ünye kazasında; 242 köy, 9 mahalle, Bafra kazasında; 153 köy, 14 mahalle, Çarşamba kazasında; 150 köy, 8 mahalle, Niksar kazasında; 56 köy, 22 mahalle bulunmaktaydı. Toplamda sancakta 810 köy, 61 mahalle mevcuttu.⁴⁷

Daha önce Bolaman nâhiyesi, Ünye kazasına bağılı iken 9 Haziran 1872 tarihinde Ordu kazasına bağlanmıştı. Bunun üzerine nâhiye halkı Ünye kazasına geri bağlanmak için talepte bulunmuştur. Ancak 26 Haziran 1873 tarihli yazıdan Bolaman nahiyesinin, Ordu kazasına bağlanmasının bölgeyle ilgili yapılan araştırmalar üzerine gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu araştırmaya göre Bolaman, Ordu'ya 8, Ünye'ye 6 saat mesafede bulursa da Ünye ile arasında bulunan dört nehrin ulaşımı zorlaştırdığı anlaşılmaktadır. Zaman zaman meydana gelen taşkınlar nedeniyle kazaya gitmek isteyen halk tehlikeye girmekte hatta bu yolculuklar sırasında boğulma olaylarının dahi meydana geldiği bilinmektedir. Ayrıca Bolaman halkının mera olarak kullandığı Çam yaylası da Ordu kazası sınırlarında bulunmaktaydı. Bu gerekçelerle Bolaman nâhiyesinin Ordu'ya bağlanması en uygun durum olarak görülmüş ve talep reddedilmiştir.⁴⁸

2. CANIK SANCAĞININ NÜFUSU

Canik sancağının nüfusu ile ilgili 19. yüzyıl içerisindeki duruma bakıldığında Trabzon vilâyetine dâhil olmadan önce 1831 yılı nüfus sayımına göre 40935 Müslüman, 14808 gayrimüslim olmak üzere toplam 55743 nüfusa sahip olduğu görülmektedir.⁴⁹

45 Emiroğlu, *age*, s.179.

46 Emiroğlu, *age*, s.171.

47 Emiroğlu, *age*, s.187.

48 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 459.

49 Nedim İpek, *agm*, s.30.

1870 yılına gelindiğinde ise sancakta 82034 Müslüman, 26250 Rum, 13596 Çerkes, 8017 Ermeni, 31 Katolik'ten oluşan toplam 129928 nüfus bulunmaktaydı.⁵⁰

Tablo 3: 1870 Trabzon Vilâyet Salnamesi'ne Göre Canik Sancağının Nüfusu

Kaza	Müslüman	Çerkes	Rum	Ermeni	Katolik	Toplam
Samsun	13910	340	14177	304	-	28731
Ünye	29001	1474	2160	1674	-	34309
Bafra	13533	1806	7404	247	-	22990
Çarşamba	19671	9142	1813	5050	31	35707
Niksar	5919	834	696	742	-	8191
Toplam	82034	13596	26250	8017	31	129928

1881 tarihli bir rapora göre ise Trabzon vilâyetinin toplam nüfusu yaklaşık 1 milyon olup, bunun 200800'ü Canik, 409000'i Trabzon merkez sancağına aittir. Yine vilâyetin toplam 11 milyon dönüm olan arazisinin, yaklaşık 4.7 milyonu Canik, 3.3 milyonu da merkez sancağına aittir.⁵¹

Görüldüğü üzere 50 yıllık süreçte sancağın nüfusu yaklaşık 4 kat artış göstermiştir. Bu dönem içerisinde sancağın bir eyaletten başka bir eyalet sınırları içerisine dâhil olup sınırlarının değişmesi de yadsınamaz bir etkidir. Ancak, Samsun limanının ön plana çıkmaya başlayarak Avrupa bandıralı buharlı gemilerin durağı haline gelmesi, tütün gibi yeni tarım ürünlerinin üretilerek ticarete konu edilmesi ve Kafkas topluluklarından zorunlu göçle gelen kişilerin iskân yerlerinden biri olması sebebiyle göç hareketleri sancağın nüfus artışıdaki diğer asıl etkenlerdir.⁵² 935 numaralı ayniyât defteri nüfus hareketliliği bağlamında değerlendirildiğinde Çerkes ve İranlı şahıslarla ilgili belgeler göze çarpmaktadır. Bu nedenle Çerkes ve İranlı nüfusu ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır.

2.1. Çerkes Göçü ve Canik Sancağında Çerkes Nüfusu

Çerkesler; aralarında Abzeh, Hatukay, Şapşığ kabilelerinin bulunduğu Batı Çerkesleri ve Kabartaylar ile Besleneyler kabilelerinden oluşan Doğu Çerkesleri olmak

⁵⁰ Emiroğlu, *age*, s.187.

⁵¹ Özgür Yılmaz, *Tanzimat Döneminde Trabzon*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2014, s.357.

⁵² İpek, *agm*, s.35.

üzere iki koldan oluşur. Ana vatanları batıda Karadeniz kıyılarından başlayıp, doğuda Sunja nehri, güneyde Kafkas dağları ile kuzeyde Azak denizine uzanan bölgedir.⁵³ Ancak Rusya tarafından uygulanan işgal ve sürgün politikaları sebebiyle Çerkesler anavatanlarını terk etmeye mecbur bırakılmış ve 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla kitlesel göç hareketi başlamıştır.

Osmanlı toplumunda muhacir kavramı başka devletlerden Osmanlı topraklarına göç eden Müslüman kişiler için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'ne ilk Çerkes göçü 1856 yılında başlamıştır.⁵⁴ Batı Çerkesistan halklarının Rusya ile mücadelesinde bir sembol haline gelen İmam Şamil'in 1859'da Rus kuvvetlerince yakalanmasıyla Çeçen direnişi zayıflamıştır. 1861 yılında Çerkes meclisinden bir delege Rus yetkilileriyle ve Çar II. Aleksander ile görüşmelerde bulunmuştur. Çar bu görüşmelerde dağlarda yaşayan Çerkeslere bir ay içinde ya daha kolay kontrol edilebilir bir bölgeye yerleşmeyi kabul etmek ya da Osmanlı İmparatorluğu'na doğru geri dönmek üzere göç etmek şeklinde iki seçenek sunmuştur. Devam eden olaylar neticesinde Rusya göçü hızlandırmak için 10 Mayıs 1862'de bir komisyon kurarak aldığı kararla zorunlu göçü resmileştirmiştir.⁵⁵ Nitekim 1907 yılına kadar devam eden yaklaşık 50 yıllık süreçte Kafkas halklarından 600000'den fazla kişi Osmanlı topraklarına göç etmiştir.⁵⁶ Kafkasya'dan Anadolu vilâyetlerine iskân edilecek Çerkeslerin Osmanlı topraklarına girişi Trabzon ve Samsun limanları üzerinden gerçekleşmiştir.⁵⁷

Osmanlı Devleti'ne yapılan göçlerin düzenli bir şekilde yürütülmesi ve muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 16 Ocak 1860'da Muhâcirin Komisyonu kurulmuştur. Padişaha karşı sorumlu olan bu komisyonun başkanlığına eski Trabzon Valisi Hafız Paşa ve üyeliklerine de Ticaret Muavini Remzi Efendi, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî azası Refik Bey, ulemadan Hacı Pir ve İsmail Efendiler getirilmiştir. Komisyona ayrıca Bâb-ı Âli'den de memur ataması yapılmıştır. Bunun dışında iskân işlerinin sağlıklı yürütülmesi için İskân-ı

53 Sadık Müfit Bilge, "Çerkezler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.Ek-1, Ankara 2020, s.287.

54 Vahit Cemal Urhan, "Kosova'ya Yapılan Çerkes Göçü ve İskânı 1864-1865", *Belleten*, C.85, S.304, Aralık 2021, s.995.

55 Nazan Çiçek, "Talihsiz Çerkeslere İngiliz Peksimeti; İngiliz Arşiv Belgelerinde Büyük Çerkes Göçü Şubat 1864-Mayıs 1865", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 64, S.1, Ankara 2009, s.64.

56 Ufuk Tavkul, "Osmanlı Devleti'nin Kafkas Muhacirlerinin Kölelik Kurumuna Yaklaşım", *Bilgi*, S.17, Bahar 2001, s.34.

57 Ehud R.Tolendo, *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.127.

Muhâcirîn Talimatnâmesi hazırlanmıştır.⁵⁸ Muhâcirîn Komisyonu merkezi bir kuruluş görevi görmekte ve ülke genelindeki muhacirlerin iskânını düzenlemekteydi. Bu komisyonun emrinde yazıcı, kayıt memuru, muhasebeci, nüfus kâtibi, tercüman ve güvenlik için zaptiye dâhil çeşitli görevliler bulunmaktaydı. Göç hareketlerinin artarak Anadolu’da iskân yerlerinin düzenlenmesi işleri aksayınca 1861 yılından itibaren bölgelere iskân memuru atamak suretiyle bölgesel çalışma yapılmasına karar verildi. Bu doğrultuda aralarında Canik sancağının da bulunduğu birçok bölgeye, komisyon faaliyetlerini yürütmek üzere atamalar yapıldı. Bu kapsamda Binbaşı Davut Efendi, Canik için görevlendirilen kişi olmuştur.⁵⁹ 1864 yılına gelindiğinde ise Yaver Efendi, İskân-ı Muhacirin Komisyonu azası olarak Amasya ve Canik bölgesindeki çalışmaları yönetmek üzere görevlendirilmiştir. Bu değişiklikle birlikte komisyon azalarının yanına tercüman da görevlendirilmiştir.⁶⁰ Nitekim bu dönemde Samsun ahalisinden Şerif Ağa 250 kuruş maaşla muhacir tercümanlığı yapmıştır. Ancak Şerif Ağa hizmet sıfatına uymayan hal ve hareketlerinden dolayı görevinden ihraç edilmiş ve yerine 30 Kasım 1866 tarihinde Meclis-i Vâlâ onayı ile Hasan Ağa görevlendirilmiştir.⁶¹

Canik sancağının muhacir komisyonu azası atanan yerlerden biri olması bölgeye gerçekleşen göçün boyutunu göstermektedir. 1856 yılında Kafkasya’dan başlayan ilk göçlerden itibaren bölgede muhacir iskânı yapıldığı anlaşılmaktadır. 2 Aralık 1860 tarihinde daha önce Trabzon’a gelen 759 kişilik Çeçen ve Kabartay muhacirlerinin Sivas’a yerleştirilmek üzere Samsun’a gönderildiği ancak Sivas’ta iskân yeri kalmadığından bunların Canik sancağında yerleştirilmelerine karar verildiği görülmektedir.⁶² Bafra kazasında bulunan bir çiftlikte yaşayan 25 hane Kabartaylı’nın 27 Nisan 1873 tarihli belgede 20 sene önce çiftliğe geldiği belirtilmiştir.⁶³ Bu bilgiden yola çıkılarak Canik sancağına Kafkasya muhacirlerinin 1850’li yılların başından itibaren iskân edildiği anlaşılmaktadır. 1870 yılına gelindiğinde sancaktaki Çerkes sayısı yaklaşık 14000’i bulmuş ve sancağın tüm

58 Metin Menekşe, “Muhacir Meselesinin Çözümünde Kurumların Rolü: Osmanlı Dönemi’nde Teşkil Edilen Yüksek Muhâcirîn Komisyonu Örneği”, *International Symposium Global Migration Phenomenon With Its Security, Economic, Social, Political and Cultural Dimensions*, Ekim 2021, s.285.

59 Ufuk Erdem, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi 2014, s75.

60 Erdem, *age*, s.88.

61 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 540.

62 *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I*, haz. Kemal Gurulkan ve diğerleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 121, İstanbul 2012, s.310.

63 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 140.

kazalarına yerleşmişlerdir. Çarşamba, 9 binin üzerindeki Çerkes muhacir sayısıylsancağın en yoğun muhacir nüfusuna sahip kazası olmuştur.

Canik sancağında yaşayan Çerkes nüfusun sosyal ve ekonomik yaşama etkisi değerlendirildiğinde çeşitli çiftliklerde iskân edilen ve tarımla uğraşan Çerkeslerin varlığı görülmektedir. Çarşamba kazasında bulunan Çerkesler keten ve kendirden gömlek, döşek ve çarşaf gibi tekstil ürünleri üreterek şehir üretimine katkıda bulunmaktaydılar. Ayrıca ana vatanlarında yaşadıkları zor şartlar ve savaşlar sebebiyle eskiden beri aşına oldukları tabanca, tüfek gibi ateşli silahların yanında fincan gibi çeşitli ürünlerin üretimini yapmaktaydılar.⁶⁴

2.1.1. Çerkeslerde Kölelik ve 935 Numaralı Ayniyât Defterine Göre Çerkeslerin Karıştıkları Olaylar

Çerkes toplum yapısına bakıldığında toplumda çeşitli sınıf ayrımlarının bulunduğu görülmektedir. Bu sınıflar “*pşı*” denen soylu veya bey, “*fekotl*” denilen kendi üretim ve ticaret iradesine sahip olan köylüler, “*og*” denilen üretiminin bir kısmını soylulara vermek zorunda olan köylüler ile kölelerden oluşmaktaydı. Köleler de kendi içlerinde iki sınıfa ayrılıyordu. “*Pşıtl*” olarak adlandırılan kölelerin kısıtlı da olsa mülk edinme ve aile edinme hakkı bulunmaktaydı. Diğer köle sınıfı olan “*vunuet*” ise tamamen sahibinin hizmetinde bulunmaktaydı.⁶⁵

Çerkes sosyal yaşantısında çok yaygın olan kölelik, Çerkes beyleri için bir asalet ve güç simgesi, tüccarlar için ise iyi bir gelir kaynağıydı. Göç yoluyla Osmanlı topraklarına gelen Çerkesler mevcut kölelerini de yanlarında getirmiş, Kafkas topraklarındaki sosyal yaşantılarına aynı şekilde Osmanlı ülkesinde de devam etme eğiliminde olmuşlardır.⁶⁶

Osmanlı Devleti’nde ise kölelik uygulaması neredeyse kuruluş döneminden beri var olmuştur. İlk etapta köle kaynağı savaş esirleri ve hediyelerden oluşsa da ilerleyen dönemde en önemli köle kaynağı ticaret olmuştur. Bir yandan şeriatin köleliğe cevaz vermesi, diğer yandan ise özellikle 19. yüzyıl ortalarında İngiltere gibi batılı devletlerin bu uygulamanın sonlandırılması için girişim ve baskılarının şekillendirdiği bir ortamda Osmanlı köleliği tam olarak yasaklamasa da bazı yeni uygulamalar ve tedbirlere yönelmiştir. Osmanlı’da Basra

64 Emiroğlu, *age*, s.235.

65 Bilge, *agm*, s.288.

66 Ömer Karataş, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’ne İskân Olunan Çerkes Toplumunda Sosyal Sınıflaşma ve Kölelik”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, I/2, 2012, s.108.

Körfezi’ndeki siyah köle ticareti Sultan Abdülmecid tarafından 1847 yılında yasaklanmış ve yıl içerisinde İstanbul’daki Üsküdar esir pazarı kapatılmıştır. 1857 yılında ise Afrika’daki siyah köle ticareti yasaklanmıştır.⁶⁷

Osmanlı Devleti köleliği siyah ve beyaz köle olarak ikiye ayırmıştır. İlk olarak siyah köle ticareti yasaklanmış, beyaz köle ticareti ile ilgili ise 1854 yılında çıkarılan fermanlarla ilk önlemler alınmıştır. Bu fermanlardan biri Gürcü köle ticaretini tamamen yasaklamaya yönelik iken, diğer ferman Çerkeslerin köle ihracının önlenmesine değinmekteydi. Ancak bu önlemler Çerkeslerle ilgili imparatorluk içerisinde köle ticaretini yasaklayan yeni bir durum oluşturmamaktaydı.⁶⁸ Çerkes köle ticaretinin yasaklanmamasının nedeni olarak, kitlesel bir şekilde Osmanlı topraklarına göç eden Çerkeslerin içeride bir isyana kalkışmasını önlemeye yönelik olduğu değerlendirilebilir.⁶⁹ Çerkes köle ticareti ile ilgili özellikle İngiltere’nin baskısıyla dönem dönem önlem alınıyormuş gibi bir izlenim verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kölelerin kötü durumları da göz önüne alınarak, Çerkesler arasındaki köleliğin en azından belli şartlarda sınırlandırılması ile ilgili tavsiye niteliğinde kararlar da alınmıştır. Meclis-i Vâlâ’nın 3 Şubat 1862 tarihinde iskân bölgelerindeki memurlara bildirdiği bir yazıdan; Çerkesler arasında elli, altmışlı yaşlarda bulunan insanların ve Çerkes çocuklarının köle olarak alınıp satıldığı, bu durumun insaniyet ve medeniyete uymadığı belirtilmiştir. Bu tür alım satımların uygun olmadığı, yalnız 25-30 yaş civarında bulunan esirlerden köle alım satımının uygun olduğu bildirilerek bunun dışındaki köle alım satımının uygun olmadığına köle sahiplerine tavsiye edilmesi istenilmiştir.⁷⁰ Bunun yanında Osmanlı Devleti, Çerkeslerin sosyal sınıflaşmalarına ve kölelik uygulamalarına doğrudan yasaklamalarla müdahale etmemiş olsa da, muhacirlerin dağınık bir şekilde iskân edilmesi ortaya çıkabilecek olumsuz davranışların önlenmesine yönelik bir politika oluşturmuştur.⁷¹ Nitekim büyük göç dalgası ile Osmanlı topraklarına gelen Çerkesler arasındaki köle sayısının 150000’i aştığı düşünülmektedir.⁷² Çerkes köle ticareti Osmanlı’da köleliğin kesin olarak kaldırıldığı 1908 yılına kadar sosyal yaşantının önemli bir parçası olmuştur.⁷³

67 İsmail Parlatır, “Türk Sosyal Hayatında Kölelik”, *Belleten*, C.47, S.187, Temmuz 1983, s.824.

68 Y.Hakan Erdem, *Osmanlı’da Köleliğin Sonu 1800-1909*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s.134.

69 Karataş, agm, s.115.

70 Gurulkan, *age*, s.65.

71 Tavkul, agm, s.50.

72 Toledano, *age*, s.138.

73 Parlatır, agm, s.826.

19. yüzyılın ikinci yarısında Canik sancağındaki nüfus hareketliliklerinden en önemlisini Çerkes muhacirlerin oluşturduğu söylenebilir. 935 numaralı ayniyât defterinde Çerkeslerin 13 adet belgeye konu olması da bu duruma bir işaret olarak değerlendirilebilir.

19 Nisan 1873 tarihli belgede; Alemgeri isimli bir Çerkes, Canik sancağında bulunan Çerkesler ile köleleri arasında fesat çıkartarak köleleri isyana teşvik ettiği ve birtakım ağır suçlara karıştığı iddiasıyla şikâyet edilmiştir. Alemgeri Bey alınan ifadesinde bu iddiaları yalanlamıştır. Yapılan araştırmada ağır suç olarak bildirilen konuların hayvan hırsızlığı ve muhacir köleleri isyana teşvik iddiaları olduğu öğrenilmiş ancak bu suçları işlediğine dair somut bir delil bulunamamıştır.⁷⁴

935 numaralı ayniyât defterinde yer alan bilgilerden yola çıkarak, Osmanlı topraklarına Çerkes göçünün başladığı tarihten yaklaşık yirmi yıl sonra bile Canik sancağında yaşayan Çerkesler arasında kölelik anlayışının devam ettiği görülmektedir. Her ne kadar yukarıda iddia edilen olay ispat edilememiş olsa da kölelerin organize hareket ettirilebilecek kadar çok olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Çerkes kölelerinin cinayete varan ağır suçlara dahi karıştığı anlaşılmaktadır.

3 Mayıs 1875 tarihli belgede geçen bir başka olayda Kavak nahiyesinde oturan Osman oğlu Pşimaf isimli Çerkes muhacirinin yine Çerkes muhacirlerinden Pece Bey'in kölesi Honyet tarafından öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Cinayetin taammüden işlenmesi sebebiyle Honyet'in uygun bir yerde idam edilmesine karar verilmiştir.⁷⁵

Çerkes kölelerinin karıştığı bu vakalarla birlikte 935 numaralı ayniyât defterinde Çerkesler 11 belgeye daha konu olmuştur. Bu vakalara ilerleyen bölümlerde suç ve ceza ayırımına göre tasniflenmiş konu başlıkları altında yer verilecektir. Defterde yer alan Çerkeslerle ilgili bilgilerin genel değerlendirmesi ise burada yapılacaktır.

Çerkeslerin konu olduğu olaylardan 3'ü arazi davasıyla ilgili, 10'u işlenen suçlarla ilgilidir. Bu olaylardan biri yağma olayı olup Çerkes şahıs burada mağdur konumundadır. 6 olayın konusu cinayet olup bunlardan 5'inin faili Çerkes şahıslardır. Bunun yanında cinayet vakalarında suç failinin Çerkesler olduğu 5 olaydan 4'ünde maktül şahısların da Çerkes olduğu görülmektedir. Yine Çerkes şahısların iki gasp olayının faili oldukları ve bir yağma olayında da mağdur konumunda oldukları görülmüştür. Defterde yer alan belgelerden

74 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 72.

75 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 37.

Çerkeslerin Canik sancağında yaşanan suç sayılarında önemli derecede rol aldıkları görülmektedir. Özellikle cinayet, yaralama, gasp, hırsızlık ve adam kaçırmaya gibi asayiş olaylarının faili olarak yer almışlardır.

Kontrolsüz ve kitlesel olarak gerçekleşen göç olayları Osmanlı şehirlerindeki düzenin ve asayişin bozulmasına sebep olmuştur. Devlet muhacirler için giyecek, gıda vb. yardımların yanında yurt edinmelerini sağlayacak iskân politikası uygulamış olsa da birçok muhacir kötü şartların etkisi ve hastalık gibi sebeplerle vefat etmiştir. Bunun yanında çetin yaşam mücadelesinin verdiği etkiyle eskiden beri silahşör olarak tanımlanabilecek Çerkes muhacirlerinin bir kısmı eşkıyalık hareketlerine karışmıştır. 1895 yılında Çarşamba kaymakamı, halkın huzurunu kaçıran Çerkeslerin Çarşamba'dan uzaklaştırılmasını talep etmiştir.⁷⁶ Ancak yukarıda da belirtildiği üzere suç olaylarına karışarak düzeni bozan Çerkes muhacirlerin yanında, yeni yaşam koşullarına uyum sağlayarak, önemli bir ticaret merkezi haline gelen şehrin ekonomisine katkı sağlayan muhacirler sancağa olumlu değer katmıştır.

2.2.İranlı Nüfusu

İranlı nüfusunun Canik sancağında bulunmasının en önemli faktörlerinden biri ticari faaliyetlerdir. Önce vilâyette artan yabancı nüfusu, ilerleyen dönemde yaşanan gelişmelerle sancakta da artış gösterecektir.

Trabzon-Tebriz ticaret hattı hem Batılı devletlerin İran ile yaptığı ticaretin durağı olmuş hem de Osmanlı-İran ticaretinin önemli bir merkezi olmuştur. 19. yüzyılda İngiltere için İran ile yaptığı ticarete en kısa ve en ucuz yol Trabzon limanıdır. İran ticareti için önemli bir potansiyel olduğu anlaşılan Trabzon vilâyetine 1830'lu yıllar itibarıyla İstanbul'dan birtakım İranlılar gelerek burada yerleşmeye ve faaliyet yürütmeye başlamışlardır.⁷⁷ Nitekim 1853 yılında Trabzon'da bir İran konsolosluğunun varlığının bilinmesi bölgedeki İran nüfusunun azımsanamayacak sayıda olduğuna bir delildir.⁷⁸ Buharlı gemilerin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte doğu ile batı arasındaki bu ticaret hacmi daha da büyümüş İngiltere, Rusya, Avusturya, Yunanistan ve Osmanlı şirketleri

76 Nevzat Sağlam, "Arşiv Belgelerine Göre Canik'te Çerkes Muhacirler ve İskânları", *VII. Uluslararası Canik Sempozyumu: Geçmişten Günümüze Göç*, Ed. Osman Köse, Aralık 2017, s.1371.

77 Hakan Tan, *Trabzon Vilâyeti'nde Ecnebler (1853-1908)*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi 2019, s.14.

78 Şennur Şenel ve Hülya Terzi, "Trabzon'daki İran Konsolosluğu Faaliyetleri (1877- 1923)", *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (1), Ankara 2019, s.87.

Trabzon limanından düzenli seferler yapmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra İran da Avrupa ülkelerine yaptığı ithalat ve ihracatta Trabzon limanını kullanmıştır.

19. yüzyılın ortasından itibaren Samsun limanı önem kazanmaya başlamış, yerli ve yabancı buharlı gemilerin durağı olmak suretiyle önemli bir ticaret hacmine sahip olmuştur. Gelişen ticaret potansiyeliyle birlikte şehrin nüfusu hızla artmış ve Trabzon vilâyetinin en kalabalık sancağı haline gelmiştir. Her ne kadar yabancı nüfusun yerli nüfusa oranı düşük olsa da yabancı nüfus da aynı dönemde artış göstermiştir. Nitekim Rusya, Avusturya, İtalya, Fransa ve Yunanistan konsoloslukları Samsun'da faaliyete geçmiştir.⁷⁹ İngiltere ve Rusya gibi İran'ın ticaret hacminin büyük çoğunluğunu oluşturan ülke gemilerinin Samsun limanına gelmeleri İranlılar için bu şehri cazip hale getirmiştir. 1888 yılına gelindiğinde 664 İranlı'nın Samsun'da oturma izni almak için başvuruda bulunduğu görülmektedir. Yine bu dönemdeki Samsun şer'iye sicillerinde İranlı kahveci, İranlı tüccarlarla ilgili bilgiler verilmesi ve Osmanlı tebaasından olan kişilerin İranlılarla evlenmesinin yasaklanması gibi talimatnâmeler bölge sosyal yaşantısında İranlıların etkisini göstermektedir.⁸⁰

935 numaralı ayniyât defterinde İranlı şahıslarla ilgili 3 belgeye rastlanılmıştır:

Çarşamba kazasında bulunan Çay Mahallesi sakinlerinden Musarrıfzade Yahya Efendi'nin öldürülmesi olayı ile ilgili nizamen ve şer'îen yargılama yapılmıştır. Şer'î yargılamada davalı vekili Osman Efendi, mühtedi Vanlı Mehmed Tevfik ile İranlı dilberini suçlamış ancak bu şahıslar iddiaları reddetmiş ve cinayeti işlediklerine dair dava ispat edilememiştir. Nizamen yapılan yargılamada da yine cinayetin failine dair bir delile rastlanamamış ve 5 Nisan 1874 tarihinde şahısların tahliyelerine karar verilmiştir.⁸¹

Bir diğer olay İran tebaasından olan dükkân sahibi bir şahsın dükkânından hırsızlık yapılması ile ilgilidir. Terzi Hüseyin, İranlı şahsın dükkân duvarını delmek suretiyle eşya ve erzak çalmıştır. Bu eylemi sebebiyle Terzi Hüseyin'in 3 Ocak 1874 tarihinden itibaren 3 sene kürek cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu olay sebebiyle şüphe üzerine tutuklandıktan sonra kefâleten serbest bırakılan Kanbur İsmail'in suçsuz olduğu anlaşılarak kefâlet kaydı kaldırılmıştır.⁸²

79 Filiz Dıġıroġlu, "19.Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İranlı Olmak: Samsun'daki Acem Topluluġu ", ed. Kerim İlker Bulunur ve diġerleri, *Osmanlı'da Şehir Vakıf ve Sosyal Hayat*, OSAMER, İstanbul 2017, s.273.

80 Dıġıroġlu, agm, s.277.

81 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 74.

82 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 455.

Samsun kazasında Mülâzım Ahmed Ağa'nın evinde kiracı olarak oturan İranlı Şeyh Muhammed'in ikametinden ayrılması üzerine, Asâkir-i Redif-i Şahane yüzbaşlarından Osman Efendi bu kişiyi uyarak odada bulunan eşyasını dışarı çıkarttığını söylemiştir. Bunun üzerine İran Şehbenderi, Şeyh Muhammed isimli şahsa ait olan bir kese içindeki 130 adet Osmanlı lirasının kaybolduğunu belirterek tazmin edilmesi için bir dilekçe vermiştir. Yapılan soruşturmada bahse konu meblâğın kayıp olduğuna dair bir delil bulunamamıştır. Ayrıca Şeyh Muhammed'in eşyasının evden dışarı atılmadığı anlaşılmıştır. Osman Efendi'nin sabıkalı kişilerden olduğu ile ilgili iddiaların da Osman Efendi'nin Kâtip Tevfik Efendi'yi darp etmesi olayı olduğu, bunun ise hırsızlık için sabıka teşkil etmediği belirtilmiştir. Zaten bahse konu meblağın kayıp olduğu kanıtlanamadığından, Osman Efendi'nin ortaya çıkan sonuç gereğince taburuyla Dersaadet'e gitmesine izin verilmiştir. Ayrıca bahse konu meblağın tazminine hükmedilecek delil bulunamamış olup bu durumun mahallince şehbendere, Hariciye Nezareti vasıtasıyla da İran Sefareti'ne bildirilmesine 12 Mart 1876 tarihinde hükmolunmuştur.⁸³

Burada şehbenderlik kavramına değinmek de uygun olacaktır. Şehbender günümüzde konsolos kelimesinin karşılığıdır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre; "*Yabancı ülkelerde, orada bulunan yurttaşlarının haklarını koruyan, bağlı bulunduğu hükümete siyasal ve ticari bilgileri veren dış işleri görevlisi; şehbender*"⁸⁴ anlamına gelmektedir. Şehbenderler; Başşehbender, Şehbender, Şehbender Vekili ve Kançılaryalık olmak üzere dört ünvana sahiptir.⁸⁵ İran tarafından Trabzon vilâyetinde 1848, Canik sancağında ise 1859 yılından itibaren şehbenderlikler açılmıştır. Trabzon'un ilk şehbenderi Hafız Ağa iken, Canik'teki ilk şehbender vekili Yusuf Ağa olmuştur.⁸⁶ Trabzon'da ünvan olarak ikinci derece olan şehbender, Canik sancağı'nda ise üçüncü derece olan şehbender vekili bulunmaktadır. Yukarıdaki belgede görüldüğü üzere İranlı şahıs yaşadığı bir sorun ile ilgili şehbendere müracaat etmiş, şehbender de vatandaşının hakkını aramak üzere Osmanlı Devleti nezdindeki kurumlara başvuruda bulunmuştur. Yine yapılan işlem sonucunda şehbender bilgilendirilmek üzere Hariciye Nezareti ile yazışma yapılmıştır.

83 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 136.

84 TDK (Türk Dil Kurumu), "Konsolos" (Erişim 10.06.2023).

85 Hakverdi Güneş, *Salnamelere Göre Hariciye Nezareti Teşkilatı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi 2016, s.130.

86 M.Sadık Akdemir, "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Dönemi Anadolu'da İran Şehbenderlikleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.39, 2017, s.58.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI CEZA SİSTEMİNE GÖRE 935 NUMARALI AYNİYÂT DEFTERİNDEKİ VAKALARIN DEĞERLENDİRMESİ

1. MECLİS-İ VÂLÂ-YI AHKÂM-I ADLİYYE VE TAŞRA TEŞKİLATI

Padişahların devlet ileri gelenleriyle yaptığı danışma toplantılarına 24 Mart 1838’de kurularak resmiyet kazandıran Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, aynı zamanda yasama ve yargı işleriyle de görevlendirilmiştir. Meclis-i Vâlâ’nın görevleri arasında; devlet memurlarının azil ve ataması, bina tamiri, veraset meseleleri, inzibatî davalar, mülki taksimat, arazi anlaşmazlıkları gibi hususlar yer almaktaydı.⁸⁷

Bunun yanında sancak ve eyalet meclislerinde çözüme bağlanamayan hukuki meselelerin görüşülmesi ile hırsızlık, adam öldürme ve eşkıyalık gibi suçları işleyenlerin yargılamaları Meclis-i Vâlâ’da yapılmaktaydı. Verilen cezalar herkese ibret olsun diye devrin resmi gazetesi Takvîm-i Vekâyi’de yayınlanmaktaydı.⁸⁸

Meclis-i Vâlâ’da iş çeşitliliği ve yoğunluğu sebebiyle aksamaların yaşanması üzerine 26 Eylül 1854’de meclisin asıl kuruluş amaçlarından biri olan yasama yetkisini eline alan Meclis-i Âlî-i Tanzimat kuruldu. Ancak ilerleyen süreçte yaşanan sıkıntılar üzerine bu iki meclis 15 Temmuz 1861 yılında tekrar Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye adıyla birleştirildi ve yeni yapılanmasında “mülkiye”, “muhâkemât” ve “kavânîn ile nizâmât” olmak üzere üç daireden oluşturuldu. Muhâkemât Dairesi’nin kuruluş amacı cinayet mahkemeleri için bir çeşit istinaf mahkemesi olarak görev yapmasıydı. 1868 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye, 6 Mart 1868’de görevi kanun ve nizâmname yapmak olan Şûrâ-yı Devlet ve yüksek bir temyiz mahkemesi olan Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye olarak ikiye ayrıldı.⁸⁹

Şûrâ-yı Devlet; Mülkiye Dairesi, Maliye ve Evkaf Dairesi, Adliye Dairesi, Nâfi’a ve Ziraat Dairesi ile Maârif Dairesi olmak üzere beş daireden oluşmaktaydı. Genel olarak görevleri idari yargılama, devlet memurlarının yargılanması, kanun ve nizâmnâmelerin hazırlanmasıydı.⁹⁰ Daha sonra kurulan Muhâkemât Dairesi 1871 yılında yapılan

87 Ali Akyıldız, “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.28, Ankara 2003, s.251.

88 Musa Çadircı, “Tanzimat Döneminde Türkiye’de Yönetim 1839-1856”, *Belleten*, C.52, S.203, Ağustos 1988, s.611.

89 Akyıldız, agm, s.28.

90 Mehmet Canatar ve Yaşar Baş, “Şûrâ-yı Devlet Teşkilatı ve Tarihi Gelişimi”, *OTAM*, S.9, Ocak 1998, s.119.

değişikliklerle, görevi cezai muhakemeleri yürütmek olan Muhâkemât-ı Cezâiyye ve idari davalara bakmak ve kanunların uygulanmasıyla görevli olan Muhâkemât-ı Hukukiye olarak ikiye ayrılmıştır. 1872 yılında ise Muhâkemât-ı Cezâiyye ve Muhâkemât-ı Hukukiye bu yapılanmayla birlikte Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye'ye bağlanmıştır.⁹¹

Bu bilgiler ışığında 935 numaralı ayniyât defteri incelendiğinde Meclis-i Vâlâ'nın atama ve azil görevlerine örnek bilgiler içerdiği anlaşılmaktadır. Meclis-i Vâlâ onayıyla;

- Çarşamba Kazası Müdürü'nün vefat etmesi üzerine yerine Dersaadet'te bulunan Necib Bey'in görevlendirilmesine 20 Mayıs 1866 tarihinde karar verilmiştir,⁹²
- 250 kuruş maaş karşılığında muhacir tercümanlığı yapan Samsun ahalisinden Şerif Ağa sıfatına uygun olmayan hal ve hareketlerinden dolayı görevinden ihraç edilerek 30 Kasım 1866 tarihinde yerine Hasan Ağa atanmıştır,⁹³
- Bafra Kazası Müdürü Şakir Efendi kötü idaresi sebebiyle yerine Bolaman Kazası Müdürü Serik Şakir Efendi'nin görevlendirilmesi,
Kavak Kazası Müdürü Mehmed Ağa'nın yetersiz görülmesi sebebiyle yerine Hacı Mehmed Hilmi Efendi'nin görevlendirilmesi,
Niksar Kazası Müdürü Ali Ağa'nın idarecilik makamına uygun olmaması sebebiyle azledilerek yerine Kavak Kazası Müdürü Mehmed Ağa'nın görevlendirilmesi 5 Aralık 1866 tarihinde uygun görülmüştür,⁹⁴
- Canik'te oluşturulan Meclis-i Tahkik Kâtibi Hafız Abdullah Efendi'nin ehliyetsizliği sebebiyle yerine 300 kuruş maaşla mahallince uygun görülecek bir kişinin tayin edilmesine 15 Mayıs 1876 tarihinde karar verilmiştir.⁹⁵

Ayrıca Şûrâ-yı Devlet tarafından, Canik sancağı meclis idaresi üyesi ve meclis-i temyiz görevlilerinden memuriyetleri sona erenlerin yerine seçilenlerin görevlendirilmesine dair karar 27 Şubat 1873 tarihinde onaylanmıştır. Bu onaya göre; Yusuf Efendi ile Çarşambalı Simonaki Ağa'nın idare meclisi azalığına, Mustafa Neşet, Osman Rıfat Efendi ve Kirbelos Ağa meclis-i temyiz üyeliklerine asaleten görevlendirilmiştir.⁹⁶

91 Canatar ve Baş, agm, s.126.

92 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1770.

93 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 540.

94 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1040.

95 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 8.

96 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1055.

Klasik dönem Osmanlı Devleti'nde taşra birimlerinin idare ve yargı görevi, ilmiye sınıfından olan ve merkez bürokrasisine bağlı bulunan kadılar tarafından yürütülürdü. Kadı görevli bulunduğu bölgenin yargı işleri, kolluk işleri, mali işleri başta olmak üzere çok geniş bir alanda şehrin yönetimini sağlamaktaydı.⁹⁷

Şer'î hukuka dayalı olarak yürütülen ve kadılık müessesesi üzerinden tesis edilen Osmanlı hukukunda 19. yüzyıl boyunca önemli değişiklikler yapılmıştır. II.Mahmud döneminde şer'îyye mahkemelerinin çalışmalarını daha verimli hale getirmek ve meydana gelen yolsuzlukları önlemek için 1837 tarihinde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye ve Şûrâ-yı Bâb-ı Âli adında iki encümen kurulmuştur.⁹⁸ 1840 yılına gelindiğinde ise Fransız kanunları örnek alınarak bir Ticaret Kanunu ve Ceza Kanunnâme-i Hümayûnu adıyla bir ceza kanunu çıkarılmıştır. Herkesin kanun önünde eşit olduğunu belirten bu kanun Osmanlı Devleti'nin ilk genel ceza kanunudur.⁹⁹

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra yargı alanında birtakım yeniliklerin yapılması zarureti ortaya çıkmış ve 1859 yılında ilk Ticaret Mahkemesi, 1868 yılında ise nizâmiye mahkemeleri ile Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye kurulmuştur. Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye; dini hukuk kapsamındaki davalar dışında kalan davalarla ilgili tüm kararları incelemeye yetkili bir temyiz mahkemesi haline getirilmiştir.¹⁰⁰

Ceza hukukundaki kanunlaşmanın ikinci evresi 1858 tarihinde çıkarılıp Cumhuriyet dönemine kadar yürürlükte kalan ve Tanzimat Dönemi'nin en uzun ömürlü kanunu olan 1858 Ceza Kanunu'dur. Bu kanun ile ceza kurallarının uygulanmasında eşitlik, kanunsuz suç ve ceza verilemeyeceği, suçun şahsiliği gibi modern hukukun ve insan haklarının temel unsurları Osmanlı hukuku açısından hayata geçmiştir.¹⁰¹ Ancak bu modern kanunla birlikte İslam hukuku esaslarının da uygulanmaya devam edildiği ikili hukuk sistemi ortaya çıkmıştır. Nizâmiye mahkemelerinde yargılanıp mahkûm olanlar ikinci defa şer'îyye mahkemelerinde yargılanabiliyordu. Cinayet davalarından örnek verilecek olursa, nizâmiye mahkemesi hüküm verdikten sonra maktûlün varislerine kısas davasında bulunup bulunmayacağını sormakta ve varisler kısas davası talep ederse şer'îyye mahkemesinde

97 İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s.266.

98 Münir Atalar, "Şer'îyye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, S.4, Ankara 1980, s.306.

99 İsmail Özçelik, *Devlet-i Aliyye'nin Kamusal Düzeni ve Kurumları*, Gazi Kitabevi, Ankara 2014, s.333.

100 Atalar, agm, s.307.

101 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s.223.

ayrıca yargılama yapılmaktaydı.¹⁰² Çünkü öldürme davaları hem kamu hukuku, hem de şahıs hukukunun konusuydu. Kamu davası nizamiye mahkemesinde görülür, maktûlün varisleri şahıs davası açılmasını yani kısas isterse şer'îye mahkemesinde kısas davası görülürdü.

1858 tarihli Ceza Kanunu'nun kabulünden sonra İstanbul Zaptiye Müşiriyeti'nde kabahatler için Meclis-i Zâbıta, cünha yani kabahatten ağır, cinayetten hafif suçlar için Dîvân-ı Zaptiye ve cinayet davaları için de Meclis-i Tahkîk kurulmuştur. Böylece ceza davaları alanında şer'îye mahkemelerinden ayrılma hareketi başlamıştır.¹⁰³ 1865 tarihinde çıkarılan bir nizâm-nâme ile her kaza merkezinde bir "Deâvî Meclisi" kurulmuştur. Sancak merkezlerinde biri hukuk, diğeri ceza işlerine bakmak üzere "Meclis-i Temyiz-i Hukuk" ve "Meclis-i Cinayet", bu mahkemelerin yükseği olarak ise vilâyet merkezlerinde "Meclis-i Temyiz-i Hukuk" ve "Meclis-i Kebîr-i Cinayet" adlarıyla istinaf mahkemeleri kurulmuştur. Daha sonra vilâyet mahkemelerinin iki dairesi birleştirilerek "Dîvân-ı Temyiz" oluşturulmuştur.¹⁰⁴

Deâvî meclisleri, kazanın şer'î hâkimi başkanlığında Müslüman ve gayrimüslim üçer üyeden meydana gelmekte ve şer'î davalar, gayrimüslimlerin hususi davaları, cinayet davaları ve ticaretle ilgili davalar dışında kalan davalara bakmaktaydı. Üç Müslüman, üç gayrimüslim üyeden oluşan Livâ merkezlerinde kurulan temyiz meclisleri ise deâvî meclislerinin bakamayacağı davalara bakmakla birlikte deâvî meclislerinin istinaf mahkemesi olarak çalışmaktaydı. Vilâyet merkezlerinde istinaf mahkemesi olarak kurulan Dîvân-ı Temyiz de yine üç müslüman ve üç gayrimüslim olmak üzere altı üyeden meydana gelmekteydi.¹⁰⁵ 1868 yılında İstanbul'da kurulan ve en büyük mahkeme olan Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye'nin bir dairesi bütün mahkemelerden verilen kararları son derecede yeniden tetkikle görevlendirilmiştir.¹⁰⁶

1870'li yıllarda teşkilatlanmalarını tamamlayan nizâmiye mahkemelerininin oluşturduğu yeni sisteme göre nâhiyelerde İhtiyar Meclisleri, kaza, sancak ve vilâyetlerde

102 İsmail Özçelik, *age*, s.334.

103 Hıfzı Veldet, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", *Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s.203.

104 Mustafa Reşit Belgesay, "Tanzimat ve Adliye Teşkilatı", *Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s.220.

105 M.Macit Kenanoğlu, "Nizamiye Mahkemeleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, C.33, s.186.

106 Belgesay, *agm*, s.215.

ise Halk Meclisleri adında mahkemeler kurulmuştur. Savcılık kurumu da bu dönemde ortaya çıkmıştır.¹⁰⁷

Meşrutiyet dönemi gelişmelerine bakıldığında; 1876 yılında ilan edilen Kânûn-ı Esâsî hâkimlere azledilmezlik hakkı vermiştir. Gerek bu hak gerekse bunu takiben 1879 yılında girişilen adli düzenlemeler oldukça önemli hareketlerden sayılır. Zira bu düzenlemelere göre Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye Başkanlığı ilk defa Adliye Nezâreti'ne çevrilerek tüm nizâmiye mahkemeleri bu bakanlığa bağlandı. İstanbul'da da hukuk mektebi açıldı. Usûl-i Muhâkemât-ı Hukukiyye ve Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiyye adlarında iki kanun yayımlandı. Bu dönemde mahkemeler bidâyet, istinaf ve temyiz olmak üzere üç dereceye ayrılmıştır.¹⁰⁸

Bidâyet Mahkemesi; kelime olarak bidayet, başlama ve başlangıç anlamlarına gelir. Günümüz hukukunda asliye mahkemelerine verilen addır. İstinaf Mahkemesi; bir şeye yeniden başlamak demek olan istinaf, hukuk deyimi olarak Bidâyet Mahkemesi'nden verilen hükmün üst mahkemeye müracaatla bozulmasını istemek demektir. Temyiz Mahkemesi; bir davanın üçüncü ve son görülme derecesinin yeri, bugünkü Yargıtay'ın karşılığıdır.¹⁰⁹

İkili yargılama sistemine örnek olarak; Ünye kazası Uzundere köyü halkından Hüseyin isimli şahıs kardeşi Halil tarafından öldürülmüştür. Halil hakkında şer'en ve nizâmen yargılamalar yapılmıştır. Ancak şer'î mahkeme tarafından verilen kararın fetvahane tarafından usulüne uygun olmadığı ve şer'î şerife uygun hale getirilmesi istenilmiştir. Nizâmen yapılan yargılamada ise bahse konu kişinin kavga sırasında Halil tarafından öldürüldüğü, eylemin tasarlardan gerçekleştiği ve şer'en de kısas gerektirdiği belirtilmiştir. Maktûlün eşi Kezban'ın, fail olan Halil'i kısastan affetmesi üzerine Ceza Kanunu'nun 172. maddesine göre Halil'in 22 Mayıs 1871 tarihinden itibaren 15 sene müddetle kürek cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir.¹¹⁰

Başka bir olayda; Trabzon sancağından Hatip Mehmed Efendi isimli bir şahıs Ramazan, Salih ve Ahmed isimli şahıslar tarafından öldürülmüştür. Maktûlün büyük oğlu Arif ve eşi Arife ile hizmetkârı İbrahim de cinayete yardım etmek suretiyle yapılan

107 Necdet Hayta ve Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2008, s.163.

108 Atalar, agm, s.308.

109 Atalar, agm, s.328.

110 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 365.

soruşturmada yer almaktadır. Gerçekleştirilen tahkikat neticesinde Ramazan ve Salih isimli şahısların kendilerine vaat edilen akçe karşılığında Hatip Mehmed Efendi'yi öldürdükleri ve akabinde cesedini yaktıkları anlaşılmıştır. Maktûlün varisleri şer'en yargılamaya talip olmamıştır. Nizamen yapılan yargılamada ise Ramazan ve Salih'in Ceza Kanunu'nun 170. maddesine göre asılarak idam edilmelerine karar verilmiştir. Cinayete yardım ettiği anlaşılan İbrahim'e yerel mahkeme tarafından verilen 4 sene kürek cezası hafif görülmüştür. İbrahim'in maktûlün hizmetkârı olduğu halde bu olaya karışması ağırlaştırıcı sebep görülerek cezasının 8 sene kürek cezasına çıkarılması uygun görülmüştür. Cinayet olayına dahil olduğu düşünülen ve maktûlün akrabası olan Ahmed hakkında da müsterek fail olduğuna dair beyanlar bulunmaktadır. Olaydan sonra Ahmed'in üzerinde kan lekeleri görülmüş, Ahmed bu lekelerle ilgili tutarsız ifadeler vermiş olayla ilgisi olduğunu inkâr etmiştir. Maktûlün oğlu Arif ile eşi Arife'nin ise cinayetin işlenmesi için katillere akçe verdiği, bunun sebebinin de maktûlün mallarını diğer oğlu Şerif'e bırakacağı iddiaları olaya müdahil olduklarına işaret olarak değerlendirilmiştir. Ancak Ahmed, Arif ve Arife hakkında yerel mahkemeye tahliye kararı verilmiştir. Tahliye kararı mevcut soruşturma haricinde bir bilgiye dayanıyor ise bunun bildirilmesi, aksi takdirde bu gibi sağlam deliller ile cinayete dâhil oldukları anlaşılan şahısların olayı inkârlarının kendileri hakkında ceza verilmesine engel olmayacağından Ahmed, Arif ve Arife hakkındaki hükmün düzeltilmesine 4 Mayıs 1874 tarihinde karar verilmiştir.¹¹¹

25 Eylül 1876 tarihli başka bir karardan ise; Çarşamba kazası Kara Mustafalı köyünden Çerkes bir şahsın öldürülmesi ile ilgili şer'en ve nizamen yargılamalar yapıldığı anlaşılmıştır. Yapılan yargılamada cinayetin yine Çerkes olan Abdullah isimli bir şahıs tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. Ancak şer'î hüküm gereği kısas yapılması gerekse de Abdullah isimli şahsın hastanede eceliyle ölmesi sebebiyle ceza verilmesine gerek kalmadığına karar verilmiştir.¹¹²

Defterde yer alan ve yukarıda bahsedilen üç ayrı belgede ikili yargılama sistemine örnekler yer almaktadır. Cinayet suçuyla ilgili olan örneklerden sırasıyla birinci belgede şer'en yargılamaya talip olabilecek kişi suçluyu kısastan affetmiş ve bunun üzerine katile sadece nizâmen yapılan yargılama ile ceza verilmiştir. İkinci belgede yine şer'en yargılama talep edilmeyerek nizâmen yargılama yapılmıştır. Üçüncü belgede de nizâmen ve şer'en

111 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1353.

112 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 358.

yargılamalara başlanmış ve şer’en kısas yapılması gerekse de katilin eceliyle ölmesi üzerine herhangi bir ceza verilememiştir. Bu sistem kişilere karşı işlenen suçlarda mağdur tarafın suçluya verilecek cezada etkin bir şekilde yer almasını sağlayarak kısmen insiyatifi mağdur olanlara ya da varislerine bırakmaktadır. Ancak mağdur ya da varisler tarafından kısas davası açılmaması suçlunun cezasız kalmasına sebep olmamaktadır. Nizamen yargılama devam etmekte ve ceza kanununa göre gerekli cezai müeyyidenin uygulanması sağlanmaktadır.

2. OSMANLI HUKUK SİSTEMİNDE CEZALAR ve AF

Tanzimat dönemi ceza hukuku alanında önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. 1840 ve 1851 tarihli ceza kanunnâmelerinin ardından 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi yürürlüğe konulmuştur. 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu’na dayanmakla birlikte, 1840 ve 1851 tarihli ceza kanunnâmeleri, Men’i İrtikâb Kanunnâmesi ile Şeyhülislam’ın tavsiye ettiği bazı maddelerden oluşmaktadır.¹¹³ Bu kanun bir mukaddime ve üç bölümden oluşmakta olup, suçlar cinayet, cünha ve kabahat olmak üzere üçe ayrılmıştır. Ağır cezalar olan ve mücazat-ı terhibiye denilen cinayet cezaları; idam, sürgün, müebbet kürek cezası, muvakkat kürek cezası veya müebbet kalebindlik cezası ile muvakkat kalebindlik cezasıdır. Islah edici denilebilecek ve mücazat-ı tedibiye olarak adlandırılan cezalar; bir haftadan üç seneye kadar hapis cezası, muvakkat sürgün ve para cezalarıdır. Mücazat-ı tekdiriye adını taşıyan kabahatlere verilen cezalar ise; 24 saatten bir haftaya kadar hapis cezası, 100 kuruşa kadar para cezasıdır.¹¹⁴

Tablo 4: 935 Numaralı Ayniyât Defterinde Yer Alan Cezalar

Ceza Türü	Bulunduğu Evrak Numarası
Hapis Cezası	502, 623, 18, 47, 682, 163, 162, 476
Kürek Cezası	784, 964, 1144, 365, 586, 640, 689, 872, 75, 122, 1353, 455, 622, 948, 1027, 1129, 1273, 28, 22, 60, 92, 212, 267, 577, 619, 592, 682, 571, 761, 835, 66, 81, 134, 162, 335, 164, 452, 476, 549
İdam Cezası	1338, 150, 823, 1115, 37

113 Ahmet Akgündüz, “1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnâmesi’nin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men’i İrtikâb Kanunnâmesi”, *Belleten*, C.51, S.199, Nisan 1987, s.173

114 Tahir Taner, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, *Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s.231.

2.1.Hapis Cezası

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıla kadar suçluların tutulduğu yerlere zindan denilmekteydi. Zindanların amacı uzun süreli hapis cezalarının infaz edilmesinden ziyade suçluların muhakemesi yapılana kadar kısa süreli olarak muhafaza edilmesini sağlamaktı. Zindan olarak, şehir surlarının bir bölümü veya kişinin kaçmasına olanak sağlamayacak herhangi bir yapı kullanılabilmekteydi.¹¹⁵ Tanzimat'ın getirmiş olduğu Batılılaşma hareketleriyle birlikte zindan uygulamasına son verilmiş ve hapishaneler kurulmaya başlanmıştır. Modern anlamda hapis cezası da 1840 tarihli ceza kanunuyla birlikte Osmanlı hukuk sistemine dâhil olmuş ve bundan sonraki ceza kanunlarında yerini almıştır.¹¹⁶

935 numaralı ayniyât defterinde en az 6 ay, en fazla 5 sene hapis cezası verildiği görülmektedir. Defterde yer alan ve hapis cezası verilen toplam 8 suç incelendiğinde; 3 ayrı olayda hırsızlık yaptığı belirtilen şahıslara 3 sene hapis cezası verilmiştir.

Hataen cinayet işleyen şahsın Ceza Kanununun 182. maddesi doğrultusunda, yatmış olduğu 17 ay tutukluluk süresi yeterli görülerek salıverilmesine karar verilmiştir.¹¹⁷ Bahse konu madde; bir kimse bir şahsı hataen öldürür ya da kasıt olmaksızın ölmesine sebep olursa maktûlün şer'î muhakeme hakkı saklı olup, eğer bu hareket dikkatsizlikten ortaya çıkmışsa 6 aydan, 2 seneye kadar hapis ile cezalandırılır hükmünü içermektedir.¹¹⁸ Yapılan yargılamada cinayetin istenmeden, hata üzerine gerçekleştiği anlaşıldığından bu madde kapsamında değerlendirilmiştir.

Eşinin ırzına geçen bir şahsı öldüren kişinin yatmış olduğu 2 seneyi aşan hapis süresi yeterli görülerek salıverilmesine karar verilmiştir.¹¹⁹

Kız kaçırmaya yardım eden şahıslara 1 sene hapis cezası verilmiştir.¹²⁰

Tartışma sırasında bir kişiyi öldüren 14 yaşındaki çocuğa 5 sene hapis cezasının yanında 5 sene de Zaptiye Nezâreti'ne alınmasına karar verilmiştir.¹²¹

115 Özgür Yıldız, "Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği", *Akademik Bakış*, C.9, S.17, Kış 2017, s.93.

116 Ali Bardakoğlu, "Hapis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.16, İstanbul 1997, s.63.

117 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 624.

118 Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.863.

119 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 47.

120 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 682.

121 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 163.

Başkası tarafından öldürülen şahsın cesedini yakan kişinin yattığı 6 ay hapis cezası yeterli görülerek cezasının sonlandırılması ve akıl hastanesine gönderilmesine karar verilmiştir.¹²²

Tablo 5: 935 Numaralı Ayniyât Defterinde Verilen Hapis Cezaları

Suç	Hapis Süresi	Belge Numarası
Hırsızlık	3 Sene	502
Hırsızlık	3 Sene	18
Hırsızlık	3 Sene	476
Cinayet	5 Sene	163
Cinayet	2 Sene	47
Cinayet	17 Ay	624
Ceset Yakma	6 Ay	162
Kız Kaçırma	1 Sene	682

2.2.Kürek Cezası

Kürek cezası Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıldan itibaren başvurulan bir ceza yöntemidir.¹²³ Osmanlı donanmasında ücretle tutulan kürekçiler görev yapmaktaydı ancak bunların donanma ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli gelmemesi üzerine savaş esirleri ve mahkûmlar da bu ihtiyacı gidermek için kullanılmaya başlandı ve böylece kürek cezası bir infaz uygulaması olarak ortaya çıktı.¹²⁴

Küreğe konulacak esir ve mahkûmlar tersane hapishanesine getirilirdi. Eğer donanma seferde ise bunlar kürek çeker, seferde değilse tersanede çalışırlardı.¹²⁵ Kürek cezası ilk olarak donanma ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkmış olsa da buharlı

122 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 162.

123 Mehmet İpşirli, “16.Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, İstanbul 1982, S.12, s.207.

124 Yasemin Saner, “Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma”, *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza (18-20. Yüzyıllar)*, der. Noemi Levy-Alezandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s.180

125 Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2008, s. 341.

gemilerin kullanılmaya başlamasından sonra kürekçi ihtiyacı azalmıştır. Çoğu zaman uygulamada bu ceza gemilerde kürek çektilirmek suretiyle değil de devlete ait binalarda taş taşımak, toprak kazmak gibi işlerde çalışmak suretiyle çektilirilmiş olsa da cezanın ismi değişmemiştir.¹²⁶ 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nin 21. maddesine göre 5 yıla kadar olan muvakkat kürek cezalarının mahallinde infaz edilebileceği belirtilmiştir.¹²⁷ 19. Yüzyıl sonlarında beş yılın üzerindeki süreli ve müebbet kürek cezasına çarptırılan mahkûmların ayrı ayrı koğuşlarda kaldıkları kürek merkezleri Ankara ve Kastamonu vilâyetleri için Sinop, Trabzon vilâyeti için ise Erzurum'du.¹²⁸

Kürek cezası Osmanlı hukukundaki en şiddetli cezalardan biri olup idam cezasından sonraki en ağır cezadır.¹²⁹ Nitekim padişah tarafından idam cezasının affı halinde bu ceza kürek cezasına çevrilmekteydi. Kasten adam öldürme suçunu işleyen bir şahsın idam cezası “...Süleyman'ın idam cezasından affıyla 15 sene müddetle küreğe konulması hususuna irade-i seniyye-i cenâb-ı padişâhî müteallik buyurulmuş...”¹³⁰ ibareleriyle padişah tarafından affedilerek 15 sene kürek cezasına çevrildiği görülmektedir. Başka bir olayda tutuklu iken firar eden bir şahsın kendisini yakalamaya çalışan askeri öldürmesi sebebiyle verilen idam cezası padişah tarafından affedilerek aynı şekilde 15 sene kürek cezasına çevrilmiştir.¹³¹ Buradan anlaşılacağı üzere idam cezasının affı durumunda bir alt ceza olarak müebbet kürek cezası uygulanmakta ya da süreli kürek cezasının üst sınırı olan 15 sene kürek cezası verilmektedir.

Defterdeki belgeler incelendiğinde 5 yıl ve altı süreli kürek cezalarının mahallinde infaz edilmesi, 5 yıldan fazla olan kürek cezalarının ise Sinop'ta infaz edilmesine karar verildiği görülmektedir. Sinop'ta infaz edilecek kürek cezaları için mahkeme kararları Kastamonu Vilâyeti'ne gönderilmiştir.

Kürek cezasının hükümlünün ayağına pranga vurulmak üzere çektilirilmesi esastı. Kürek cezası ile ilgili hüküm temyiz mahkemesinde onaylanıp kesinleşmedikçe kişi prangalanarak çalıştırılmazdı. Tutuklu halde bulunan suçlularla ilgili kürek cezasına

126 Gökçen, *age*, s.54.

127 Gökçen, *age*, s.57.

128 Saner, *age*, s.186.

129 Ahmet Kılınç, “Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili”, *Belleten*, C.79, S.285, 2015, s.540.

130 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 571.

131 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 164.

hükmolunduğunda tutuklulukta geçen süre kürek cezasından mahsup edilirdi.¹³² Bu duruma örnek olarak “...şahısların Kanun-u Ceza’nın 121. maddesi hükmüne tatbîkan ve tarih-i hapislerinden itibaren bitteşhir dörder sene müddetle vâz’ı kürek olunarak ...”¹³³ denilmek suretiyle kürek cezasının temyiz kararı itibarıyla değil, tutuklama tarihi itibarıyla uygulanmasına karar verildiği görülmektedir.

Mahkeme tarafından kürek cezası verildiğinde suçun işleniş biçimine, failin yaşına ya da durumuna göre cezanın teşhiren ya da teşhir edilmeden uygulanmasına da karar verilirdi. Teşhiren cezaya örnek olarak “...89 senesi Receb’inin ilk gününden itibaren kanunun 19. maddesinde bulunan usule göre bade’t-teşhir 4 sene süreyle mahallinde küreğe konulması...”,¹³⁴ hükmü, teşhir edilmeden uygulanacak cezaya örnek olarak da “...kanun-u mezkûrun 198. ve 200. maddeleri ahkâmına tevfiakan ve tarih-i mahbusiyeti olan 92 senesi Muharrem’inin 25. gününden itibaren 18 yaşında bulunduğu cihetle bilâ teşhir beş sene müddetle Merkez livâda küreğe vâz’ı...”¹³⁵ hükmü gösterilebilir.

Teşhir cezasının amacı suçlunun suçunu halka duyurmak, halkın ibret almasını sağlamaktı. Suçlu halkın kalabalık olduğu çarşı, pazar gibi yerlerde dolaştırılarak suçu ilan edilirdi.¹³⁶ Teşhir edilecek şahıs hakkındaki hüküm ilgili yere tebliğ edilirdi, tebliğ tarihten itibaren üç gün içerisinde de teşhir işlemi yerine getirilirdi. Eğer kürek cezası alan şahsın cezası teşhir edilmeden uygulanacaksa kararın tebliğinden itibaren üç gün içerisinde prangaya vurularak ilgili yere teslimi sağlanırdı.¹³⁷

Çalışmamızdaki belgeler incelendiğinde kürek cezasının suçun niteliği ve işleniş biçimi ile suçlunun yaşı gibi çeşitli durumlara göre 20 aydan başlamak üzere 15 seneye kadar süreli ya da müebbet olarak verildiği görülmektedir. Kürek cezası müebbeden uygulanabileceği gibi muvakkat yani süreli olarak da uygulanmaktadır. Süreli kürek cezasının üst sınırı 15 yıldır. 1858 tarihli Ceza Kanunu bazı suçlar için ne kadar kürek cezası verilmesi gerektiğini net olarak belirtmiştir, bazı suçlarda ise “...muvakkat kürek cezası ile cezalandırılır”ibaresini kullanmak suretiyle cezanın süresini açık bırakmıştır. İncelenen belgelerde bu durumda olan suçlarla ilgili failin durumu, suçu işleyiş biçimi, mağdurun

132 Gökçen, *age*, s.57.

133 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 784.

134 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 586.

135 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 134.

136 Yakut, *agm*, s.29.

137 Gökçen, *age*, s.56.

durumu gibi hususların dikkate alınarak cezanın mahkeme tarafından takdiri olarak belirlendiği görülmüştür.

Tablo 6: 935 Numaralı Ayniyât Defterinde Verilen Kürek Cezaları

Suç	Kürek Süresi	Belge Numarası
Hırsızlık, Gasp	Müebbet	964
	4 Sene	1144, 622
	6 Sene	619
	5 Sene	761, 335, 22, 452
	15 Sene	22
	7 Sene	1273, 835
Cinayet	15 Sene	365, 689, 75, 571, 66, 162, 164, 476, 549
	10 Sene	92
	8 Sene	246
	5 Sene	163
Irza Geçme	5 Sene	28, 577, 134
	4 Sene	586, 1129, 682
	7 Sene	212
	3 Sene	640, 455, 81, 122, 948, 1027, 267, 592
Cinayete Yardım	5 Sene	571
Cinayete Teşebbüs	3 Sene	872
Yaralama	6 Sene	60

2.3.Kalebendlik Cezası

Kalebendlik cezası, suçlu bulunan kişinin bir kaleye gönderilip belirli bir süre orada yaşamaya mecbur olması yoluyla hürriyetinin kısıtlanmasını sağlayan bir ceza türüdür. Osmanlı Devleti'nde kalebendlik cezası küreğe koyma, hapis ve sürgün cezası gibi ta'zîr suçlarından biriydi. Daha önceki dönemlerde de kullanılmakla birlikte 17. yüzyıl ortalarından itibaren yaygınlaşmış, 18. yüzyıl itibarıyla da sıklıkla başvurulmuş bir ceza haline gelmiştir.¹³⁸

19. yüzyılın başlarında Osmanlı sınırlarında kalebendlik cezasının en çok uygulandığı yerler arasında Dimetoka, Kütahya, Sinop ve Samsun kaleleri bulunmaktadır. Bunun dışında pek çok kalede bu ceza uygulanmıştır.¹³⁹ Osmanlı arşivinde Dîvân-ı Hümayûn'dan verilen kalebendlik ve sürgün cezalarının kaydedildiği kalebendlik defterleri bulunmaktadır. 1722-1841 tarihleri arasında kalebendlik cezası hükümlerini içeren 44 adet defter bulunmaktadır.¹⁴⁰

Kalebendlik cezası 1858 tarihli Ceza Kanunu'nda da yer almış ancak uygulama alanı oldukça daraltılmıştır. Bir süre daha kürek cezası ile sürgün cezasıyla karışık bir şekilde uygulanmış ve 1926 yılına gelindiğinde bir kanunla kaldırılmıştır.¹⁴¹ 935 numaralı ayniyât defterinde yer alan cezalar arasında kalebendlik cezasına rastlanılmamıştır.

2.4.İdam Cezası

Klasik dönem Osmanlı hukukunda had ve kısas suçları için şer'î hukukta bulunan cezalar uygulandığından kanunnâmelerde düzenleme yapılmamış, ta'zîr kapsamında bulunan bazı ağır suçlar için idam cezası öngörülmüş ve padişah tarafından verilmesi ya da onaylanması sebebiyle bu cezaya siyaset cezası denilmiştir.¹⁴² İdam cezası önceki dönemlerde recm, kazığa vurmak, boyun vurmak, dibekte döğölmek, iki biçmek yöntemleriyle infaz edilmiş olsa da genellikle “salb ile” yani asılarak idam şeklinde gerçekleştirilmiştir.¹⁴³

138 Ömer İşbilir, “Kalebend”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.Ek 2, Ankara 2019, s.5.

139 Özlem Poyraz ve Merve Öner, “Osmanlı'da 1823-1824 Yılları Arasında Uygulanan Kalebendlik Cezaları: 37 Numaralı Kalebend Defteri Örneği”, *Global Science and Innovations* 2020, Taşkent 2020, s.431.

140 Osmanlı Arşivi Rehberi, haz. Y.İhsan GENÇ ve diğerleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:5, İstanbul 1992, s.71.

141 İşbilir, agm, s.7.

142 Münteha Maşalı, “Osmanlı'da Ölüm Cezası”, *Yeni Türkiye*, C.45, 2002, s.149.

143 Maşalı, agm, s.159.

Tanzimat dönemine gelindiğinde 1840 tarihli ceza kanunuyla idam cezaları padişaha ihanet, Devlet-i Âliyye aleyhine ikâz-ı fitne ve katl-i nefis suçları ile sınırlandırılmıştır.¹⁴⁴ Böylece padişahın herhangi bir yargılama olmadan ölüm cezası vermesinin önüne geçilmiştir. Nizâmiye mahkemelerinin kuruluşuyla birlikte ikili yargı sistemi ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerde nizamiye ve şer'îyye mahkemelerinin görev ayrımı tam olarak yapılamamış, bazı durumlarda iki mahkemede de yargılama yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Örneğin cinayet davaları ile ilgili yargılama hem ceza kanununa göre nizamiye mahkemelerinde yapılmakta, hem de maktûlün varisinin talebi halinde şer'îyye mahkemelerinde kısas davası açılarak yapılmaktaydı.

İdam cezasının uygulanması sırasında mutasarrıf, zaptiye yazı işleri amiri, istinaf savcısı, jandarma, istinaf mahkemesi üyeleri, zabıt kâtibi ve din adamı bulunmakta olup idam için yaklaşık 45 dakikalık süre ayrılmaktaydı.¹⁴⁵

İdam cezaları temyiz mahkemesinin kararı kesinleştirmesinden sonra padişah onayına sunulmakta ve padişah hükmü onaylarsa infaz gerçekleştirilmekteydi. Trabzon sancağında bulunan Hatip Mehmed Efendi'nin katili olan Ramazan ve Salih isimli şahıslar hakkında gerçekleştirilen tahkikattan kendilerine vaat edilen akçeye kanarak cinayeti işlediklerinin anlaşılması üzerine, Kanun-u Ceza'nın 170. maddesine uygun olarak salb ile idam edilmeleri hususu “...*bil istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişâhı müteallik buyurulup iktizâ eden Fermân-ı Âlî...*”¹⁴⁶ denilerek padişahın izniyle gerçekleştirilmek üzere onaylandığı görülmüştür.

Bazı belgelerde idam cezasının nasıl uygulanacağı açık şekilde belirtilmiştir. Örneğin İsmail oğlu Emin'i kasten öldüren Sinoplu Arap oğlu Mehmed hakkında; “...*katil-i merkumun 170. madde-i kanuniyye hükmüne tevfiikan münasip bir mahalde salb ile idam olunması hususuna dîvân-ı mezkûrun Muhâkemât-ı Ceza Dairesi'nden fî 16 Muharrem 91 ve fî Şubat 89 tarihi ve 1338 numarasıyla murakkaman verilen mazbata üzerine bilistîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı padişahî müteallik buyrulup iktizâ eden Fermân-ı Âlî bittastîr leffen*

144 Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1963, s.177.

145 Ahmet Kılınç, “İdam Cezasının Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukukundaki Görünümüne İlişkin Birkaç Kaynak ve Bu Kaynakların Tahlili”, *Türk Hukuk Araştırmaları*, S.11, 2011, s.52.

146 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1353.

tesyar kılınmış olmakla infâz-ı hükm-ü celiline himmet buyurulması siyâkında şukka”¹⁴⁷ denilerek asılarak idam edilmesine karar verilmiştir.

Sofya isimli şahsı taammüden katl ettiği yapılan tahkikatla ortaya çıkarılan Nikola'nın Kanun-u Ceza'nın 170. maddesi hükmüne göre uygun bir mahalde idam olunması hususu padişahın onayıyla infaz edilmek üzere gönderilmiştir.¹⁴⁸

Çarşamba kazasına tabi Terme nâhiyesi ahalisinden Cebeci oğlu Ahmed'in katili olan Mehmed isimli şahıs hakkında yapılan muhakeme neticesinde cinayetin çalmış olduğu koyunu sahibine vermemekte ısrar etme olayı sebebiyle anlık öfkeyle tasarlamadan gerçekleştiği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda Mehmed isimli şahsın Kanun-u Ceza'nın 174. maddesine göre idamına karar verilmiş olup padişahın onayı üzerine gereği için gönderilmiştir.¹⁴⁹

Canik sancağı, Ünye kazasından bir şahsın taammüden adam öldürmesi üzerine 23 Ocak 1875 tarihinde şahsın idam edilmesine karar verilmiş ve bu karar “...*bilistizân irade-i seniyye-i cenâb-ı padişahî müteallik buyurularak iktizâ eden Ferman-ı Âli bittastîr leffen tesyir kılınmış olmağla infaz-ı hükm-ü celiline himmet buyurulması lazım geleceği...*”, ibareleriyle padişahın onayının alındığı belirtildikten sonra, infaz edilmek üzere Canik Mutasarrıflığı'na gönderilmiştir.¹⁵⁰

Samsun kazası, Kavak nâhiyesinde oturan bir Çerkes muhacir, başka bir Çerkes şahsın kölesi tarafından kasten öldürüldüğü anlaşılmıştır. Yapılan yargılama neticesinde bu şahsın Kanun-u Ceza'nın 170. maddesi hükmüne göre uygun bir yerde idam edilmesine karar verilmiştir.¹⁵¹

935 numaralı ayniyât defterinde toplam sekiz adet idam cezası verildiği, bunlardan ikisinin affedilerek 15 sene kürek cezasına çevrildiği, altısının ise infaz edilmek üzere onaylandığı görülmektedir.

147 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1338.

148 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 150.

149 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 823.

150 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1115.

151 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 37.

2.5.Kefâlet

İslam hukukunda kefâlet; bir kişinin borcunu ödeme ya da kişiyi mahkemede hazır bulundurma hususunda zimmete alınması anlamına gelir. Mala kefâlet ve nefse kefâlet olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁵²

Osmanlı ceza hukukunda yargılama sırasında suçun işlendiğinin somut delillere dayanmaması, kişinin güvenilirliği, kişinin sabıkalı olmaması, işlenen suçun ağır bir suç olmaması gibi durumlarda tutuksuz yargılama esas alınmıştır. Bazı durumlarda yargılama aşamasında gerçekleştirilen tedbiren tutuklamalara karşı kefâlet sistemi ile tutukluluğun önüne geçilebilmekteydi. Kişi gerektiğinde mahkeme önüne çıkma ya da cezası kesinleştğinde cezanın infazı için teslim olma güvenini sağlamak amacıyla başka bir kişiyi kendine kefil edinebiliyordu. Böylece kefil sanığın istenildiğinde yetkili merci önüne çıkarılması konusunda yükümlü kılınmaktaydı. Bu durumda olan bir kişi kaçarsa kefil hem mali hem de adli sorumluluk altında kalmakta, para cezası ya da hapis cezası ile karşı karşıya kalabilmektedir.¹⁵³

Bu çalışma kapsamında konu hem nefse kefâlet, hem de mala kefâlet meseleleri üzerinden ele alınacaktır. Belgelerde konuyla ilgili “kefil”, “kefâlet”, “kayd-ı kefâlet”, “taht-ı kefâlet”, “fesh-i kefâlet”, “mükeffell” terimlerinin kullanıldığı görülmektedir.

935 numaralı ayniyât defterinde kefâlet usulünün sıklıkla uygulandığı görülmektedir. Örnek olarak; Çerkes muhaciri olan bir kişinin, Canik’te bulunan muhacirler ile köleleri arasında fesat çıkartarak köleleri serseri hareketlere teşvik ettiği iddia edilmiştir. Bahse konu şahıs ise verdiği dilekçede Binbaşı Salih Zeki Bey tarafından Kavak nâhiyesine iskân edildiğini ve burada kendisine tahsis edilen arazilerde yaptığı imar çalışmalarından dolayı bazı kötü niyetli kişilerin hakkında hikâyeler uydurduğunu, bu iddialardan dolayı “...iki mâh kadar tevkif ve muahhıran kefâlete rabtle sebil-i tahliye kılındığı...” belirtilmiştir.¹⁵⁴ Buradan henüz hakkındaki hüküm kesinleşmeyen bir şahsın kefâletle serbest kalabildiği anlaşılmaktadır.

152 Abdullah Kahraman, “İslam Hukukunda Şahsa (Nefse) Kefâlet Müessesesi ve Türk Ceza Muhakemeleri Hukuku’ndaki Teminatla Salıverilme Müessesesi İle Mukayesesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, Aralık 1998, s.301.

153 Gül Akyılmaz, “Osmanlı Hukukunda Masuniyet-i Şahsiyye İlkesi”, *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, ed. Fethi Gedikli, (On İki Levha Yayıncılık, 2014), s.188.

154 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 72.

Papadapulos isimli bir tacirin yabancı ülkeye götürmek üzere Samsun'dan çıkaracağı tütün için kefilinin ödediği verginin tahsiliyle ilgili bir konuya değinilmiştir. “...Papadapulos nâm-ı tacirin Gedikyan Serkiz Efendi kefâletiyle memâlik-i ecnebiyeye götürülmek üzere 81 senesi Teşrin-i Sâni ve Eylûl mâhlarında Samsun'dan çıkarmış ve Dersaadet'te resm-i mürûrîsini ifâ etmiş olduğu mâlumul miktar duhândan zuhûr etmiş olan 278 kıyye 200 dirhem noksanın resm-i mürûrîsiyle tarih-i ihracından resm-i mürûrîsini istifâsına kadar işlemiş olan faizden dolayı nizâmen aranılan 14000 kuruşun kefil-i merkumdan tahsiline ibtidar olunmuş...” ibareleriyle yabancı tüccarın ülke dışına çıkarılacak tütün için bir şahsa kefâlet verdiği görülmektedir. Tütünü yurt dışına çıkarmak ile yurt içerisinde tüketmenin vergilendirmesi farklı olduğundan kefil olan kişi tütünün alınıp amacına göre sarf edilmesi için bir garantör olarak görünmektedir. Ancak belgenin devamında bahse konu tütünlerin yurt içinde sarf edildiği ve bu sebeple ortaya çıkan verginin kefilden alındığı şu şekilde bildirilmiştir; “...zîkr olunan duhândan dolayı nizamen aranılan resm-i faizin kefil merkumdan tahsil ve istifâsı lazım geleceği gösterilip şu muamele ber minval muharrer hükm-ü nizama müstenid idüğünden mebhusun anı olan 14.000 kuruşun kefil merkumdan istifâsıyla nezâret-i mezkure ye teslimi hususunun savb-ı vâlâlarına işârı bâ tezkire ifade olunmuş...”¹⁵⁵

2.6.Af

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı hukukunda yazılı anlamda prensipleri belirlenmiş bir af uygulamasından bahsetmek mümkün değildir. Af yetkisine haiz olan padişah çıkardığı fermanlarla bu yetkisini kullanmaktaydı. Padişahın çıkardığı aflar için “afv-ı âli”, “afv-ı umumî”, “afv-ı şahâne” gibi terimler kullanılmış ve genel olarak bu yetki tahta çıkma, bayram gibi özel günler, savaş önceleri ya da kişisel olarak da hastalık, yaşlılık gibi durumlar için kullanılmıştır.¹⁵⁶ Bunun yanında şer’î hukuktan kaynaklı olarak kişilerin de af yetkisini kullanabildiği bilinmektedir. Kısas davalarında varislerin suçluyu affetme hakkı bulunmaktadır.

Osmanlı hukukunda cezaların affına ilişkin ilk yazılı düzenleme 1858 tarihli Ceza Kanunu’nun 57. maddesinde yer alan ve idam cezasını kürek cezasına, kürek cezasını kalebendliğe, müebbet kalebendliği muvakkat kalebendliğe çeviren düzenlemeydi. Bu

155 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 219.

156 Aydın Yetkin, “II.Meşrutiyet’in İlk Günlerinde Uygulanan Afların Mahiyet ve Etkileri (1908-1909), Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi, Aralık 2022, s.10.

hükme göre af yetkisi padişaha aitti.¹⁵⁷ 1876 yılında ilan edilen Kanûn-ı Esasî'nin 7. maddesinde bulunan “...mücazât-ı kanuniyyenin tahfîfi ve affi... hukuk-u mukaddese-i padişahî cümlesindendir” hükmü ile padişahın hem genel af hem de özel af yetkisi anayasal bir düzenlemeye tabi oldu.¹⁵⁸

Padişahın genel af yetkisini kullanmasına örnek olarak Sultan II. Abdülhamid tarafından 1896 yılında çıkarılan af gösterilebilir. Bu af; Ermenilerle Müslümanlar arasında yaşanan şiddet olayları, Osmanlı Bankası'nın Ermeniler tarafından basılması gibi olaylar sebebiyle tutuklu Ermeni sayısının artması ile hapisane kapasitelerinin yetersiz kalması ve Batılı devletlerin baskısı neticesinde çıkarılmıştır. Müslüman, gayrimüslim ayırt edilmeden tüm siyasi suçlulara uygulanmıştır.¹⁵⁹ Bu af kapsamında 25 Aralık 1896'da Trabzon'da 14 kişi, 26 Aralık 1896 tarihinde Samsun'da ise 29 kişi hapisanelerden tahliye edilmiştir.¹⁶⁰

Özel aflara örnek olarak 935 numaralı ayniyât defterinde iki olay bulunmaktadır. Bu olaylardan biri “Kürek Cezası” başlığı altında ele alınmıştır. Diğer olayda ise; Canik sancağı, Niksar kazası ahalisinden Mehmed oğlu Ömer Çavuş'un katl olunması olayıdır. Bu olayla ilgili yapılan tahkikatta Bicân Mehmed isimli şahsın şüpheli olarak gözaltında tutulduğu sırada firar ettiği ve yakalanması için görevlendirilen asâkir-i zaptiyyeye teslim olmayarak içlerinden Ömer Çavuş'u katl ettiği anlaşılmıştır. Şahsın teslim olmaması kabahat olarak değerlendirilmiş, bu yolda adam öldürmesinden dolayı ise Ceza Kanunu'nun 174. maddesine göre münasip bir mahalde salb ile idam olunmasına karar verilmiştir. Ancak “...idamından affıyla 15 sene müddetle küreğe konulmasına irade-i seniyye-i cenâb-ı padişahî müteallik buyurulmuş olmağla merkumun oranın kürek merkezi olan Sinop'a izamı...” denilmek suretiyle idamının affedildiği görülmüştür.¹⁶¹

3. CANİK SANCAĞINDA İŞLENEN SUÇLAR

İslam hukukuna göre cezalar genel olarak had, kısas ve diyet, tazir suçları olmak üzere üçe ayrılır. Had cezaları Allah hakları olarak bilinen ve kamuyu ilgilendirip şahısların af yetkisinin bulunmadığı haklardır. Zina, sirkat, eşkiyalık, içki içmek, isyan gibi suçlar bu

157 Doğan Soyaslan, “Af”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.17, S.1, 2001, s.413.

158 Yetkin, agm, s.12.

159 Emel Demir Görür, “II. Abdülhamid'in Siyasi Mahkûmlara Yönelik 1896 Tarihli Umumi Affı”, *Belleten*, Nisan 2022, C.86, S.305, s.285.

160 Görür, agm, s.301.

161 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 164.

kapsamda bulunmaktadır.¹⁶² Kısas ise daha çok şahıs haklarıyla ilgili olmakla birlikte mağdur olan kişi, veli veya vasisinin bazı haklar kullanmasına olanak sağlar. Kısastaki amacın hem insan hayatını korumak hem de suçlunun işlediği suça denk bir ceza almasını sağlamak olduğu söylenebilir. Cinayet ve yaralama gibi suçlar kısas kapsamındadır.¹⁶³ Tazir suçları ise kesin sınırları bulunmayan kısmen takdiri yetkiye konu olan ve günahlar, umurun menfaatleri ile emirlere muhalefet ana çerçevesinde bulunan suçlardır.¹⁶⁴

Tanzimat dönemine gelindiğinde daha önce de açıkladığımız gibi kanunlaşma çalışmaları neticesinde ceza kanunları hazırlanmış ve hem şer'î mahkemeler hem de nizamiye mahkemelerinden oluşan ikili yargılama sistemine geçilmiştir. Bu bağlamda defterin içerdiği dönem bakımından suçluların yargılaması şer'î hukuka göre şer'îye mahkemeleri ve 1858 tarihli Ceza Kanunu'na göre de nizamiye mahkemeleri tarafından yapılmıştır.

3.1. Irza Geçme Davaları

Osmanlı hukukunda yazılı olarak ırza geçme suçu ilk kez 1858 tarihli Ceza Kanunnâmesi'nde yer almıştır.¹⁶⁵ Irza geçme suçuna verilecek cezalar kanunda “*Hetk-i Irz Edenlerin Mücâzâtı Beyanındadır*” başlığı altında, 197. ve 202. maddeler arasında düzenlenmiştir.

198. maddeye göre; bir adam bir kimsenin zorla ırzına geçerse muvakkat kürek cezası ile cezalandırılır.

199. maddeye göre; zorla ırza geçme suçu mağdurun mürebbisi, vekili veya aylıklı hizmetkârı tarafından işlenirse 5 seneden az olmamak üzere kürek cezası hükmolunur.

200. maddeye göre; henüz nikâhlanmamış bir kızın ırzına geçilirse, suçlu kürek cezası ile cezalandırılmasının dışında tazminat vermeye de müstehak olur. 200. maddeye sonradan bir ekleme yapılmıştır. Buna göre, zorla ırza geçme eylemine girişip elinde

162 Ahmet Gökcen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi 1987, s.7.

163 Şamil Dağcı, “Kısas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, Ankara 2022, s.489.

164 Esra Yakut, “Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.2, 2006 Güz, s.27.

165 Fehminaz Çabuk, “19. Yüzyılda Osmanlı’da Zina Suçu: Bazı Zina Davaları ve Tatbik Olunan Cezalara Dair Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.XL, Haziran 2019, s.415.

olmayan nedenlerle gerçekleştiremeyenlere 3 aydan az olmamak üzere hapis cezası verilmektedir.¹⁶⁶

Defterde yer alan belgelerde ırza geçme suçu “*fiil-i şenî etmek*”, “*bikrini izale etmek*” kavramlarıyla ifade edilmiştir. Bakire olan kızların ırzına geçilmesi durumunda ortaya çıkan tazminat ise belgelerde “*tazmin-i bikr*” olarak yer almıştır. Defterde ırza geçme suçuyla ilgili sekiz belge bulunmaktadır.

Canik sancağına bağlı Niksar kazası Büşürüm köyünden olup askerde bulunan İbrahim’in nikâhlısı Hanife’nin cebren ırzına geçen Himmet oğlu Halil suçunu itiraf etmiştir. Bunun üzerine yapılan yargılamada Ceza Kanunu’nun 200. maddesine göre Halil’e 22 Eylül 1872 tarihinden itibaren 4 sene kürek cezası ve tazmin-i bikr olarak da 500 kuruş ödemesine karar verilmiştir. Halil’in cezalandırılmasında “...*böyle silk-i askerîyede bulunan bir şahsın menkûhası olan muhadderâtta bir bakireye şu muamele-i fazîhayı icrâ etmesi esbâb-ı müşeddede görüldüğüne binâen...*” ibareleri kullanılmıştır. ırzına geçtiği kadının namuslu biri olması, nikâhlı olması ve nikâhlısının da askerde bulunması ağırlaştırıcı sebep olarak görülmüş ve gerçekleşen eylem rezil bir davranış olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda şahsa yüksek ceza verilmiştir.¹⁶⁷

Ünye kazası ahalisinden Dudu isimli evli bir kadını cebren tarladan kaçıarak dağa kaldırıp orada ırzına geçen Hasan, Musa, Ahmed ve İdris isimli şahıslara Ceza Kanunu’nun 198. maddesine göre 2 Ekim 1874 tarihinden itibaren dört sene kürek cezası verilmiştir. İşlenen eylem “...*zât-ı zevc olan hatuna bu muamele-i fecîayı icrâ eylemeleri esbâb-ı müşeddede bulunmağla...*” ibareleriyle, feci bir suç olarak tanımlanmış ve ırzına geçilen kadının evli olması ağırlaştırıcı sebep olarak görülmüştür.¹⁶⁸

Ünye kazası Karakuş köyünden Abdal oğlu İbrahim isimli bir şahsın yolculuk sırasında yolu kesilerek sadeyağı gasp edilmiştir. Olayın devamında Kara İbrahim oğlu Mehmed’in eşi Aişe’yi dağa kaldırılarak cebren ırzına geçilmiştir. İki olayın failinin de Ordulu Çolak Osman olduğu anlaşılmıştır. Yapılan yargılamada şahıs birden fazla suça karıştığından dolayı ağır olan suçtan cezalandırılması uygun görülmüştür. Buna göre Çolak Osman ile suçları işlediği sırada beraberinde olan arkadaşı diğer Osman’ın bundan başka

166 Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986, s.865.

167 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 586.

168 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1129.

suçlarının olması ağırlaştırıcı sebep olarak görülmüş ve Ceza Kanunu'nun 62. maddesine göre 3 Temmuz 1874 tarihinden itibaren 7 sene kürek cezasına çarptırılmalarına karar verilmiştir.¹⁶⁹

Bahsedilen yol kesme ve soygun suçu belgede “kat-i tarîk” olarak geçmektedir yani eşkıyalık suçudur. Bu suçun temelinde devlet otoritesine karşı gelerek mala ve cana kast etmek yattığından ceza yaptırımını ağır suçlardan biridir.¹⁷⁰ Belgeden anlaşıldığı üzere şahısların yol keserek kişinin malını gasp etmesi, ırza geçme suçundan daha ağır bir suçtur. İki suçun bir arada işlenmesi sebebiyle suçun ağırlaştırıcı nedeni oluşmuş ve yol kesme suçunun cezası üst sınırdan uygulanmıştır.

Çarşamba kazasında yaşayan ve evli bir kadın olan Kezban'ın evine giren şahıslar tarafından zorla ırzına geçilmiştir. Olaya karışan şahısların Feyz-i Bahrî Vapur-ı Hümayûnu kömürçüsü olup izinli olarak memleketinde bulunan Kel Ali bin Hasan ile köy neferlerinden Ahmed, Laz Haşim, Mustafa ve İsmail isimli şahıslar olduğu anlaşılarak haklarında tahkikat yapılmıştır. Neticede Kel Ali, Ahmed ve Haşim, Kezban'ın evine girerek önce kocası Mehmed'i bağlayarak darp etmiş sonra da Kezban'ın zorla ırzına geçmişlerdir. Mustafa ve İsmail ise Kezban'ın evine girmeyip iğfal edilmesine karışmadıklarını beyan etmişlerdir. Ancak bu derece kötü niyetle bulunan arkadaşlarının nasıl hareket edeceklerinden habersiz olmaları ve onlara eşlik etmemeleri mümkün görülmemiştir. İsmail ve Mustafa'nın, arkadaşları Kezban'ın kocası Mehmed'i bağlayıp darp ettiği sırada çıkan gürültüden korkarak ırza geçmeye fırsatları olmadığı değerlendirilmiştir. Bu sebeple; “...*bu makûle zât-ı zevc olan bir hatuna zevcini bağlayıp darp ve cerh ile huzurunda fiil-i şenî icrâ etmeleri esbâb-ı müşeddede olduğundan...*” denilerek ağırlaştırıcı sebep gösterilmiş ve Ahmed ile Haşim'in Ceza Kanunu'nun 198. maddesine göre beşer sene kürek cezasıyla cezalandırılması, Kel Ali'nin hak ettiği beş sene kürek cezasına karşılık Asâkir-i Kanunâme-i Hümayûn hükümlerine göre uygun süreyle alayı nezdinde pırangalanmak üzere Tersâne-i Âmire'ye gönderilmesi, Mustafa ve İsmail'in de altışar ay müddetle hapsedilmelerine karar verilmiştir.¹⁷¹

169 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1273.

170 Ahmed Akgündüz, “Kanunnâmelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer’î Tahlili”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.1, 1999, s.5.

171 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 28.

Canik sancağına bağlı Niksar kazası, Ertan köyünde oturan Çakıroğlu'nun bülüğa ermemiş küçük kız çocuğunu evinden kaçırıp cebren bekraretini bozan Keşkekçi oğlu Mustafa isimli şahsın, "...mezburenin hanesine hîn-i duhûlünde ve ondan sonra imâl eylediği cebr-ü şiddet esbâb-ı müşeddede addolunarak..." ibareleriyle kızın evine giriş zamanı ve sonrasında gerçekleştirdiği cebir ve şiddet ağırlaştırıcı sebep kabul edilerek Ceza Kanunu'nun 198. ve 200. maddelerine göre 5 sene müddetle kürek cezası ile birlikte tazmin-i bîkr olarak bin kuruş ödemesine 30 Ekim 1874 tarihinde karar verilmiştir. Suçlunun firari olan arkadaşı Osman'ın da yakalanarak tahkikatının tamamlanması istenilmiştir.¹⁷²

Bafra kazası, Fırındar köyünden Abdi ve kardeşi Mustafa ile Kara Ahmed oğlu Hüseyin, Hüseyin Çavuş oğlu Ahmed isimli şahıslar aynı köyden Haydar oğlu Mehmed'in kızı Fatıma'yı gece evinden kaçırarak dağa kaldırmıştır. Bu şahısların içinden Abdi zorla Fatıma'nın ırzına geçmiştir. Başkasıyla nişanlı olan Fatıma'nın gece vakti evinden cebren kaçırılması ağırlaştırıcı sebep görülerek Abdi'nin Ceza Kanunu'nun 198. ve 200. maddelerine göre 30 Mart 1875 tarihinden itibaren 4 sene kürek cezası ile cezalandırılması ve mahallince uygun görülecek bedeli tazmin-i bîkr olarak ödemesine karar verilmiştir. Yanında bulunup kız kaçırma olayına dâhil olan diğer üç şahsın ise kanunun kız kaçırma suçu ile ilgili hükmünü içeren 206. maddesi gereğince 1 sene müddetle hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir.¹⁷³

Bafra kazası Keresteci köyünden Küçük Mustafa oğlu Mahmud Efendi'nin 5 yaşındaki kızı Kerime'nin bekâretinin bozulması olayıyla ilgili yapılan tetkikat neticesinde küçük çocuğu dağa götürerek zorla ırzına geçen Hamza oğlu Hüseyin isimli şahsa 15 sene kürek cezası verilmiştir. Ancak verilen cezanın yanlış kanun maddesine göre uygulandığı ayrıca şahsın 18 yaşında olduğu değerlendirilerek 4 Haziran 1876 tarihinde Ceza Kanunu'nun 198. ve 200. maddelerine göre 5 sene kürek cezası verilmesi ve tazmin-i bîkr olarak da kızın babasına bin kuruş ödemesine karar verilmiştir.¹⁷⁴

Ayrıca defterde Amasya sancağına bağlı Ladik kazasında gerçekleşen bir olaya yer verilmiştir. Ladik kazası ahalisinden Ali isimli şahıs Zeytinburnu Fabrika-i Hümayûn-u Sanayi Alayı'nın birinci bölümü eri olup buradan firar etmiştir. Aynı kazada yaşayan Mustafa Çavuş isimli şahsın eski eşi Fatıma ve Mehmed isimli şahsın eşi Aişe isimli iki kadının

172 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 577.

173 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 682.

174 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 134.

cebren ırzına geçen Ali bu suçlarla ilgili yakalanmıştır. Yapılan yargılama neticesinde Ceza Kanunu'nun 198. maddesine göre yedi sene kürek cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca bu suçla ilgili olarak Samsun kalesi topçu erlerinden olup buradan firar eden Kel Hüseyin şüphe üzerine tutuklanmıştır ancak suçlu olmadığı anlaşılmış olup asker firarisi olduğundan Topçu Kolağalığı'na teslim edilmesine karar verilmiştir.¹⁷⁵ Bu olay Canik sancağında yaşanmamış ancak Canik Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir. Bunun sebebi de firari olan Kel Hüseyin'in Samsun kalesinde topçu eri olması ve tutukluluğunun sona erdirildikten sonra Samsun Topçu Kolağalığı'na teslim edilecek olmasıdır.

Görüldüğü üzere ırza geçme suçuna birçok belgede rastlanılmıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri olarak ceza hukuku gösterilebilir. Irza geçme davalarının Osmanlı hukukunda şahıs suçları arasında yer alıp şikâyet tabi olması, mağdurlar şikâyetçi olmadığı sürece suçun ortaya çıkmasına engel olmuştur. Bu suç kamu davaları arasında yer almayıp devlet tarafından bir yolla öğrenilmiş olsa da kişinin şikâyeti olmadan yargılama yapılmamaktadır.¹⁷⁶ Mahkemelere yansımış olan çok sayıda şikâyet üzerine gerçekleşen yargılamaların yanı sıra, toplumsal baskı ya da korku gibi ortaya çıkabilecek çekinceler sebebiyle şikâyetin gerçekleşmediği düşünüldüğünde, birçok eylemin cezasız kaldığı, bu suçun belgelere yansıyanlar dışında görünmeyen, bilinmeyen ya da herhangi bir sebeple şikâyet tabi olmayan birçok şekilde gerçekleşmiş olduğu düşünülebilir.

3.2.Cinayet Davaları

İslam hukukunda cinayet suçları şahıs hukukunun konusudur. Cinayet suçunun cezası ise kısas ve tazminat olarak da diyettir.

Cinayet suçları ile ilgili cezalara 1858 Ceza Kanunnâmesi'nin "*Eşhas Hakkında Vuku Bulan Cinayet ve Cünhalarla Mücâzât-ı Müterettibeleri*" başlığı altında yer verilmiştir. Cinayet suçu kanunun 168. maddesinde, gerek silah ile gerek zehirlemeyle gerekse başka bir suretle bir şahsı öldürmek olarak tanımlanmıştır. Defterde incelediğimiz belgelerde cinayet suçunun taammüden olması halinde verilen ceza ağır iken, tartışma sırasında ya da anlık öfkeyle tasarlamadan işlendiğinde daha hafif olarak verildiği görülmektedir. Nitekim kanunun 170. maddesinde taammüden işlenen cinayet suçlarına

175 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 212.

176 Melike Karabacak, "İrzımı İsterim: 19. Yüzyılda Cinsel Saldırı Davaları Üzerine Bir Vaka İncelemesi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.14, Mart 2019, s.206.

idam cezası verileceği belirtilmiştir. Cinayet davaları şahıs hukukunun konusu olduğundan nizami mahkemelerde görülen davalar ve verilen cezalar şahıs haklarını düşürmemektedir. Bu sebeple nizamen yapılan yargılamanın yanında şer'î de yargılama yapılmaktadır. Kanunun 171. maddesi bu konuda, kanun hükmü şahıs hakkını düşürmeyeceğinden maktûlün varis ve mirasçıları var ise onların iddiaları üzerine şahıs davası açılması için şer'î mahkemelere havale olunur denilmiştir. 172. maddede kısas ya da idam cezaları affedilen katillerin müebbeden kürek cezası ile ya da 15 sene kürek cezası ile cezalandırılacakları belirtilmiştir. 174. maddede ise taammüden gerçekleştirilmeyen cinayetlere 15 sene kürek cezası verileceği hükmolunmuştur.¹⁷⁷

Buraya kadar cinayet suçu ile ilgili tanım ve cezalarla ilgili bilgi verilmiştir. Bunun dışında defterde yer alan belgeler incelendiğinde maddelerle ilgili bilgi verilmeye devam edilecektir. 935 numaralı ayniyât defterinde cinayet suçları ile ilgili 29 adet belge bulunmaktadır.

Ünye kazası, Fatsa nahiyesine bağlı Kösebucağı köyünden Molla Ahmed oğlu Hasan'ın öldürülmesi olayı ile ilgili tahkikat yapılmıştır. Maktûlün kardeşi olan Salih ve Köseoğlu Mehmed isimli şahısların bu olaya karıştığı anlaşılarak yakalanmışlardır. Ancak Salih yakalandıktan sonra firar etmiştir. Yapılan tahkikatta Mehmed'in ifadesinden, katilin Salih olduğu ve kendisinin de Salih'in tehdidi üzerine ona silahlanarak yardım etmek zorunda kaldığı öğrenilmiştir. 25 Aralık 1872 tarihinde, Mehmed'in bu olayda arkadaşının korkutmasıyla yer alması sebebiyle kefâleten salıverilmesine, firari olan Salih'in de yakalanması için gerekli çalışmaların yapılmasına karar verilmiştir.¹⁷⁸

Çarşamba kazası Şeyhli köyünde yaşayan Çerkes muhacirlerinden Yakiç isimli şahsın, yine Çerkes olan Haso'yu yanlışlıkla öldürdüğü anlaşılmıştır. Şer'î yargılamada nesne davası açılmamış, nizâmen yapılan yargılamada ise cinayetin dikkatsizlik eseri işlenmesi sebebiyle Ceza Kanunu'nun 182. maddesine göre katilin yatmış olduğu 17 aylık hapis cezası yeterli görülerek, 23 Ağustos 1873 tarihinde tahliye edilmesine karar verilmiştir.¹⁷⁹ Bahse konu maddede; bir kişi yanlışlıkla birini öldürür ya da kasıt olmaksızın birinin ölümüne sebep olursa şer'î yargılama yapıldıktan sonra nizamen 6 ay ile 2 yıl arası

177 Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.861.

178 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 817.

179 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 624.

hapis cezası ile cezalandırılır denilmiştir.¹⁸⁰ Bu doğrultuda Yakiç olaydan sonra tutuklanmış ve iş bu karara kadar hâlihazırda 17 aydır hapiste bulunduğu süre kanun maddesine göre yeterli görülmüştür.

Çarşamba kazası, Taşpınar köyü ahalisinden Abdullah oğlu Hatip Molla Ahmed'in aynı köylü Abdurrezzak'ı öldürmesi sebebiyle şer'îyye ve nizamiye mahkemelerinde dava açılmıştır. Şer'en yapılan yargılamada maktûlün mirasçıları Havva, Emine ve Mehmed Said katilin cinayeti işlediğine dair iddiayı kabul etmemesi üzerine başka bir delil sunamamış ve yemin vermekten imtina etmişlerdir. Bunun üzerine fetvahaneye tarafından kısas davası açılmayacağına karar verilmiştir. Nizamen yapılan yargılamaya göre, cinayetin Ahmed tarafından işlendiği ve kanunun 170. maddesine göre cezalandırılması istenilmişse de, bu cezanın taammüden adam öldürenlere verileceği ancak olayın kavga sırasında tasarlamadan meydana geldiğinden bahisle Ceza Kanunu'nun 174. maddesi hükmüne göre 24 Kasım 1872 tarihinden itibaren 15 sene kürek cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir. Bu kararda dikkat çeken bir husus daha bulunmaktadır. Kararda yer alan “...sıfat-ı ilmiyesi cihetiyle bilâ teşhîr 15 sene müddetle küreğe konulmak üzere...” hükmü ile cezanın teşhir edilmeden uygulanmasına karar verilmiştir.¹⁸¹ Abdullah oğlu Hatip Molla Ahmed'in isminden anlaşılacağı üzere âlim sınıfından olduğu, bunun ise cezanın infaz şeklinde kendisi için ayırım yapılmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır. 1858 tarihli Ceza Kanunu eşitlik ilkesi, suçta ve cezada kanunilik ilkesi gibi modern hukuk standartlarını içermekteydi.¹⁸² Nitekim ceza kanununda cezanın infazının kişilerin sıfatına göre farklılık göstereceği şeklinde bir hüküm bulunmamakta bu kararın takdiri yetki kapsamında kullanıldığı değerlendirilmektedir.

Bir başka tahkikatta Çarşamba kazası sakinlerinden Fatıma Hatun'un eşi tarafından öldürüldüğü anlaşılmıştır. Kahveci oğlu Hacı Ahmed'in bir tartışma sırasında eşini darp edip öldürdüğü nizamen ortaya çıkarılmış ve Kanun-u Ceza'nın 174. maddesi hükmüne göre 20 Mart 1871 tarihi itibarıyla 15 sene müddetle küreğe konulmak üzere Sinop'a gönderilmesine, maktûlün varisleri ortaya çıkar ve talep ederse şer'î mahkemede de gerekli yargılamanın yapılmasına karar verilmiştir.¹⁸³

180 Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.862.

181 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 689.

182 Zeki Yıldırım, “Türk Hukuku Açısından 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu”, *Suç ve Ceza Dergisi*, S.3, Temmuz 2021, s.550.

183 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 75.

Bafra kazasında bulunan İsmail oğlu Emin'in katili olan hizmetkârı Sinoplu Arap oğlu Mehmed hakkında şer'î ve nizâmî olarak gerçekleştirilen muhakemeler neticesinde Mehmed'in, Emin'i taammüden öldürdüğü anlaşıldığından 21 Nisan 1874 tarihinde Ceza Kanunu'nun 170. maddesine göre uygun bir yerde idam edilmesine karar verilmiştir.¹⁸⁴ Osmanlı Devleti'nde 1847 yılında Basra Körfezi'ndeki köle ticareti yasaklanmıştı ancak bu olaydaki Arap Yusuf isimli şahsın köle olduğu düşünülürse, köleliğin hizmetkâr adı altında farklı bir boyutta devam ettirildiği düşünülebilir.

Canik sancağı süvari zaptiye erlerinden Kemahlı İbrahim, Karahisar-ı Şarki ahalisinden Mustafa isimli şahsı öldürmüştür. Olayla ilgili yapılan tahkikatta Kemahlı İbrahim'in eyleminin, görevini yaparken Mustafa'nın kendisine karşılık vermesi üzerine görev kapsamında gerçekleştiği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda Ceza Kanunu'nun 189. maddesi gereğince 2 Mayıs 1874 tarihli kararla Kemahlı İbrahim'in cezadan muaf tutularak, eski görevine geri alınmasına karar verilmiştir.¹⁸⁵ Bahse konu madde gerçekleşen cinayet, yaralama ve darp fiillerine karşı koyan kişi cezadan muaftır, zabıta memurları ayrıca memuriyet görevlerini icra ederken özel kanunların verdiği izinle gerçekleştirdikleri katl ve yaralama olaylarından sorumlu olmazlar hükmünü içermektedir.¹⁸⁶ Kemahlı İbrahim'in Mustafa'yı öldürmesi olayı görevi kapsamında değerlendirilmiş ve herhangi bir ceza verilmemiştir.

Samsun kazasına bağlı Kadı köyü halkından olan Nikola'nın evli bir kadın olan Sofya'yı katletmesi sebebiyle gerçekleştirilen tahkikatta Ceza Kanunu'nun 170. maddesi hükmünce uygun bir yerde idam edilmesine 8 Nisan 1874 tarihinde karar verilmiştir.¹⁸⁷

Çarşamba kazası, Terme nâhiyesi halkından Cebeci oğlu Ahmed'in katili olan Karaman köyünden Mehmed hakkında şer'î ve nizâmî muhakeme yapıldığı görülmektedir. Mehmed'in koyun çaldığı ve çaldığı bu koyunları sahibine vermemekte ısrarcı olduğu, bu sırada çıkan tartışma sebebiyle Cebeci oğlu Ahmed'i öldürdüğü anlaşılmıştır. Bu sebeple 7 Ekim 1874 tarihinde Ceza Kanunu'nun 174. maddesine göre Mehmed'in idamına karar verilmiştir.¹⁸⁸

184 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1338.

185 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 246.

186 Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.863.

187 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 150.

188 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 823.

Kavak nahiyesindeki Bey köyünde bulunan kiremitçi esnafından Merzifonlu Tırmancı oğlu Karabey'i, Rasul oğlu Mehmed'in yanlışlıkla öldürmesi olayıyla ilgili şer'i ve nizâmi muhakeme yapıldığı görülmektedir. Fetvahane bahse konu olayın yerinde şer'i şerife uygun olarak sonuçlandırılmasına karar vermiştir. Nizamen yapılan tahkikata göre de cinayetin dikkatsizlik eseri işlendiği göz önüne alınarak Mehmed'in 10 ayı aşan tutukluluk süresi yeterli görülmüştür. 13 Ocak 1875 tarihi itibarıyla tutukluluğunun sona erdirilmesi ve kefâlet kaydının düşürülmesine karar verilmiştir.¹⁸⁹

Ünye kazasından Koca Osman oğlu Ömer'i kasten ve tasarlayarak öldürdüğü ortaya çıkan Havzalı Abdullah isimli şahsın alınan ifadesinde cinayeti taammüden işlediği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Ceza Kanu'nun 170. maddesi hükmüne göre şahsın mahallinde asılarak idam edilmesine 23 Ocak 1875 tarihinde karar verilmiştir. Ayrıca bu cinayet suçuyla ilgili olarak şüphe üzerine soruşturulup olayla ilgisi bulunmadığı anlaşılan Yedigâr oğlu Halil'in salıverilmesine karar verilmiştir.¹⁹⁰

Çarşamba kazası, Erimele köyü sakinlerinden Çerkes Musa'yı tartışma sırasında tasarlamadan öldürdüğü anlaşılan aynı köylü Teren Osman isimli şahısla ilgili olarak yargıl yapılmıştır. Teren Osman'ın maktûlü tartışma sırasında tasarlamadan öldürdüğü anlaşılmış ancak yargılama devam ederken Teren Osman vefat etmiştir. Bunun üzerine nizamen hakkında ceza tayinine mahal kalmadığı ancak kanun hükmü kişi haklarını düşüremeyeceğinden maktûlün varislerinin davacı olması durumunda katilin varisleriyle şer'îyye mahkemesinde yargılamanın yapılması, ayrıca şüphe üzerine gözaltına alınıp öldürme olayında yardımcı olmadığı anlaşılan Hacı Timur'un salıverilmesine 1 Mart 1875 tarihinde karar verilmiştir.¹⁹¹

Çarşamba kazasından Hacı Usta oğlu Mehmed'in cinayeti hakkında gerçekleştirilen tahkikata yer verilmiştir. Olayla ilgili şer'i ilam fetvahâne tarafından onaylanmayıp düzeltilmesi için geri gönderilmiştir. Nizamen yapılan yargılamada ise, Timur oğlu İbrahim, Mehmed isimli şahsı eşi Emine'nin ırzına geçerken görüp katletmiştir, bu durum kendi ifadesi, yapılan ihbar ve delillerle ortaya çıkarılmıştır. Bu sebeple Ceza Kanunu'nun 188 ve 190. maddelerine göre iki seneyi aşan hapis süresi yeterli görülerek 6 Nisan 1875 tarihinde

189 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1111.

190 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1129.

191 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1245.

salıverilmesine karar verilmiştir.¹⁹² Kanunun 188. maddesi; eşi veya mahreminden birini başka bir şahıs ile fiil-i şeni icra ederken görüp ikisini birden katlederse bu fiil mazeret olarak kabul edilir hükmünü içermektedir. 190. maddede ise mazereti haklı görülen katil 3 aydan, 3 seneye kadar hapsolunur. Bu kişiler gerekirse 5 seneden 10 seneye kadar zaptiye nezareti altına da alınır denilmiştir.¹⁹³ Görüldüğü üzere olayda İbrahim'in eşinin ırzına geçen kişiyi öldürmesi haklı mazeret olarak kabul edilmiştir. Ayrıca gerçekleşen cinayet olayından hemen sonra şüpheli şahsın yakalanarak tutuklandığı değerlendirildiğinde, son hükmün 2 sene sonra verilmiş olması yargılama sürecinin uzunluğu hakkında bilgi vermektedir. Nizamen yapılan yargılama sonucunda cinayeti işlemesi haklı bir mazeret olarak değerlendirilen şahıs yargılama süreci nedeniyle 2 seneden fazla hapis yatmak durumunda kalmıştır. Her ne kadar yatmış olduğu bu süre kanun maddesi hükmüne uygun görülse de, cezanın alt sınırı 3 ay olduğundan, yargılama kısa sürseydi şahsın daha az süre hapis yatması mümkün olabilecekti.

Ünye kazası, Fatsa nâhiyesinden Molla İbrahim oğlu Said isimli şahıs, Kayıkçı oğlu Kahraman tarafından öldürülmüştür. Yapılan tahkikatta cinayetin Kahraman tarafından işlendiği açıkça tespit edilmiştir. Ancak cinayet olayından sonra Kahraman'ın vefat etmesi üzerine 13 Mayıs 1873 tarihinde ceza tayinine mahal kalmadığına dair karar verilmiştir.¹⁹⁴

Çarşamba kazası Hisarcık köyünde yaşayan Çerkes muhacirlerinden Hacı oğlu Mustafa, Kara Ali, Osman, Hasan, Hüseyin ve Lokpaç isimli şahıslar, Amasya sancağı Erbaa kazasından Papaz İlya'nın öldürülmesi olayına karışmıştır. Yapılan tahkikatta İlya ile arkadaşlarının yolculuk sırasında yarıda zikredilen şüpheli şahısların silahlı olarak önlerini kestiği anlaşılmıştır. Bu şahıslar yolculara zor kullanarak içlerinden İlya'yı öldürmüş ve arkadaşlarından Kirkor isimli kişiyi yaralamış ve eşyalarını çalmıştır. Bunlardan bilfiil katil olan şahsın idamına karar verilmiştir. Diğer şahısların gaddarane işkence ve eziyet etmemeleri sebebiyle küreğe konulmaları gerektiği değerlendirilmiştir. Ancak maktûlün babası tarafından, şüphelilerden asıl katil olan Kara Ali'nin öldürüldüğü iddia edilse de bu iddia doğrulanamamış olmakla beraber Kara Ali'nin eceliyle vefat ettiği anlaşılmıştır. Neticede Mustafa, Osman, Hasan, Hüseyin ve Lokpaç'ın gasp sırasında silah kullanmaları ağırlaştırıcı sebep kabul edilerek Ceza Kanunu'nun 62. maddesinin zeyline

192 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 47.

193 Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.863.

194 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 82.

göre 20 Nisan 1875 tarihinde teşhiren 10 sene müddetle kürek cezası ile cezalandırılmalarına karar verilmiştir.¹⁹⁵ Kanunun 62. maddesinin ekinde, dağlarda ve kırlarda silahlı olarak gezerek rast geldikleri yolcuları durdurup soyan kişiler eşkıya olarak adlandırılır, bu kişiler hal ve hareketleri ile eylemlerinin durumuna göre muvakkat veya müebbed kürek cezası ile cezalandırılır. İçlerinden cinayet sabıkası olanlar, durdurdukları şahıslara işkence edenler veya bu yolda adam öldürenlerin idamlarına hükmolunur denilmiştir.¹⁹⁶ Görüldüğü üzere kanun bu suçla ilgili geniş bir takdir yetkisi vermiştir. Verilecek kürek cezası müebbed olabileceği gibi, süreli olarak da verilebilmektedir ancak süre sınırlaması kanunen belirlenmemiş olup eylemin ya da failin durumuna göre yargının takdirine bırakılmıştır. Katil olan kişi idam cezası ile cezalandırılmış, diğer kişiler şahıslara işkence edip gaddarane eylemde bulunmadıkları için kürek cezası ile cezalandırılmıştır. Ancak cezanın 10 yıl olarak verilmesi, eylemlerinin ağır bir suç olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Çarşamba kazası halkından Bıçakçı Hasan oğlu Mehmed isimli bir şahıs öldürülmüştür. Yapılan tahkikat neticesinde cinayetin Karaoğlan köyünden Mustafa oğlu Ahmed'in yardımıyla, Çoban Süleyman tarafından kasten işlendiği anlaşılmıştır. Bu sebeple Süleyman'ın Ceza Kanunu'nun 170. maddesi hükmüne göre idamına karar verilmiştir. Ancak 31 Ağustos 1875 tarihinde Süleyman'ın idam cezası padişahın irade-i seniyyesiyle affedilmiş ve 15 sene müddetle kürek cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir. Cinayete yardım eden Ahmed'in ise Ceza Kanunu'nun 175. maddesinde yer alan, cinayete yardım eden şahıslara süreli kürek cezası verilir hükmü doğrultusunda 5 sene müddetle merkez livâda küreğe konulmasına karar verilmiştir. Ayrıca olayla ilgili şüphe üzerine tutuklanıp daha sonra kefâleten salıverilen Mustafa ile Çolak Ali'nin cinayete ilgileri olmadığından kefâlet kayıtlarının düşürülmesi istenilmiştir.¹⁹⁷

Ünye kazası Fatsa nahiyesinden Sabit isimli şahsın, annesi olan Alime Hatun'u öldürdüğü anlaşılmış ve Ceza Kanunu'nun 174. maddesine göre 29 Ocak 1875 tarihi itibarıyla 15 sene müddetle küreğe konulmasına karar verilmiştir.¹⁹⁸

Canik sancağında bulunan Niksar kazası sakinlerinden Kabak Minas'ın gelini Cürane isimli şahıs öldürülmüştür. Cinayet şüphelisi olarak maktûlün 14 yaşındaki kayını

195 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 92.

196 Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.837.

197 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 571.

198 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 66.

Ohannes, kayınvalidesi Marta ve kızı Meryem tutuklanmıştır. Yapılan yargılama sonucunda Ohannes'in bir tartışma sırasında Cürane'yi öldürdüğü, cinayetin tasarlamadan işlendiği anlaşılmıştır. Bu sebeple 16 Aralık 1874 tarihinde Ceza Kanunu'nun 174. ve 40. madde hükümlerine göre Ohannes'in 5 sene hapis cezası ile cezalandırılmasına, 5 sene de zaptiye nezâreti altına alınmasına karar verilmiştir. Ayrıca soruşturma neticesinde olayla ilgileri olmadığı anlaşılan Marta ve Meryem'in halen tutuklu iseler hemen salıverilmelerine hükmedilmiştir.¹⁹⁹ Görüldüğü üzere Tanzimat Dönemi'nin getirdiği eşitlik ilkesi doğrultusunda ceza kanunu kapsamında gayrimüslimler de Müslüman teba ile aynı şekilde cezalandırılmaktadır. Ayrıca kanunun 40. maddesi bülüğa ermemiş kişiler tarafından işlenen suçların ne şekilde cezalandıracağını açıklamıştır. Bülüğa ermemiş çocuk suç işlediğinde kanunla öngörülen ceza üzerinden cezalandırılmaz. Anne, baba veya akrabasının kefâleti şartıyla onlara teslim edilir, kefâlet verilmezse polis tarafından nefis ıslahı için uygun görülen süre boyunca hapsedilir. Eğer bülüğa ermemiş olan suçlu, yaptığı eylemin suç olduğunu idrak edebilmesine rağmen suçu işlerse karşılığı idam ya da müebbed kürek cezası alan suçlular ile cinayet türünden olan suçlarda 5 seneden 10 seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Ayrıca 5 seneden 10 seneye kadar da zaptiye nezareti altına alınabilir.²⁰⁰

Ünye kazası, Fatsa nâhiyesi ahalisinden Beşiroğlu Hasan'ın katledilmesinden dolayı kardeşleri Salih ve Hüseyin hakkında tahkikat yapılmıştır. Verilen ifadeler ve olayın delillerinden bahse konu cinayetin tartışma sırasında yaşanan anlık öfkeyle Salih tarafından işlendiği, Hüseyin'in ise öldürme olayında yardımı bulunmayıp yalnızca maktulün cesedini saklamaya yardım ettiği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda katil olan Salih'in 18 yaşında olması da göz önüne alınarak Ceza Kanunu'nun 174. maddesine göre 6 Haziran 1875 tarihinden itibaren 15 sene müddetle kürek cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir. Kanunun 174. maddesine göre Hüseyin'in yatmış olduğu 6 ay hapis süresi yeterli görülerek, kendisinin önceden akıl hastanesine konulmasına karar verildiğinden ilgili yere teslim edilmesi gerekeceği belirtilmiştir.²⁰¹ Olaydan da görüldüğü üzere Ceza Kanunu'nun 174. maddesi maktulün cesedini saklayan veya hükümete haber vermeksizin ve keşif yapılmadan defneden kimse 1 aydan, 1 seneye kadar hapis olunur ve bir mecdiye altınından beş mecdiye altınına kadar para cezası ile cezalandırılır denilmiştir.²⁰²

199 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 163.

200 Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.840.

201 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 162.

202 Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.862.

Samsun kazasına tabi Dereler köyü sakinlerinden Kara Ahmed oğlu Mehmed'in büyük oğlu İsmail'in cinayeti hakkında tahkikat yapılmıştır. Verilen ifadeler ve olayın delillerinden, İsmail'in üç silahlı arkadaşıyla beraber Hayyan Deresi köyünden Muhtar Pandili ve Yani'nin hanelerinin kapısını kırmaya çalıştıkları, bu sırada müdafa amacıyla içeriden ateş açılması sonucu İsmail'in tüfek kurşunuyla öldüğü anlaşılmıştır. Yerel mahkemede yapılan yargılamada Ceza Kanunu'nun 187. maddesi hükmüne göre Pandili ve Yani'nin cezadan muaf tutulmasına karar verilmiştir. 6 Haziran 1875 tarihinde bu karar onaylanmış ayrıca maktulün firarda bulunan ismi bilinmeyen arkadaşlarının da yakalanması ve haklarında gereken muamelenin yapılması istenilmiştir.²⁰³ Kanunun 187. maddesi; geceleyin bir kişi bir ev veya dükkân odasına merdiven kurup çıkarken, kilitlemiş yerleri zorla açmaya çalışırken, bir ev veya müstemilatının duvarını delerken ya da kapısını kırarken, o kimseyi def etmek için gerçekleşen yaralama ve darp olayları cezadan muaftır. Eğer bu durum gündüz olursa yaralama ve darp fiilleri tamamen cezadan muaf tutulmasa da uygun ceza verilir.²⁰⁴ Görüldüğü üzere İsmail zorla girmeye çalıştığı evin sahipleri tarafından müdafaa amacıyla öldürüldüğünden faillere ceza verilmemiştir.

Canik sancağında bulunan Niksar kazasından Zaim oğlu Ahmed'in öldürülmesi olayı ile ilgili tahkikat yapılmıştır. Bu tahkikatta yaşanan bir tartışma sırasında Ahmed'in, Mehmed isimli bir şahıs tarafından tasarlanmadan öldürüldüğü anlaşılmıştır. Ancak Mehmed'in yargılama sırasında eceliyle vefat etmesi üzerine 3 Ağustos 1876 tarihinde ceza tayinine mahal kalmadığına karar verilmiştir.²⁰⁵

Eşkiya takımından Abdi oğlu Kör Seyyid 4 sene kürek cezasından prangalı olarak mahkûm olduğu halde bazı suçlularla birlikte firar ederek Samsun kazasında birtakım olaylara karışmıştır. Bu olaylar arasında Kiryaki isimli şahsın evine baskın yapıp oğlu Aleksi ile gelini Ananya'yı öldürülmesi ve birtakım hırsızlıklar bulunmaktadır. Yapılan tahkikat neticesinde alınan ifadeler ve ortaya çıkan delillerden, Kör Seyyid'in firar ettiği sırada bölük ağası Ömer'e öldürmek kastıyla ateş ettiği anlaşılmıştır. Bunun dışında Kör Seyyid, Salih isimli şahsın evine tek başına, Ali isimli şahsın evine ise Lütfullah oğlu Ahmed ile birlikte kapı kırmak suretiyle girerek, bu evlerden 3 adet tüfek ve bazı mallar çalmıştır. Kör Seyyid'in ceza süresini tamamlamadan firar etmesi ve bölük ağası Ömer Ağa'ya

203 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 178.

204 Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.863.

205 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 244.

öldürme kastıyla ateş etmesi cezayı ağırlaştırıcı sebep olarak görülmüştür. Buna göre 14 Aralık 1874 tarihinde Kör Seyyid'in Ceza Kanunu'nun 220. ve 222. madde hükümlerine göre 15 sene müddetle küreğe konulmasına, Ahmed'in ise 3 sene süreyle hapsedilmesine karar verilmiştir. Ancak Kırıyaki'nin hanesinden kayda geçen, birden fazla kişiyi öldürerek gaspa cüret edenler tespit edilememiş olup tahkikatın derinleştirilerek bu kişilerin açığa çıkarılmasının hükümetin en önemli vazifelerinden biri olduğu belirtilmiş ve gerekli çalışmaların yapılması istenilmiştir.²⁰⁶ Ceza Kanunu'nun 220. maddesi; bir kişi ikamet etsin ya da etmesin kapalı yerlerin duvarını delerek, merdiven ile aşarak ya da hususi alet ile kapı açarak hırsızlık yapanlar muvakkat kürek cezası ile cezalandırılır. 222. maddede ise; gece vakti, iki ya da daha fazla kişi tarafından işlenen, silahlı olarak işlenen, hizmetkâr olup hane sahibinin malını çalan ya da çalıştığı yerden hırsızlık yapanlara 3 sene hapis cezası verilir hükmü bulunmaktadır.²⁰⁷ Kör Seyyid öldürme kastıyla ateş etme, birden fazla yerden hırsızlık yapma suçlarından dolayı farklı şekilde ve 15 sene kürek cezası gibi yüksek bir ceza ile cezalandırılmışken, Ahmed ise kanunun 222. maddesinde bulunan iki ya da daha fazla kişi ile hırsızlık için öngörülen 3 sene hapis cezası ile cezalandırılmıştır.

Canik sancağı, Ünye kazası, Fatsa nahiyesi sakinlerinden Abdülkadir oğlu Osman'ı anlık öfkeyle tasarlamadan öldürdüğü kendi beyanı ve ihbarlar ile anlaşılan eşi Hatice hakkında tahkikat yapılmıştır. Hatice'nin henüz 14 yaşında olduğu ancak akıl baliğ kabul edildiğinden Ceza Kanunu'nun 174. ve 40. maddesi hükümlerine göre, tutuklanma tarihinden itibaren 3 sene 9 ay müddetle kadınlara mahsus hapisanede hapsedilmesine 8 Ocak 1877 tarihinde karar verilmiştir. Ancak kadın suçluların zaptiye nezareti altına alınması ile ilgili kanunda kesinlik bulunmadığından bu yöndeki hüküm uygulanmamıştır.²⁰⁸ Kanunun 174. maddesinde taammüden gerçekleştirilmeyen cinayetlere 15 sene kürek cezası verileceği belirtilmişse de 40. maddede cezaların çocuklar için nasıl uygulanacağı belirtilmiştir. Eğer bülüğa ermemiş olan suçlu, yaptığı eylemin suç olduğunu idrak edebilmesine rağmen suçu işlerse karşılığı idam, müebbed kürek cezası gerektiren ya da cinayet türünden olan suçlarda 5 seneden 10 seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Eğer muvakkat kürek cezası gerektiren bir suç işlerse gereken cezanın dörtte birinden üçte birine kadar bir ceza ile cezalandırılır. Ayrıca 5 seneden 10 seneye kadar da zaptiye nezareti altına

206 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 476.

207 Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.869.

208 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 49/1

alınabilir. Görüldüğü üzere Hatice'nin işlediği suç 15 sene kürek cezasını gerektirmektedir ancak yaşından dolayı 40. maddedeki usule göre cezanın dörtte biri uygulanarak 3 sene 9 ay ile cezalandırılmıştır. Bunun yanında aynı maddeye çocukların verilen hapis cezası yanında 5 ile 10 sene arasında zaptiye nezareti altına alınabileceği belirtilmiştir.²⁰⁹ Ancak kanun maddesindeki “... *zaptiye nezareti altına alınabilir...*” hükmü kesin olmayıp takdire bağlıdır, ayrıca bu cezanın kadınlar için uygulanacağı belirtilmediğinden bu yönde bir ceza verilmemiştir.

Canik sancağı sakinlerinden Zileli Ömer oğlu Hüseyin'in öldürülmesi olayı ile ilgili tahkikat yapılmıştır. Çerkes muhaciri Osman oğlu İsmail, sonradan vefat eden Galip oğlu Salih ve firarda bulunan Terzi oğlu Ali ile ismi bilinmeyen bir başka Çerkes şahıs, Hüseyin'in kaldığı ahır basarak eşi Fatıma'yı kaçırmaya çalışmıştır. Hüseyin eşini müdafaa etmeye çalıştığı sırada tüfek ile ateş edilerek öldürülmüştür. Yapılan tahkikatta ayrıca Hüseyin öldürüldükten sonra kadının ırzına geçildiği anlaşılmıştır. Bu eylemi yapanlarla beraber olan firari Ali'nin suçlara iştirak edip etmediği ve cinayeti işleyen failin hangisi olduğu belirlenememiştir. 3 Ocak 1877 tarihinde İsmail'in Ceza Kanunu'nun 198. maddesi ve 206. maddesi ekinde yer alan hükümlere göre 15 sene müddetle küreğe konulmasına, firarda olan Ali ile ismi bilinmeyen diğer Çerkes'in de yakalanarak muhakemelerinin yapılmasına karar verilmiştir.²¹⁰ 198. maddeye göre bir kişi zorla birinin ırzına geçerse muvakkat kürek cezası ile cezalandırılır. 206. maddenin ek fıkrasında; her kim bir kadını kaçırsa 3 aydan, 3 seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Fakat kaçırılan kişinin kocası varsa muvakkat kürek cezası verilir. Her kim bir kadın veya kızı zorla kaçırılmasına yardım ederse 1 aydan, 6 aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır hükümleri bulunmaktadır.²¹¹ Bu hükümler doğrultusunda İsmail'in suçu ağır görülerek 15 sene kürek cezası verilmiştir.

Bu cinayet olayları dışında 935 numaralı defterde bir de cinayete teşebbüs suçu bulunmaktadır. Abdullah Efendi'nin çobanı olan Mustafa isimli şahıs, Canik sancağına bağlı Bafra kazasında görevli süvari zaptiye erlerinden Ali Efendi'nin üzerine öldürme kastıyla tüfekle ateş etmiştir. Bu durum yapılan ihbar ve Mustafa'nın kendi beyanı ile tasdik edilmiş

209 Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.840.

210 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 476.

211 Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.867.

olup 28 Ağustos 1872 tarihli kararla, Ceza Kanunu'nun 180. maddesine göre 3 sene müddetle mahallinde küreğe konulmasına karar verilmiştir.²¹²

3.3.Hırsızlık, Gasp ve Yağma Davaları

935 numaralı ayniyât defterinin içerdği 19. yüzyıl sonlarına doğru Canik sancağında hırsızlık olayları yoğun olarak görülmekteydi. Hırsızlık olaylarının genellikle kişilerin hanelerine ya da işyerlerine girmek suretiyle işlendiği belgelere yansımıştır. Bunun yanında yol kesmek suretiyle gasp olaylarına da rastlanmaktadır. Ayrıca hırsızlık olaylarının çok yaşanması sebebiyle Canik sancağı ahalisinin korku ve telaş içerisine girdiği görülmekte, olayların artışının sebeplerinden biri olarak da adliye memurlarının işlerini düzgün yapmaması olduğu düşünülmekteydi.²¹³ Defterde 13 hırsızlık, 9 gasp, 1 yağma olayı ile ilgili bilgi bulunmaktadır.

Hırsızlık suçları ile ilgili hükümlere 1858 tarihli Ceza Kanunu'nun yedinci faslında “*Sirkat Hakkındadır*” başlığı altında yer verilmiştir. Hırsızlıkla ilgili başlıca kanun maddeleri şunlardır:

218. maddeye göre; cebir ve şiddet uygulayarak hırsızlık yapanlar muvakkaten küreğe konulurlar. Eğer hırsızlık icrasında vuku bulan şiddet sonucu yaralama meydana gelirse müebbed kürek cezası verilir.

220. maddeye göre; kimsenin ikamet etmediği bir yer olsa dahi kapalı ve duvarlar ile belirlenmiş yerlerin duvarını delerek veya merdiven ile aşarak veya hususi alet ile kapısını açarak hırsızlık edenler muvakkaten küreğe konulurlar.

221. maddeye göre; hırsızlık şiddet uygulayarak gerçekleştirilip bu eylemden yaralama meydana gelmemişse veya şiddet uygulanmayıp gece ve iki veya daha fazla kişiyle gerçekleştirilmiş hırsızlıklarda içlerinden biri silahlı olursa bu kişilere muvakkat kürek cezası verilir.

222. maddeye göre gece vakti, iki ya da daha fazla kişi tarafından işlenen, silahlı olarak işlenen hırsızlıklara, hizmetkâr olup hane sahibinin malını çalan ya da çalıştığı yerden hırsızlık yapanlara 3 sene hapis cezası verilir.

212 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 872.

213 Rıza Karagöz, “Trabzon Valisi Ahmet Azizi Bey’in Canik Sancağını Vilâyete Dönüştürme Projesi (1885)”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.29, C.4, Mayıs 2008, s.39.

230. maddeye göre yankesicilik şeklinde hırsızlık yapanlar 3 aydan 1 seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılır ve bu şahıslar zaptiyece kefâlet altına alınır. Bu hükme sonradan iki ek madde ilave edilmiştir. Birincisi; hırsızlık fiilinin icrasına başlayıp elinde olmayan sebeplerden dolayı gerçekleştiremeyen kişiler hakkında giriştiği fiilin derecesine göre hırsızlık cezası verilir. Kürek cezasına müstehak olan hırsızlara hal ve sıfatlarını bilerek yardım edenler muvakkat kürek cezasıyla cezalandırılır. Hapis cezasına müstahak olan hırsızlara yardım edenler de yardım ettiği hırsızın alacağı cezaya göre cezalandırılır. Ancak hırsızlara yardım edenler suç işlenmeden önce asıl hırsızları ihbar ederse bunlara ceza verilmez. İkincisi; hırsızlık malını bilerek alanlar fiil ve hareketlerinin derecesine göre 24 saatten 1 seneye kadar hapis cezasıyla mücâzât olunur. Çalınan şey mevcut ise, sahibine geri verilir, değil ise tazmin ettirilir.²¹⁴

Kanunun 62. maddesinde ise yol kesicilik ve eşkıyalıkla ilgili suçlara yer verilmiştir. Buna göre; her kim devletin emlâk, mal veya parasını veya halkın emlakını zapt ve yağmaya çalışarak cinâyat ashabının aleyhinde hareket eden Asâkir-i Devlet-i Aliyyeye karşı koymak için oluşturulan silahlı eşkıya başı ya da kumandanı olursa idam edilir. Bu tür eşkiyaya dâhil olan diğer kişiler muvakkat kürek cezası ile cezalandırılır. Dağlarda ve kırlarda silahlı olarak gezerek rast geldikleri yolcuları durdurup soyan kişiler eşkıya olarak adlandırılır, bu kişiler hal ve hareketleri ile eylemlerinin durumuna göre muvakkat veya müebbet kürek cezası ile cezalandırılır. İçlerinden cinayet sabıkası olanlar, durdurdukları şahıslara işkence edenler veya bu yolda adam öldürenlerin idamlarına hükmolunur denilmiştir.

Hırsızlık, gasp ve eşkıyalık suçları ile ilgili bu bilgiler kapsamında 935 numaralı ayniyât defterinde yer alan vakalar ele alınacaktır.

Bafra kazasına bağlı Kavak nâhiyesi ahalisinden olup suçları sebebiyle müebbet olarak Sinop'ta küreğe konulmuş olan Koca Mehmed oğlu Mustafa, köy ağası oğlu Lütfullah ve Mehmed isimli şahısların çoluk çocuklarının fakirliğe düşmeleri sebebiyle salıverilmeleriyle ilgili dilekçe verilmiştir. Adı geçen şahısların Alaçam kazasından Molla Hasan oğlu Mehmed ve Bodur oğlu Resul ile beraber Koca İmam oğlu Mustafa'nın evini basarak bir odada bulunan misafirlerinin üzerine kapıyı kilitleyip Mustafa'yı merdiven direğine bağlayarak hizmetçisi Mehmed'i yaralayıp altın ve eşyasını yağmaladıkları anlaşıldığından Ceza Kanunu'nun 218. maddesi hükmünce Sinop'ta müebbet kürek cezası

214 Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.870.

ile cezalandırıldıkları anlaşıldığından, 6 Mart 1873 tarihinde adigeçenlerin salıverilemeyeceklerine dair karar verilmiştir.²¹⁵ Bahse konu kanun maddesine göre hırsızlık eylemi şiddet kullanılarak yaralamaya sebep olacak şekilde işlendiğinden şahıslara müebbet kürek cezası verilmiştir.

Amasya sancağına bağlı Merzifon kasabalı Kuyumcu Ohannes gece vakti kolundan yaralanarak heybesinde bulunan gümüş eşyası gasp edilmiştir. Yapılan tahkikatta bu olaya Kavak nâhiyesi Emir Hasan karyeli Kör Seydi ve Samsun Kağnıyurdu karyeli Bayraktar Harlambo oğlu Çatal Borika ile Mahmudlu karyeli Kara Ali isimli şahısların karıştığı anlaşılmıştır. Kör Seydi ve Çatal Borika'nın hırsızlık eylemini cebren gerçekleştirdiği, bu sırada adam yaraladıkları ve Kara Ali'nin de bu şahıslara yardım ve yataklık ettiği tespit edilmiştir. Kör Seydi ve Borika'nın Ceza Kanunu'nun 221. maddesine göre, Kara Ali'nin ise 230. maddeye göre dörder sene kürek cezası ile cezalandırılmasına, sarfedilen mallardan davacının ispatlayacağı miktarının adı geçenlerden eşit olarak tazmin ettirilmesine 9 Mart 1873 tarihinde karar verilmiştir.²¹⁶

Canik sancağında bulunan Çarşamba kazası Çay mahallesinden Gulâm Hasan Ağa'nın hanesinden hırsızlık yapılmıştır. Yapılan araştırmada aynı mahalleden olan Recep oğlu Salih ve Orta mahalleli Kırkaltı oğlu diğer Salih'in, Hasan Ağa'nın evinden akçe ve eşya çaldığı tespit edilmiştir. Şahısların gece vakti duvardan aşarak hane içine girdikleri ve hırsızlık rezilliğine cesaret ettikleri kendi beyanlarıyla ve çalınan eşyaların kendilerinde bulunması ile ortaya çıkmıştır. Ancak bahse konu hanenin kapısının kilidinin kırıldığı iddiası dosyada bulunsa da bu yalnız iddiada kalıp gerçekleştiğine dair bir delil ortaya çıkarılamamıştır. Ayrıca duvardan merdiven ile aşılmayıp, diğerinin omzuna basarak gerçekleşmesi sebebiyle adı geçenlerin hareketlerinin tatbik edilen kanunun 220. maddesine uygun olmadığı değerlendirilmiştir. Gece vakti iki veya daha fazla şahısla birlikte içinde insan bulunan bir yerden hırsızlık yapanların 3 sene müddetle hapsedilmesi hükmünü veren Ceza Kanunu'nun 222. maddesine uygun olduğundan dolayı bu hükme göre cezalandırılmalarına 7 Ağustos 1873 tarihinde karar verilmiştir.²¹⁷

Samsun'da sarraf olan Simyonaki'nin mağazasından bir miktar nakit para çalınmıştır. Yapılan tahkikatta Deli Mustafa oğlu Kara Mehmed'in mağazanın duvarını

215 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 964.

216 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1144.

217 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 502.

delerek mağazadan para çaldığı anlaşılmış ve 3 Eylül 1873 tarihinde Ceza Kanunu'nun 220. maddesi hükmüne göre 3 sene müddetle küreğe konulmasına karar verilmiştir. Ayrıca kendisine hırsızlık suçunda yardım edenleri ifadesinde beyan etmesi üzerine sorguya alınan Kürt Bilal, Hurşit, Bilal İzzet, Kapaklı Halil oğlu Kara Mehmed, Kör Seyyid Ahmed, adı geçen Bilal'in oğlu Hüseyin ve Kel Mehmed oğlu Rıdvan isimli kişilerin hırsızlık eylemine iştirakları tespit edilemediğinden salıverilmeleri uygun görülmüştür.²¹⁸

Canik sancağı, Niksar kazası ahalisinden olup yine buralı Mustafa'nın evinden nakit ve eşyası çalınmıştır. Bu doğrultuda yapılan tahkikatta Kâtip oğlu Durmuş isimli şahsın arkadaşı firari İbrahim Çavuş ile beraber bahse konu evin kapısını elleriyle çekip açmak suretiyle içeri girerek hırsızlık eylemini gerçekleştirdikleri anlaşılmıştır. Ayrıca evden çalınan mal Durmuş'da bulunmuştur. Meclis-i Temyiz'ce Durmuş'un Ceza Kanunu'nun 220. maddesi hükmüne göre cezalandırılmasına karar verilmiştir. Ancak eylemi bu maddeye uygun görülmeyip kanunun 222. maddesine uygun olduğu tespit edilmiştir. Bu hükme göre 23 Mart 1874 tarihinde Dursun'un 3 sene hapis cezası ile cezalandırılmasına ve firari arkadaşının da yakalanması için gerekenin yapılmasına karar verilmiştir.²¹⁹

Samsun kazasında kahvecilik yapan Trabzonlu Lefter'in dükkân kapısını kırarak malını gasp eden Hacı Hasan oğlu Hüseyin, Salih oğlu Hasan ve bunlara yardım eden Tokatlı Bahçıvan Hüseyin bin Bekir isimli şahıslar hakkında yargılama yapılmıştır. Hırsızlık yapan bu şahıslar hakkında Ceza Kanunu'nun 220. maddesine göre ceza verilmişse de durumlarının bu maddeye uygun olmadığı değerlendirilmiştir. Gece vakti iki ya da daha fazla şahıs birlikte cebir ve şiddet kullanarak hırsızlık yapanlarla ilgili olan 222. maddeye uygun olduğu değerlendirilmiş ve 18 Ekim 1873 tarihi itibarıyla üçer sene müddetle kürek cezası ile cezalandırılmaları uygun görülmüştür.²²⁰

Samsun'a bağlı Karaköy karyesi ahalisinden Konstantin isimli şahsın eşyası çalınmıştır. Bu eşyanın hırsız olarak Abdulkadir oğlu Hasan gösterilmiş ancak bazı kimseler onun hırsızlığın gerçekleştiği gece bir handa bulunduğunu yeminli olarak ifade etmiştir. Bu ifadeler üzerine Hasan şartlı olarak salınmış ancak aleyhinde ihbar verenlerin ifadelerinde ısrarcı olmaları üzerine bu konu hakkında ne işlem yapılması gerektiği sorulmuştur. Bahse konu Hasan isimli şahıs hakkında gereken tahkikat yapılarak ortaya çıkan neticeye göre

218 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 640.

219 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 18.

220 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 122.

beraati veya cezalandırılması görevi nizamiye mahkemelerinin işi olduğundan bu konu hakkında temyiz yapılması 15 Nisan 1874 tarihli kararla uygun görülmemiştir.²²¹

Bir dükkânın duvarını delerek içinden eşya ve erzak çaldığı delilleriyle sabit olan İranlı Terzi Hüseyin'e 28 Haziran 1874 tarihinde Ceza Kanunu'nun 220. maddesine göre 3 sene müddetle kürek cezası verilmiş, ayrıca olayla ilgili şüphe üzerine tutuklanmış olup olayla bağlantısı olmadığı anlaşılarak kefâleten salıverilmiş olan Kanbur İsmail'in kefâletinin sonlandırılmasına karar verilmiştir.²²²

Ünye kazasına tâbi İncirli karyesi ahalisinden İmamoğlu Ali Ağa'nın hanesi soyulmuş ve bir gece sonra hanesi yakılmaya teşebbüs edilmiştir. Yapılan tahkikatta Eyüp, Molla Hüseyin ve Hasan isimli şahısların gece vakti Ali Ağa'nın hanesinden mal çaldıkları ve ertesi gece haneyi yakmak üzereyken yakalandıkları, içlerinden Eyüp'ün ikrarı ve deliller ile anlaşılmıştır. Eyüp'ün evin yakılma teşebbüsünden önce ihbarda bulunduğundan cezadan muaf tutulmasına, Molla Hüseyin ve Hasan'ın Ceza Kanunu'nun 198. maddesi gereğince küreğe konulmalarına mahallince hüküm verilmiştir. Ancak bahse konu madde zorla kötülük yapmaya başlayıp da elinde olmayan sebeplerden dolayı amacını gerçekleştiremeyenlere hapis cezası verilmesi gerektiğini belirtmekte olup kürek cezasını kapsamamaktadır. Ayrıca kanunda yangın gerçekleştirenler için cezalandırma öngörülse de yangın girişimine dair ceza bulunmamaktadır. Emsal olarak öldürme kastıyla silah çekip de engelleyici sebeplerden dolayı öldürme eylemini gerçekleştiremeyenlere dair olan 180. maddeye kıyasla süreli kürek cezası verilmesi gerektiği değerlendirilmiştir. Açıklanan sebeplerle 24 Ağustos 1874 tarihinde Molla Hüseyin ve Hasan'ın bu hükme kıyasla dörder sene müddetle küreğe konulmalarına karar verilmiştir. Ayrıca Eyüp'ün 230. madde gereğince tutukluluğunun başlangıcı olan 20 Ocak 1874 tarihinden itibaren 6 ay süreyle Zaptiye Nezâreti altında bulundurulması, süre sonunda bahriye eri olması sebebiyle bir ay hava değişikliği verilerek Tersâne-i Âmire'ye gönderilmesi uygun görülmüştür. Ancak kendisi üç buçuk aydan beri tutuklu olduğundan gerekirse redif memuru vasıtasıyla doğrudan Tersâne-i Âmireye gönderilebileceği belirtilmiştir.²²³

Samsun kazasındaki bir mağazadan tütün hırsızlığı yapılmıştır. Olayla ilgili yapılan tahkikattan, tütün çalan kişilerin sabıkalı takımdan olan Ali oğlu Töngel Halil ve Osman

221 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 122.

222 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 455.

223 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 622.

oğlu Kaba Ali olduğu anlaşılmıştır. Halil ve Ali'nin duvar delerek hırsızlık yaptıkları delillerle ortaya çıktığından Ceza Kanunu'nun 220. maddesine göre 12 Haziran 1875 tarihinden itibaren Halil'in sabıkasından dolayı 6 sene, Ali'nin ise 3 sene müddetle küreğe konulması, tütünlerin değerinin kanunun 46. maddesi gereğince kendilerinden alınarak sahibine verilmesine karar verilmiştir. Ayrıca olaya karışıp sonradan firar eden Ali Osman ile diğer Osman'ın yakalanarak soruşturma ve muhakemelerinin gerçekleştirilmesine hükmedilmiştir.²²⁴

Bafra kazası Rum mahallesinde bulunan bir evden akçe ve eşya çalınması olayıyla ilgili tahkikat yapılmıştır. Olaya karışan iki şahsın gece vakti duvar delip kapı açarak hırsızlık yaptıkları anlaşılmıştır. Bu sebeple şahısların Ceza Kanunu'nun 220. maddesi gereğince beşer sene müddetle merkez livâda küreğe konulmaları ve ortaya çıkan masrafin kendilerinden tahsil edilerek sahibine teslim edilmesine 28 Kasım 1875 tarihinde karar verilmiştir.²²⁵

Trabzon sancağı, Hemşin kazalı olup Samsun'da tütüncülük yapmakta olan Laz Memiş'in odasının kapı kilidi hususi alet ile açılarak içeride bulunan sandıklardaki parası çalınmıştır. Yapılan tahkikatta olayın Hemşin kazalı Yazıcı oğlu Hamit ile arkadaşı köyün firarilerinden Süleyman tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. 11 Mayıs 1876 tarihinde adı geçen şahısların Ceza Kanunu'nun 220. maddesine göre üçer sene müddetle küreğe konulmalarına karar verilmiştir. Ayrıca hırsızlık sebebiyle ortaya çıkan masraftan Süleyman'ın sarf ettiği 2500 kuruş kudretsizliği sebebiyle Hamit'in mallarından tazmin edilmiştir.²²⁶

Ünye kazası, Fatsa nâhiyesinden Halil Beşe oğlu Ahmed Efendi'nin hanesinden eşya çalınmıştır. Karaoğlu oğlu Hasan, 88 senesi köy firarilerinden Halil, 90 senesi köy neferlerinden Himmet oğlu Hasan, Küçük Hüseyin oğlu Mehmed, Mehmed Dayıoğlu Nebi, Çıldıroğlu Hasan, Kadı oğlu Mehmed ve firari Kaymaz oğlu İbrahim'in birlikte gece vakti silahlı olarak Ahmed Efendi'nin hanesine girerek cebir ve şiddet kullanmak suretiyle gasp rezaletini gerçekleştirdikleri anlaşılmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde 12 Ekim 1876 tarihinde; bahse konu şahıslardan Karaoğlu oğlu Halil, Himmet oğlu Hasan ve Küçük Hüseyin oğlu Mehmed'in Askerî Ceza Kanunnâme-i Hümayûn'unun 46. maddesi hükmüne

224 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 619.

225 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 761.

226 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 81.

göre eylemleri karşılığında gereken beşer sene kürek cezasından yirmişer ayı küreğe konulmaları sonrasında mensup oldukları orduya gönderilmelerine karar verilmiştir. Kadı oğlu Mehmed, Kürt Dayıoğlu Nebi, Karaoğlu Hasan ve Çıldıroğlu Hasan'ın Ceza Kanunu'nun 218. maddesine göre beşer sene müddetle mahallinde küreğe konulmalarına hükmedilmiştir. Ayrıca hesaplanan mallardan belirlenen miktarın tazmin ettirilmesi ve firari İbrahim'in yakalanmasına özen gösterilmesi hususlarında gereğinin yapılması istenilmiştir.²²⁷

Canik sancağı, Niksar kazası ahalisinden bir kişinin hanesinden akçesini gasp eden Kiraki, Karaboduroğlu Mehmed, Alemdaroğlu Mehmed isimli şahıslar hakkında tahkikat yapılmıştır. Şahısların gasp olayını gerçekleştirdiği kendi ikrarları ve akçelerin üzerlerinde bulunmasıyla anlaşılmıştır. Şahısların üçer sene müddetle küreğe konulmalarına ve çalınan paraların yakalanan şahıslardan tahsil edilerek davacıya verilmesine 6 Aralık 1874 tarihinde karar verilmiştir.²²⁸

Çarşamba kazasından Kara Ahmed oğlu Ahmed ve Yorga isimli kişilerin mallarını gasp eden ve Köklük isimli yerde oturan Çerkes muhacirlerinden Hacı Murat Bey kabilesinden Bezat, Alizak ve Hasan isimli şahıslar hakkında tahkikat yapılmıştır. Bezat, Alizak ve Hasan'ın firarda bulunan arkadaşıyla beraber silahlanarak gasp eylemine cüret ettikleri ihbarlar ve delillerle ortaya çıkmıştır. Bahse konu şahısların Ceza Kanunu'nun 62. maddesine göre üçer sene süreyle kürek cezası ile cezalandırılmalarına ve bahse konu eşkiyaların arkadaşlarından olup henüz yakalanamayan 5 kişinin yakalanarak gasp edilen mallardan tespit edilen şeylerin kendilerinden tahsil edilerek sahibine verilmesine 26 Aralık 1874 tarihinde karar verilmiştir.²²⁹

Bafra kazasından Çakır oğlu Hüseyin Ağa, Abdülfettah oğlu Hasan, Kara Mustafa, Atinalı Recep Usta, Molla Salih, Akça Mustafa, diğer Recep ve Samsun kazasından Yorgi isimli kişilerin malları gasp edilmiştir. Yapılan tahkikatta gasp olayına Çorumlu Sait oğlu Server, Veli oğlu Zeynel ve Halil isimli şahısların karıştığı anlaşılmıştır. Server, Zeynel ve Halil'in meçhul olan arkadaşlarıyla beraber silahlı olarak adı geçenlerin yolunu kesip içlerinden Yorgi'yi yaralayarak bazı eşyalarını gasp ettikleri ihbar ve delillerle ortaya çıkmıştır. Bahse konu şahıslardan Server ve Zeynel'in eşkiya takımından olduklarının

227 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 335.

228 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 948.

229 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 1027.

kesinleştirilememesi sebebiyle idam edilmeleri uygun görülmeyle Ceza Kanunu'nun 62. maddesine göre 15'er sene müddetle küreğe konulmaları, Halil'in suçunun da diğerlerine kıyasla hafif görüldüğünden 5 sene müddetle küreğe konulmasına 3 Nisan 1875 tarihinde karar verilmiştir.²³⁰

Terme nâhiyesine bağlı Kızılağaç köyü muhtarı Bozokluoğlu Yorgi'nin yolunu kesip bir miktar vergi akçesini gasp ettikleri ortaya çıkan Ünye kazası, Cevizdere köyünde oturan Çerkes muhacirlerinden Naşko ve Ahmed'in Ceza Kanunu'nun 62. maddesine göre üçer sene müddetle küreğe konulmalarına 15 Haziran 1875 tarihinde karar verilmiştir.²³¹

Çarşamba kazası, Terme nahiyesine bağlı Karacalı köyü halkından Ağca oğlu Halil ve Hüseyin oğlu İbrahim tarafından Yozgat sancağı, Çorum kazasından Molla Ömer oğlu Mehmed'in yolculuk sırasında önü kesilerek akçesi gasp edilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde gasp olayını Hüseyin oğlu İbrahim'in gerçekleştirdiği, Ağca oğlu Halil'in ise olaya engel olmayarak bir nevi yardım ettiği değerlendirilmiştir. Gasp olayının kürek cezasını gerektiren bir fiil olmasından dolayı Halil'in, Ceza Kanunu'nun 230. maddesine göre 3 sene müddetle merkez livâda küreğe konularak, gasp edilen Mehmed'in tedavi masrafı ile başlangıçtaki parası olarak beyan ettiği 300 kuruşun kendisinden tahsil edilmesine 23 Eylül 1876 tarihinde karar verilmiştir. Asıl gaspçı olup firar eden İbrahim'in de yakalanarak gerekli soruşturma ve muhakemesinin yapılması istenilmiştir.²³²

Tokatlı olup Canik sancağında bulunan ve Niksar kazasına gelmekte olan nalbant Siyyid oğlu Abdullah'ı yaralayan ve bazı yolcuların malını gasp eden Bekir isimli şahıs hakkında tahkikat yapılmıştır. Bekir'in suç sabıkasından dolayı 3 sene müddetle hapsedilmiş olduğu halde süresini tamamlamadan firar ederek eşkiyadan Gömleksizoğlu Durmuş ile birleşip eşkıyalık yaptığı ve Abdullah'ı yaralayarak bazı yolcuların malını gasp ettiği ihbar ve delillerle ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Bekir'in Ceza Kanunu'nun 62. maddesine göre suç sabıkası ağırlaştırıcı sebep görülerek 7 sene müddetle küreğe konulmasına, gasp edilen malların değerinin kendisinden tahsil edilerek sahiplerine verilmesine 11 Ocak 1876 tarihinde karar verilmiştir. Ayrıca Gömleksiz oğlu Durmuş'un yakalanmasına özen gösterilmesi hususunda gereğinin yapılması istenilmiştir.²³³

230 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 22.

231 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 287.

232 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 592.

233 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 835.

Bafra kazasında Çerkes Papazı Yorgi'nin gece vakti silahlı olarak evine girip bir miktar nakit ve eşyasını yağma ettiklerini kabul eden Laz Süleyman, Demiroğlu İbrahim ve Mahmud ile firari olan Mustafa ve Kara Ali isimli şahıslara Ceza Kanunu'nun 121. maddesi hükmü gereği dörder sene kürek cezası uygulanmasına 18 Kasım 1866 tarihinde karar verilmiştir. Adı geçenlerden İbrahim'in hissesine düşen eşyaları çamaşır içine sarıp saklayarak Mehmed'in karısına vermesinden ve sonradan yapılan incelemede adı geçen kadının konudan hakikaten bilgisi olmadığı halde sandığından çıkmasından dolayı kendisine yataklık suçu yüklenemeyeceği gibi eşi Mehmed'in tahkikatında hüküm vermeye yarayacak bir ipucu da bulunamamıştır. Bu sebeple Mehmed olayla ilgili hapsedilmiş ise salıverilmesi istenilmiştir.²³⁴

Salih Kethüdaoğlu Ömer ve Osman oğlu Hüseyin, Canik sancağına bağlı Kavak nâhiyesinden Sarı Mehmed oğlu Abdülkadir, Halil oğlu Hasan ve Ali oğlu Mustafa isimli kişilerin mallarını gasp etmek için önlerine çıkıp bazılarını yaralamıştır. Yukarıda adı geçen mağdur şahıslar kendilerini müdafa ettiğinden gasbı gerçekleştirememiştir. Bu durum Hüseyin'in beyanı, ihbarlar ve delillerle ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Ceza Kanunu'nun 219. maddesi ve 230. maddesi hükümlerine göre Hüseyin'in 17 yaşında olması sebebiyle teşhir edilmeyerek, Ömer'in ise teşhir edilerek 5'er sene müddetle merkez livâda küreğe konulmalarına 4 Aralık 1876 tarihinde karar verilmiştir.²³⁵

3.4.Diğer Suçlar İlgili Davalar

Bafra kazasında görevli asâkir-i zabtiyyeden Onbaşı Kürt Hasan ile bir askeri darp edip yaralayan Ak Ağa, Laz Hüseyin, asâkir-i zabtiyye Yüzbaşısı Ali Efendi ve olayda silah gösteren Muhtar Kanelli oğlu Hasan Ağa, bu maddede parmağı olan kazanın Mal Müdürü Saffet ile olaya karışan diğer şahıslar hakkında tahkikat yapılmıştır. Bahse konu şahısların tayin olunan kanun maddelerine göre hapis cezası ile cezalandırılmaları hakkında verilen yerel hüküm Muhâkemât-ı Cezâiyye Dairesi'nce onaylanmıştır. Bunun dışında Yüzbaşı Ali Efendi'nin 8 aylık, Saffet Efendi'nin de 1 aylık maaşlarının ceza olarak alınması 7 Ekim 1874 tarihli kararlar uygun görülmüştür.²³⁶

234 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 784.

235 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 452.

236 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 87.

Ünye kazası Kızılcakese köyünden Hatip oğlu Mustafa isimli şahıs aynı köyden Davut oğlu Yusuf'u yaralamıştır. Yapılan tahkikatta Yusuf'un, Mustafa'nın eniştesi olduğu anlaşılmıştır. Mustafa'nın öldürme kastıyla tüfekle ateş ederek eniştesi Yusuf'u yaraladığından dolayı Ceza Kanunu'nun 180. maddesine göre 17 Nisan 1875 tarihinde 6 sene müddetle küreğe konulmak üzere Sinop'a gönderilmesine ve Yusuf'un ödeme gücünün incelenerek yaralama masrafı olan 3.600 kuruşun kendisine verilmesine hükmedilmiştir.²³⁷ Bahse konu kanun maddesi; yaralama ve darp fiili cinayet kastıyla işlenip failin elinde olmayan sebeplerle cinayet gerçekleşmezse, yara ağır olsun olmasın, yaralamanın derecesine göre diyet hükmolunur ya da yaralının cerrahi masrafı failden alınır ve muvakkat kürek cezası ile cezalandırılır hükmünü içermektedir. Muvakkat kürek cezasının kesin süresi kanunda belirtilmemiş olup Mustafa'nın eyleminin ağırlığına göre belirlenmiştir.

Samsun Rüsûmât Nezâreti bölgesindeki Kızıl Osman Mahallesi'nden Mehmed Ali oğlu Necip'in tezkereyle satın aldığı tuzun tutarı olan 300 kuruşun yapılan hesaplamada kaydı bulunamamıştır. Bu sebeple tuz çıkarılan yerin eski kâtibi Veysel Efendi'nin ifadesi alınmış ve bu satışın kaydını kendisinin yaptığını inkâr etmiştir. Ancak yapılan araştırmada tezkerede kendi el yazısının bulunması dikkate alındığında, zikredilen meblağı zimmetine geçirdiği ve bunu gizlediği Rüsûmât Emaneti Celîlesi'nin evraklarından anlaşılmıştır. Bu durum her ne kadar Ceza Kanunu'nun 82. maddesine uyuyorsa da sarf edilen akçenin 300 kuruştan ibaret olması ve bu zimmete geçirmenin açık emareyle olması hafifletici sebep görülerek adı geçen kâtibin tutuklandıktan sonra Tokat'a nakledilmesi uygun görülmüştür.²³⁸ Kanunun 82. maddesine göre devlet malını çalan kişi malın bedelini iki kat olarak geri ödemeli ve 5 seneden az olmamak üzere kürek cezası ile cezalandırılmalı ve memuruiyetten men cezası almalıdır.²³⁹ Bahse konu olayda suçun karşılığı kürek cezasını gerektirirken zimmete geçirilen meblağın az olması sebebiyle hapis cezası verilmiştir.

Çarşamba kazasında bulunan Ermeni İnas Mektebi muallimesi Efendiye isimli kadının zehirlenerek vefat ettiği validesi Nazlı Hatun tarafından iddia edilmiştir. Zehirlenmeden dolayı mektep muallimlerinden Bedrus ve Papaz Agop Efendilerden

237 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 60.

238 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 49.

239 Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.847.

şikâyetçi olmuştur. Ancak bu kişilerin olayla ilgilerine dair bir delil bulunamamış ve 28 Nisan 1875 tarihinde kimse hakkında bir işlem gerekmeyeceğine karar verilmiştir.²⁴⁰

240 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 96.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

935 NUMARALI AYNİYÂT DEFTERİ'NDE YER ALAN DİĞER KONULAR

1. EKONOMİ VE TİCARET

1838 yılında İngiltere ile imzalanan Baltalimanı Antlaşması ile başlayan ve sonrasında Fransa, Hansa şehirleri, Sardinya, İsveç, Norveç, İspanya, Hollanda, Belçika, Zollverein hükümetleri, Danimarka ve Portekiz ile yapılan ikili anlaşmalarla genişleyen serbest ticaret politikası Osmanlı pazarını batılı devletlere açık hale getirmiştir.²⁴¹ 19. yüzyıl sonlarına doğru Trabzon Vilâyeti ve vilâyetin bir diğer liman kenti olan Samsun oluşan bu uluslararası ticaret ağından payını alarak ticaret gemilerinin uğrak noktası olmuştur.

1841 yılında ilk olarak İngiltere ardından Sicilya, ABD, Rusya ve Fransa Samsun'da temsilcilik açmıştır.²⁴² Yabancı ülke temsilciliklerinin açılması bölgenin ticaret potansiyeliyle doğru orantılı seyretmiştir. Bunun en önemli göstergesi, Samsun Fransız konsoloslari olan Doulcet (1863-1890), Sparado (1890-1894) ve Henri de Cortanze'nin (1894-1907) aynı zamanda Karadeniz'de faaliyet yürüten Fransız Messageries Maritimes Şirketi'nin acenteliğini yapması olarak görülebilir.²⁴³

Liman kenti olma özelliğiyle batılı tüccarların bölgenin fırsatlarından yararlanmak istemesinin yanında doğudan da İran gibi önemli bir ticaret kapısı bölgeye açılmıştır. Bölgenin dış kaynaklı ticaret gelişiminin yanında Kafkas göçmenlerinin Canik vilâyeti içerisinde iskân edilmelerinden sonra tarım kapasitesinin de arttığı görülmüştür.²⁴⁴

935 numaralı ayniyât defteri üzerinden bölgenin ekonomisine baktığımızda belgelerden tarım ve ticaretle ilgili bazı bilgilere ulaşabilmekteyiz. “*Kefâlet*” başlıklı bölümde daha detaylı bahsedilen örnekte tütün ticareti yapan yabancı bir şahsın yabancı ülkeye götürmek üzere Samsun'dan tütün aldığı görülmektedir. Tütün üretiminin boyutunu ortaya çıkarmak açısından konsolosluk raporlarına bakıldığında 1894-1903 yılları arasında

241 Mübahat S.Kütükoğlu, *Baltalimanı Muahedesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.5, İstanbul 1992, s.40.

242 Özgür Yılmaz, “Fransız Arşiv Belgelerine Göre 20. Yüzyılın Başlarında Samsun Limanı”, *Belleten*, S.286, C.LXXIX, Aralık 2015, s.1042.

243 Yılmaz, agm, s.1043.

244 Karagöz, “Trabzon Valisi Ahmet Azizi Bey'in Canik Sancağını Vilâyete Dönüştürme Projesi (1885)”, s.36.

Samsun'dan, Fransız Reji İdaresi'ne yıllık 800000 ile 4000000 kilogram arasında tütün ihraç edildiği görülmektedir.²⁴⁵ Bunun dışında tarım için verimli topraklara sahip olan bölgede hububat, pamuk, üzüm, meyve ve sebze yetiştirilmekteydi. Bu ürünler ülke içinde ve dışında satılmaktaydı. Özellikle kendirden dokuma ürünleri üretilmekteydi.²⁴⁶ Belgelerden ulaşabildiğimiz guano gübresi ve tuz konuları ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

1.1.Guano Gübresi

Guano; özellikle deniz kuşlarının pisliklerinin bir yerde uzun süreden beri birikip yığılmasıyla oluşan, azot ve fosfat bakımından zengin bir gübre çeşitidir.²⁴⁷ Tarihsel kullanım sürecine bakıldığında İnkalar ve Aztekler tarafından tarımda kullanıldığı bilinse de yaygın olarak kullanımı ve ticari bir emtia haline gelmesi 19. yüzyıla rastlayacaktır.²⁴⁸ 1840 yılında Peru kıyılarından elde edilen guanonun İngiltere'ye ihraç edilmeye başlanmasıyla guano Avrupa için önemli bir ticaret emtiası haline geldi.²⁴⁹

19. yüzyılda Balkanlar, Anadolu, Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası'nda geniş bir yüzölçümüne sahip olan Osmanlı topraklarında, Osmanlı yönetiminin varlığını ve önemini sonradan öğreneceği önemli miktarda guano bulunmaktaydı. Bunun sebebi bu geniş coğrafyanın kuşların toplu olarak yaşadığı ada, deniz kenarı veya göl kenarı alanlarının bol miktarda olmasıydı. Avrupa'da guanonun önemli bir ticaret hacmine sahip olmasından sonra bazı tüccarların Güney Amerika dışında Avrupa'ya daha yakın pazarlar aramaya başladı. Osmanlı topraklarında bilinen ilk guano imtiyaz talebi 1864 yılında Fransa Kralı III. Napolyon tarafından Marki de Basona adına Kızıldeniz bölgesi için istenmiş olup bu talebe ne cevap verildiği henüz bilinmemektedir.²⁵⁰ Bu imtiyaz talebinin ardından Osmanlı yönetimi kendileri tarafından bilinmeyen bu gübreyle ilgili imtiyaz istenen bölge

245 Yılmaz, agm, s.1066.

246 Emin Yolalıcı, "19. Yüzyılda Canik Sancağında Zirai Üretim", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.6, s.1, Samsun 2014, s.331.

247 TDK (Türk Dil Kurumu), "Guano" (Erişim 01.07.2023).

248 Ahmet Özçelik, *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, Yayın No.8, Ankara 2005, s.22.

249 Eduardo Galeano, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, çev. Atilla Tokatlı, Roza Hakmen, Çitlembik Yayınları, İstanbul 2006, s.184.

250 Güler Yarcı, "Beyaz Altın ya da Guano: Dünyada ve Osmanlı'da Guano Ticareti (1820-1920)", *Gübre-Tezek Çöp Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, (Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019), s.50.

valiliklerinden bilgi talep etmiştir. Hicaz vilâyetinden gelen cevaplar bu gübrenin yerel halk tarafından kullanılmadığı ve bilinmediği yönündedir.²⁵¹

Fransızların girişimi sonucu 16 Kasım 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması Kızıldeniz bölgesinin ticari anlamda ön plana çıkmasını sağlayarak bölgedeki guano çalışmalarını arttırmıştır. Nitekim Osmanlı coğrafyasında guano gübresinin keşfi ilk olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında batılı araştırmacıların çalışmaları sonucu Kızıldeniz sahilleri ve adalarından Sevakın, Konfur, Dehlek, Harat, Hermil gibi daha çok gayrimeskûn alanlarda gerçekleşmiştir. Bahse konu yerlerin gayrimeskûn halde bulunması ve deniz kuşlarının doğal yaşam alanı olması guano açısından zengin olmasını sağlamıştır.²⁵²

Osmanlı yönetiminin guano gübresinin önemini ve topraklarında bulunduğu yerleri öğrenmesi yabancı kâşiflerden oldukça sonraya rastlayacaktır. Döneminde çok önemli bir gelir kaynağı teşkil eden bu gübre ile ilgili Osmanlı yönetimi, bölge yöneticilerinden herhangi önemli bir malumat alamazken, yabancı kâşiflerin elinde Osmanlı topraklarında nerede guano bulunduğu dair haritalar mevcuttu.²⁵³ Bilinen ilk guano imtiyazı 19 Haziran 1870 tarihinde 25 yıllığına Vitali Cuinet'e verilmiştir.²⁵⁴

Burada guano meselesinden biraz uzaklaşıp Vitali Cuinet hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır çünkü bu zat Osmanlı tarihi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Fransız tüccar, gezgin, coğrafyacı ve doğu bilimci Vital Cuinet Düyûn-ı Umûmiyye'de genel sekreterlik görevi yapmıştır.²⁵⁵ Düyûn-ı Umûmiyye'de müfettiş olarak görev yaptığı sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun gelir kaynaklarını tespit etmek ve envanterini çıkartmak için Anadolu'da yapmış olduğu seyahatlerde Osmanlı sancaklarının yönetimi, idari durumu, sosyo-ekonomik yapısı ile ilgili bilgiler içeren çalışmalar yapmıştır.²⁵⁶ Cuinet'in Osmanlı

251 Seda Tan, "Osmanlı Devleti'nde Guano İhracı Meselesi", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, C.11, 2021, s.253.

252 Yarcı, *age*, s.33.

253 Yarcı, *age*, s.41.

254 Recep Kankal, "II.Abdülhamid Dönemi'nin Az Bilinen Bir Gelir Kaynağı: Guano İşletimi ve Ticareti", *Sultan II.Abdülhamid ve Osmanlı Modernleşmesi*, haz. A.Melek Özyetgin ve diğerleri, Bilnet Yayıncılık, İstanbul 2022, s.574.

255 Melek Sarı Güven, "Vital Cuinet'e Göre 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kastamonu Vilâyeti'nde Ulaşım ve Ticaret", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2020/1, S.35, s.68.

256 Ferruh Toruk, "Fransız Gezgin Vital Cuinet'in Gözüyle Çankırı", *Belleten*, C.73 S.268, Aralık 2009, s.724.

coğrafyasını dini ve etnik açıdan ele aldığı ve Türkiye'nin etnik mozaik olduğu görüşlerinin de ilk kez ortaya atıldığı *La Turquie D'Asie* adlı bir eseri bulunmaktadır.²⁵⁷

Guano meselesine döndüğümüzde, V.Cuinet'in guano ile ilgili imtiyaz talebi 1870 yılında Şûrâ-yı Devlet'e havale edilmiştir. Ticaret Nezâreti Güney Amerika'nın servetinin başlıca kaynaklarından biri olarak değerlendirdiği guano için Osmanlı topraklarında da bir keşif çalışması yapılmasını faydalı gördüğünden talebi bazı şartlar karşılığında 19 Haziran 1870 tarihinde olumlu karşılamıştır. Yirmi beş yıllık imtiyaz sözleşmesinin koşulları şöyledir;

- Guano araması, sadece devlete ait olan ve boş olan alanlarda gerçekleştirilecek, özel kişilere ait olan arazilerde yapılması planlanan aramalar için arazi sahibinin izni alınacaktır.

- Guano gübresi ihraç edileceği zaman gümrük vergisine ilaveten ton başına rüsumat idareleri tarafından bir yüzlük Osmanlı altını ve memleket içerisindeki nakillerde ise her ton için bir lira alınacaktır.

- Tarımla uğraşan Osmanlı tebaasının ihtiyacı olan gübre imtiyaz anlaşması dışında tutulacak, sözleşme sadece guano gübresine özel olacaktır.

- Sözleşmenin imzalanmasından sonraki üç sene içerisinde gerçekleştirilecek arama çalışmaları neticesinde imtiyaza konu olacak şekilde guano gübresi rezervi tespit edilemezse imtiyaz fesih edilmiş sayılacak ve hükümleri geçersiz olacaktır.²⁵⁸

Öncelikle guano araştırmalarını Kızıldeniz bölgesinde yapan imtiyaz sahibi Cuinet ilerleyen yıllarda guano gübresinin çıkarılmasının, nakliyesinin zorluğu ve Osmanlı topraklarında çıkan gübrenin Güney Amerika guanosu kadar kaliteli olmadığı bu sebeple daha ucuza satılması gerektiği bahaneleriyle vergilerde düzenleme isteyecektir. Nitekim 4 Şubat 1873 tarihinde kurumlara yapılan bir tebliğden guanodan ton başına alınan bir tam yüzlük altının, yarım yüzlük altın olarak değiştirildiği anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonra Cuinet araştırma sahalarını genişleterek Karadeniz sahilleri boyunca da çalışmalarına devam etmiştir.²⁵⁹

Yaşanan bu gelişmelerin sonrası için defterde önemli bilgiler yer almaktadır:

257 İbrahim Tellioğlu, "Vital Cuinet'e Göre Karadeniz Bölgesinin Nüfusu", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, 1975 Elazığ, s.95.

258 Tan, agm, s.256.

259 Yarcı, *age*, s.56.

“Canik Mutasarrıflığına

Memâlik-i mahrûse-i şahâned e guano tabir olunur kuş gübresi taharrisi için mukaddimen nail-i imtiyaz olan Mösyö Vital Cuinet’in vekili tarafından verilen arzuhâlde Karadeniz’in Anadolu sevâhilinde mezkûr gübrenin taharrisine mübaşeret edilmek üzere tarafından Mösyö Philippe Caruana’ın bu defa ol havâlîye gönderileceğinden iş bu guanonun cem'ine mümânaat olunmamasının icap eden mahallere tavsiyesi istidâ kılınmaktan nâşî keyfiyet Şûrâ-yı Devlet’e led-el havale bu babta verilen imtiyaz emr-u âlîsinde mûnderic şurût ve kuyût'a muvafık olarak bir mahalde guano bulunduğu halde onu mahâl-i mahsûsa cem' ile evvel emirde me'mûrîn-i hükûmete ihbâr-ı keyfiyet olunup hükûmet memurları tarafından bâ'de'l-vezn beher tonilatosu için ber mûcib-i şart-ı imtiyaz yarımşar altın istîfâ ve resmi alınan guanonun miktarını havî birer ruhsat tezkeresi îtâsı ve bunun memâlik-i ecnebiyyeye ihracında başkaca resm-i gümrüğünün alınması ve bilâ ruhsat ve ruhsatın tezkerelerinde muharrer miktardan ziyade guano getirildiği haber alınır ise resminin istihsâli emrinde hükûmetçe esbâb-ı lâzıme tespit edilmesi ve resmi alınmamış guano geçirilmemesine gümrük memurları tarafından dahî itina olunması hususlarının savb-ı vâlâlarına ve sair îcâb eden mahallere işârı bâ tezkere ifade ve mezkûr imtiyaz fermân-ı âlîsinin bir sureti leffen itâre kılınmış ve sûret-i hâl Trabzon ve Kastamonu vilâyet-i celîlelerine ve Me'mûrîn-i Rûsûmiyye'ye bildirilmek üzere Rûsûmat Emânet-i Celîlesi Vekâleti'ne bildirilmiş olmağla îfâ-yı muamele-i lâzıme himmet buyurulması siyâkında şukka.

14 Muharrem 291 ”²⁶⁰

Belgeden anlaşılacağı üzere Vital Cuinet Osmanlı topraklarında guano araması için imtiyaz sahibidir. Cuinet, vekili aracılığıyla verdiği bir dilekçeyle Philippe Caruana’yı Karadeniz’in tüm Anadolu sahillerinde guano araştırmak üzere göndereceğini belirtip bu çalışma sırasında kendisine bir engel çıkarılmaması için gerekli yerlerin bilgilendirilmesini talep etmektedir. Arzuhâl, Şûrâ-yı Devlet’e havale edilmiş ve yapılan değerlendirmede imtiyaz şartlarına uygun olarak bir yerde guano bulunduğu hükûmet memurları tarafından tartım yapılması ve her ton için yarım altın alınması istenilmiştir. Ayrıca vergisi alınan guanonun miktarını içeren bir tezkere hazırlanacaktır. Bu guanonun yabancı ülkeye ihracında ayrıca gümrük vergisi alınacaktır. Ruhsatsız ya da ruhsatta yer alan miktardan fazla

260 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 702.

guano bulunduğu tespit edilirse gereği yapılacak ve gümrük memurları tarafından vergisi alınmamış guano geçirilmemesine özen gösterilecektir. Bu emirler gerekli yerlere Trabzon ve Kastamonu vilâyetlerine gönderilmiştir.

25 yıllık tekel imtiyazı bulunmasına rağmen V.Cuinet guano imtiyazını 1889 yılında Charlex Dessaux isimli bir kişiye tek taraflı olarak devretmiş ancak bu devir Osmanlı tarafından kabul edilmemiştir.²⁶¹

Cuinet'ten sonra guano imtiyazı meselesi bir süre sürüncemede kalmıştır. Sonraki süreçte imtiyaz taleplerinde büyük bir artış yaşanmış ve bazı yerli talipler de çıkmıştır. Aralarında Hacı Evliya Efendi, Abbas Efendi ve Adolf isimli bir Alman olmak üzere birkaç kişiye daha guano imtiyazı verilmiştir. İlerleyen yıllarda guanonun önemli bir gelir kaynağı haline getirilmeye çalışıldığı ya da bu yönde bir beklenti olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Hicaz Demir Yolu projesinin yapımı için gerekli kaynağın tamamen guano ihracından karşılanabileceği değerlendirilmiştir.²⁶² Ancak uzun süren imtiyaz meseleleri ve araştırmalara rağmen guanonun önemli bir gelir kaynağı haline geldiğini gösteren bir veriye rastlanılamamıştır.

2. ARAZİ ve İMAR MESELELERİ

2.1.Engiz Çiftliğinin Satış Meselesi

935 numaralı ayniyât defterinde Bafra kazasında yer alan Engiz isimli çiftliğin satışı ile ilgili birtakım anlaşmazlık ve taleplere yer verilmiştir.

“Canik Mutasarrıflığına

Canik sancağı mülhakatından Bafra kazasında olup mukaddimen nısfına muhâcirîn-i Çerakise iskân edilmiş olan Engiz nâm-ı çiftliğin nısf-ı diğerini ihtiyacları sebebiyle iştirâya muhâcirîn-i merkume talip bulundukları halde mutasarrıfesi müteveffa Osman Paşazade Nuri Bey zevcesi hanım tarafından kendilerine haber verilmeksizin Sivashlı Hacı Abdi oğlu Molla Mehmed'e fîrûht olunmuş idiğünden bedeli tarafından te'diye olunmak üzere nısf-ı hissenin iştirâsı hakkında muhâcirîn-i merkume ümerasından Hasan Bey tarafından istîdâ olunduğu ve çiftlik-i mezkûr derûnunda bulunan müste'cirîn dahî bunu almak talep ve iddiasında bulundukları cihetle bu babta ne vechle muamele olunmak lazım

²⁶¹ Tan, agm, s.257.

²⁶² Kankal, agm, 573.

geleceği istîzânına dair Defter-i Hakânî Nezâret-i Celîlesi'nden vârid olan tezkire ile mîr-i mûmâ-ileyh tarafından verilen arzuhâl üzerine sebk eden istîlama cevaben Canik Meclisi'nin mazbata-i varidesi Şûrâ-yı Devlet'e led-el havale hulâsa-i meâli zikr olunan çiftliğin bir miktarı arâzi-i mîrîye ve kûsûru arâzi-i mevkufeden olarak hanım-ı mûmâ-ileyhâ tarafından bir yük yirmi bin kuruş bedel ile merhum Mehmed'e fûruht olunmuş ise de mukaddimen çiftlik-i mezkûrdan ifrâzen muhâcirîn-i merkumeye terk olunan arazinin kabil-i ziraat olmamasıyla muhâcirîn-i merkumenin araziye ihtiyaçları olduğu gibi oralarda bazı kurrâda mutâvaatten muhâcirin dahi hîn-i iskânlarından beri çiftlik-i mezkûra icâre ile ziraat ettikleri ve muhâcirîn-i merkume 120 hane ve 700 nüfustan ve müste'cirîn 20 hane Türkmen ahalisiyle 20 sene evvel vürûd eden muhâcirînden ve Kabartaylı kabilesinden 25 haneden ibaret olup bunlardan başka çiftlik-i mezkûr civarında kâin Samsun kurrâsından Dağ ve Karagöl karyelerinden dahi araziye ihtiyacı olan birtakım müste'cir bulunduğ ve muhâcirîn-i merkumenin tahminen 3000 ve müste'cir olan Türkmen ve Kabartaylı ahalisinin 1000 dönüm araziye muhtaç bulundukları tahkikat-ı vakıadan anlaşıldığından ve muhâcirîn-i merkume çiftlik-i mezkûrun merhum Mehmed'e hîn-i ferağından beri iddiadan geri durmamış olduklarından ol miktar arazinin bedeliyle muhâcirîn-i merkume ile müste'cirîne işтира ettirilmesi ifadesinden ibaret olup revîş-i iş'âra nazaran muhâcirîn-i merkumeye mukaddimen irâe ve tahsis olunmuş olan nısf-ı çiftliğin ekser-i mahalleri bataklık ve ormanlık olmasıyla ziraatlerine gayr-i kâfi olduğu cihetle gerek bunların ve gerek müste'cirînin araziye hakikaten ihtiyaçları olduğu ve merhum Mehmed zürrâ takımından olmayıp ağnâm ticaretiyle meşgul olmasıyla kendisine arazinin lüzümü olmadığı anlaşılmış ve zat-ı mesele Arazi Kanunnâme-i Hümayûn'unun 45. maddesine muvafık bulunmuş olduğuna ve zikr olunan nısf-ı çiftliğin gerek muhâcirînin ve gerek müste'cirînin ihtiyaçlarına kifayeti mazbata-i mezkûre meâlinden müsteban olmakla bunlardan birtakımını diğerine tercihe dahi mahal kalmadığına binaen merhum Mehmed'in hîn-i teferruğunda vermiş olduğu muaccele ile şimdiye kadar bir gûne masrafı vukubulmuş ise onun miktar-ı sahîhi oraca bittahkik her neye baliğ olur ise muhâcirîn ve müste'cirîn-i merkumeden istîfa ile kendisine tamamen ve def'aten ifâ edilerek zikr olunan nısf-ı çiftliğin muhâcirîn-i merkume ile müste'cirînin miktâr-ı nüfuslarına göre taksimiyle ifâ-yı muamele-i lazîmenin icrâsı hususunun savb-ı saadetlerine iş'ârı bâ mazbata ifade olunarak keyfiyet nazaret-i müşârûn ileyhâya da bildirilmiş olmağla icrâ-yı icâbına himmet olunması siyâkında şukka

Canik Sancağı, Bafra Kazası’nda bulunan Engiz Çiftliği’nin yarısına Çerkes muhacirler iskân edilmiş olup, diğer yarısı Osman Paşazade Nuri Bey’e aittir. Osman Paşazade Nuri Bey vefat etmiş olup hanımı çiftliğin sahip olduğu yarısını orada iskân olunan Çerkeslere haber vermeden Sivaslı Hacı Abdi oğlu Molla Mehmed’e satmıştır. Çerkes muhacirlerinden Hasan Bey bedeli karşılığında satılan çiftliği almak istemektedir. Bunun yanında aynı çiftlikte bulunan kiracılar da burayı satın almak istemektedir. Bu talepler karşısında ne işlem yapılacağını soran Defter-i Hakâni Nezâreti’ne ait tezkire ve adı geçenlerin dilekçeleri üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Canik Meclisi’nin Şûrâ-yı Devlet’e havale edilen mazbatasında ifade edilen şöyledir: Bir kısmı miri arazi, bir kısmı da vakıf arazisi olan çiftliğin yarısı müteveffa Osman Paşazade Nuri Bey’in hanımı tarafından bir yük yirmi bin kuruş bedel ile adı geçen Mehmed’e satılmıştır. Ancak önceden muhacirlere ayrılan bu arazi ziraate uygun değildir. Muhacirlerin araziye ihtiyacı vardır ve bazı muhacirler iskân zamanından beri bu çiftlikte kira ile tarım yapmaktadır. Çerkes muhacirler 120 hane ve 700 nüfus, kiracılar 20 hane Türkmen ahalisi ile yirmi sene önce gelen muhacirler ve Kabartaylı kabilesinden 25 haneden ibaret olup bunlardan başka çiftlik civarında oturan Dağ ve Karagöl köylerinden de araziye ihtiyacı olan birtakım kiracılar bulunmaktadır. Çerkes muhacirlerin tahminen 3000, kiracı olan Türkmen ve Kabartaylı ahalisinin 1000 dönüm araziye ihtiyacının olduğu anlaşılmıştır. Çerkes muhacirlerin çiftliğin Mehmed’e satılmasından beri talepte bulunduğu da dikkate alınarak bu arazinin bedeli karşılığında Çerkes muhacirler ile kiracılara satılması gerekmektedir. Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde Çerkes muhacirlere önceden tahsis edilen çiftliğin yarısının genellikle bataklık ve ormanlık alanlardan oluştuğundan ziraatlerine yeterli olmadığı, bu sebeple gerek bu Çerkeslerin, gerek kiracıların araziye gerçekten ihtiyaçları olduğu görülmektedir. Çiftliği satın alan Mehmed’in ise çiftçi olmayıp hayvan ticaretiyle meşgul olduğundan araziye ihtiyacı bulunmamaktadır. Meselenin Arazi-i Kanunnâme-i Hümayûn’un 45. maddesine uygun olduğu değerlendirilmiştir. Bahse konu arazinin hem Çerkes muhacirlerin hem de kiracıların ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olması sebebiyle arazinin tahsisi için bunlardan herhangi birini tercihe gerek kalmamıştır. Mehmed’in tapuyu aldığı anda verdiği muaccele ile varsa şimdiye kadar yaptığı masrafların hesaplanarak muhacir ve kiracılardan alınarak

263 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 140.

kendisine verilmesi, bahse konu çiftliğin yarısının muhacirler ile kiracıların nüfuslarına göre paylaştırılmasının uygun görüldüğü Defter-i Hakâni Nezâreti'ne ve Canik Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir.

1858 tarihli Arazi Kanunnâmesi'nin 45. maddesi; *“Bir karyenin hududu dâhilinde olup da bâtapu tasarruf olunan araziye mutasarrıfı bulunan kimse diğer karye ahalisinden bir kimseye fâriğ olduğu halde ol arazinin bulunduğu karye ahalisinden yere zarureti olanların ol araziye bedeli misli ile bir seneye kadar talep ve davaya salâhiyeti vardır.”*²⁶⁴ hükmüne istinaden Çerkes muhacirlerin araziye talip oldukları görülmektedir. Kanun maddesinde bu hakkı talep için bir yıllık süre öngörülmüş, bahse konu Çerkes muhacirlerin de belgede yer aldığı üzere Sivaslı Hacı Abdi oğlu Molla Mehmed'in araziye satın almasından itibaren araziye talip oldukları görülmektedir. Yani muhacirler satış işleminden sonra hemen harekete geçerek kanun maddesinde yer alan süreye uygun hareket etmiştir. Ayrıca mesele ile ilgili kaymakam, müftü, tapu kâtibi ve diğer üyelerin yer aldığı bir komisyon kurulmuş ve komisyon yaptığı araştırmada arazinin bir kısmının miri arazi bir kısmının da Sultan Bayezid Vakfı'na ait olduğunu tespit etmiştir. Çiftliği satın alan Mehmed'in hayvan ticaretiyle uğraşması sebebiyle ziraate uygun olan arazinin atıl kalacağı ve hazinenin de zararına sebep olacağından bu satışın caiz olmayacağına karar vermiştir.²⁶⁵

Konunun devamı niteliğinde defterde bir belge daha bulunmaktadır:

“Canik Mutasarrıflığına

Canik sancağına tabi Baфра kazasında Kumcağız nâm-ı mahalde kâin olup nısfına muhâcirîn iskân edilmiş olan Engiz çiftliğinin nısf-ı diğeri mutasarrıfesi Osman Paşazade Nuri Bey'in zevcesi hanım canibinden Hacı Abdi oğlu Molla Mehmed'e fûrûht edilmesinden dolayı buna talip olan muhâcirîn-i merkum ümerâsından Hasan Bey ile merkum Mehmed taraflarından isbât-ı hak tefevvühâtına dair vukû bulan müsted'ayât Defter-i Hakâni Nezâreti behiyyesiyle ceryân eden muhaberât üzerine Şûra-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nden verilip bir sureti leffen irsâl kılınan tezkerede gösterildiği vech ile araziye müteallık deâvînin mahallerinde bil murâfaa fasl ve hısmı iktizâ-yı hâl ve maslahattan olduğundan sûret-i mebhûseye nazaran icâbının icrâsıyla netice-i maslahatları inhâsı hususuna himmet buyurulması siyâkında şukka.

²⁶⁴ Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.693.

²⁶⁵ Sağlam, agm, s.1366.

29 Cemaziye'l-âhir 1291’’²⁶⁶

Bu belgeden çiftliğin Bafra kazasına bağlı olan Kumcağız isimli yerde bulunduğunu öğreniyoruz. Belgede tekrar Çerkes muhacirlerinden Hasan Bey ile Hacı Abdi oğlu Molla Mehmed arasında çiftliğin satın alınması ile ilgili taleplerine değinilmiştir. Defter-i Hakânî Nezâreti tarafından gerçekleştirilen yazışmalar üzerine Şûrâ-yı Devlet’in Dâhiliye Dairesi’nden verilen tezkirede belirtildiği üzere bu arazi meselesinin mahallinde açılacak davayla çözülmesi gerektiği bildirilmiştir.

2.2.Samsun Hapishanesi’ndeki Mahkûmların Nakli

1876 yılında Samsun’da bulunan hapishanede yenileme çalışmaları yapılmakta olup burada bulunan hükümlülerin nakli söz konusudur.

“*Canik Mutasarrıflığına*

Samsun’da müceddiden derdest-i inşa olan hapishanenin hitâmına kadar mahbusiyet-i mevcudenin âhar mahalle nakli lazım gelip ancak bunların içinde idam ve on beş sene kürek cezasıyla mahkûm ashâb-ı cinayet bulunduğu ve oradaki hanların mahbus ittihâzı mahzurdan selim olmayacağına binaen oraca muhafazaları olamayacağı mutasarrıf-ı sâbık cânibinden keşide kılınan telgrafname meâlinde müstebân olup şu halde mahbusiyet-i merkumenin Trabzon Hapishanesi’ne nakilleri zımında zât-ı saadetleriyle bi’l-muhabere icâbının icrâsı Adliye Nezâret-i Celîlesi’nin Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi’nden 7 Cemaziye’l-âhir 93, 12 Haziran 92 tarihi ve 62 numarası ile murakkaman verilen müzekkere mucibince Trabzon Vilâyet-i Celîlesi’ne bildirilmiş olmağla iktizâsının icrâsına himmet olunması siyâkında şukka

18 Cemaziye’l-âhir 1293’’²⁶⁷

Belgeden anlaşıldığı üzere, Samsun Hapishanesi’nde aralarında idam cezası ve on beş sene kürek cezası verilen hükümlülerin de yer aldığı bu sebeple burada bulundurulmalarının güvenli olmadığı mutasarrıf tarafından bildirilmiştir. Bunun üzerine Adliye Nezâreti’nin Mahkeme-i Temyiz-i Ceza Dairesi tarafından hükümlülerin Trabzon hapishanesine nakilleri uygun görülmüş olup durum Trabzon vilâyetine bildirilerek gereğinin yapılması istenilmiştir.

266 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 211.

267 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 62.

Osmanlı'da birçok alanda modernleşme ve kanunlaşmanın başladığı Tanzimat döneminde hapishaneler için de bir reform süreci başlamıştır. Bu döneme kadar hapishane için özel mekânların bulunmadığı genellikle kale ve surlar içerisindeki bir alanın zindan şeklinde kullanıldığı ya da hükümet konağı gibi başka bir kuruma ait alandan ayrılan bir odanın hapishane olarak kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan alanların dar, mahkûm sayısının fazla olduğu düşünüldüğünde sağlık sorunları başta olmak üzere birçok sıkıntıya sebep olduğu görülmektedir. Bu dönemde Batılı ülkelerin baskılarının da etkisiyle, Osmanlı yabancı uzmanları istihdam ederek hapishanelerin reform sürecine başlamıştır. Bunların arasında en önemlileri İngiltere'nin İstanbul elçisi Stratford Canning, Amiral Adolphus Slade ve Binbaşı Gordon'dur.²⁶⁸ Yine 1880 tarihli Tevfikhâne ve Hapishanelerin İdare-i Dahiliyeler'ine Dair Nizâm-nâme önemli bir gelişmedir. Bu nizâm-nâme ile hapishaneler tevfikhane; hapishane ve hapishane-i umumi olmak üzere üçe ayrılıyor, tüm Osmanlı vilâyetlerinde yeterli sayıda hapishane ve tevfikhane bulundurulmasını amaçlıyordu.²⁶⁹ Bu nizâm-nâmeye göre ceza süresi üç ayın altında olanlar ile cünha ve kabahat nevinden suç işleyenler kaza hapishanelerinde, ceza süresi üç aydan fazla, üç yıldan az olanlar liva hapishanelerinde, ceza süresi üç yılın üzerinde olanlar ise cezalarını vilâyet hapishanelerinde çekecekti.²⁷⁰

Nitekim Trabzon vilâyetindeki hapishanelerin durumuna baktığımızda, Trabzon Merkez Sancağı'nda biri kadınlara mahsus toplam dört adet hapishane bulunduğu görülmektedir. Erkek hapishanelerinin ikisi hükümet konağında, biri Zağnos Kalesi'nde bulunmaktadır.²⁷¹

Sancak merkezinde bulunan Samsun hapishanesi hükümet konağı arazisinde bulunmaktadır. 1856 yılından itibaren bir süre Abdullah Paşa'ya ait bir konağın kiralanarak hükümet konağı olarak kullanıldığı, bu konağın avlusunda inşa edilen bir bölümün ise hapishane olarak kullanıldığı bilinmektedir. 1868 yılına gelindiğinde ise hükümet konağı olarak bir binanın inşa edildiği ancak bunun da dar yapılmış olması sebebiyle defaaten

268 Yüksel Çelik, "Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevfikhanesi ve Mütareke Dönemi'nde İşgali", *Belleten*, C.72, S.264, s.604.

269 M.Zeki Uyanık, "Batı ve Doğu Kültüründe Hapishane", *Mizan'ül Hak İslami İlimler Dergisi*, S.4, 2017, s.120.

270 Melike Karabacak Yılmaz, "Hudûd-ı Hâkanîde Bir Kasaba: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Hopa'da Hapishane ve Asayiş", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.33, Eylül 2022, s.161.

271 Eyyub Şimşek, "XX. Yüzyıl Başlarında Trabzon Hapishanesi (1900-1914)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2017 (23), s.145.

yenileme çalışmaları yapılmıştır. 1869 yılında hapishaneden yaşanan firarların önlenmesine yönelik olarak hükümet konağının etrafında duvarların olmaması nedeniyle duvar inşası yaptırılmak istenilmiştir.²⁷² Görüldüğü üzere Samsun hapishanesi de tıpkı diğer Osmanlı hapishaneleri gibi fiziki şartların yetersizliğinden dolayı sürekli tadilat ve yenileme çalışmalarına konu olmuştur. 1900'lü yılların başlarında dahi kapasitesi 150 kişi olan hapishanede 400'ün üzerinde mahkûm bulunduğu belgelere yansımıştır.²⁷³

2.3.Kapan-ı Dakîk

Arapça “*kabbân*” kelimesinden dilimize yerleşen “*kapan*” kelimesi; “*pazara satılmak üzere gelen yiyecek maddelerinin tartıldığı resmî büyük kantar*” ve “*un, tahıl, yağ vb. malların satıldığı, devlet kontrolündeki pazar yeri*” anlamına gelmektedir.²⁷⁴ Osmanlı’da daha çok un kapanı (kapan-ı dakîk), yağ kapanı, bal kapanı gibi satılan ürünün ismiyle birlikte kullanılan günümüz toptancılarına ya da hallere benzeyen bir yapı oluşturulmuştur.²⁷⁵ Kapanların yapılmasındaki amacın tüccarlardan alınacak vergiyle hazineye gelir kaydetmek ve halkın temel tüketim ürünlerine kolay ulaşmasını sağlamak olduğu söylenebilir.²⁷⁶ İlk zamanlarda kapanlar kethüda ve eminler vasıtasıyla yönetilirken sonraları iltizam usulüne geçilerek her yıl yapılan ihaleler sonucu belirlenen mültezimler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Daha sonra da kapanların bir kısmı devlet idaresine alınmış, bir kısmı da şehremanetlerinin kontrolüne bırakılmıştır.²⁷⁷

Defterde yer alan bilgilerden Samsun’da yer alan Aziziye çarşısında bir kapan-ı dakîk bulunduğu anlaşılmaktadır.

“*Canik Mutasarrıflığına*”

Samsun kazasında Aziziye çarşısında kâin kapan-ı dakîk mahalli mültezimi tarafından diğer mahalle nakl olunacağından ve bu sûret-i mezkûr çarşının şarkını ihlal edeceğinden bahisle kasaba-i mezkure ahâlisinin müceddiden bina ve inşa eyledikleri tahtanî dairenin kapan-ı dakîk ittihâzı için imtiyâz-ı emr-i âlîsi îtâsı talep ve istidâsına dair

272 Nurcan Yazıcı, “Osmanlı Mimarlığında Bir Yönetim Binası Örneği: Canik/Samsun Hükümet Konağı”, *Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Araştırmaları*, ed. İlhan Şahin ve diğerleri, Van 2010, s.317.

273 Halim Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri 1913-1914*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2019, s.163.

274 TDK (Türk Dil Kurumu), “Kapan” (Erişim 21.07.2023).

275 Salih Aynural, “Kapan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul 2001, s.338.

276 Kürşat Nusret Erden, “Genel Hatlarıyla Kütahya’nın Ticari Yapılarından Tarihi Kapan Hanı”, *Kapanaltı Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, S.1, Mart 2022, s.3.

277 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s.165.

mukaddimen verdikleri arzuhâl üzerine yazılan istîlâmnâmeye cevaben selef-i vâlâları canibinden vârid olan tahrîrât Şûra-yı Devlet'e led-el havale olbabda olunan sualler üzerine Dîvân-ı Hümayûn Kalemi'nden tanzim olunan mukteza varakasinda bu mekûle kapan-ı dakîk ittihâz olunacak mahal için imtiyâzî hâvî emr-i âlî verildiği mesbûk'ul-emsal olmadığı gösterildiği gibi bil muhabere Maliye Nezâret-i Celîlesi'nden gelen cevapta dahi beyan kılındığı vechle daire-i mezkurenin arsası mülk olarak mukaddemen kasaba-i merkumenin bazı muteberân ahâlisi tarafından bil mübâyaa kapan mahalli ittihaz olunmak üzere cânib-i mîrîye terk olunduğu selef-i vâlâları cânibinden nazaret-i müşârûn ileyhâya mebûs tahrîrât cevabında işâr ve olbabta verilen varaka-i mahtûme dahî tisyâr kılınmış ve mûmâ-ileyhimânın bu yolda vukû bulan hizmetleri şâyân-ı takdir ve tahsîn bulunmuş olup ancak bu mesellü şeyler için imtiyaz îtâsı uyamayacağından yalnız daire-i mezkurenin sûret-i daimede kapan ittihâzı zımnında keyfiyetleri savb-ı vâlâlarına işârî bâ tezkire ifade olunmuş ve keyfiyet nazâret-i müşârûn ileyhâya bildirilmiş olmağla icâbının icrâsına himmet buyurulması siyâkında şukka

3 Cemaziye'l-âhir 290''²⁷⁸

Belgeden anlaşılacağı üzere bu çarşının mültezimi tarafından başka bir yere taşınması söz konusudur. Ancak bu kapanın bahse konu çarşının doğusunu işgal edeceğinden dolayı kasaba halkının yeniledikleri bina ve yaptıkları tek katlı dairenin kapan-ı dakîk olarak kullanılması için gerekli imtiyazın verilmesi talepleri olmuştur. Bahse konu talep Şûrâ-yı Devlet'e edilmiş ve Dîvân-ı Hümayûn kaleminden tanzim edilen evrakta bu tarz kapan-ı dakîk yapılacak yer için imtiyaz verilmesine emsal bir kararın bulunmadığı belirtilmiştir. Bunun yanında Maliye Nezâreti'nden gelen cevapta da bahse konu dairenin arsasının önceden kasabanın bazı muteber ahalisi tarafından satın alındığı ve kapan-ı dakîk yapılmak üzere devlete bırakıldığı bildirilmiş olup bu hizmetleri takdire şayan görülmüştür. Bu türlü meseleler için imtiyaz emri verilemeyeceğinden dairenin sürekli olarak kapan yapılması hususundaki keyfiyet savb-ı valâlarına bildirilmiştir.

278 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 236.

3. FRENGİ HASTALIĞI

19. yüzyılda büyük bir salgın haline gelen frengi hastalığının Samsun Redif Alayı'nın bir taburunda yayıldığı görülmektedir. Defterde bu konuyla ilgili önemli bir belge yer almaktadır.

“Üçüncü Samsun Redif Alayı'nın Üçüncü İnebolu Taburu dairesi olan Cide ve Hoşalay kazaları ahalisinin mübtelâ oldukları frengi illetinin men'i sirayetiyle beraber ma'lûl'inin sûrat-i tedavisi için tabipliğe iki bin kuruş maaşla Doktor Ali Rıza Efendi ve eczacılığa dahi bin kuruş aylıkla Teoharidi tayin ve icap eden eczâ-ı tıbbiye kendilerine tevdi olunarak mahalli memuriyetlerine izâm kılınmışlar ise de mûmâ-ileyhimânın maaşlarıyla eczâ pahasının tesviyesi hakkında tastîr olunan buyrulda kendilerinin azimet ve avdetleriyle mahalli memuriyetlerinde dolaşacakları mahaller için iktizâ eden harcırahlarının ve eczâ sandıkları mesârif-i nakliyesinin tesviyesine dair sarâhat olmadığından iş bu harcırahlarla mesârifin ifâsı lüzûmu Tıbbiye Nezâreti behiyyesiyle cereyan eden muhâbere cevabında beyan olunmaktan nâşi keyfiyet Şûra-yı Devlet'e led-el havale mûmâ-ileyhimâ tabip ve eczânın vazifeleri illetin bulunduğu mahalleri dolaşıp ma'lûlîn-i ahâlinin tedavisiyle hastalığın meni sirayetini tedâbir-i seria ve müesseresinin ittihaz ve icrâsı maddesi olup muhassas olan maaşları ise vukû bulacak yol masraflarını taraflarından tesviyeye müsait olmadığından bunlara kararnâme-i mahsus ahkâmına tevfiğin iktizâ eden harcırahın îtâsıyla beraber eczâ-ı tıbbiye sandıkları ücret-i nakliyesinin dahi başkaca tesviye ve ifâsı ve bunların tamamıyla ifâ-yı vazife etmelerine mahallince dikkat ve nezâret olunması tensip olunmuş ve keyfiyet nezâreti mezkûreye ve Maliye Nezâreti Celîlesi'ne havale ve işar kılınmış olmağın oraca dahi dikkat ve nezâret-i mütemediyenin ifâsına himmet olunması siyâkında şukka

12 Zi'l-ka'de 1293’’²⁷⁹

1876 yılında Samsun Redif Alayı'nın Üçüncü İnebolu Taburu dairesi olan Cide ve Hoşalay kazaları ahalisinin frengi hastalığına yakalandığı görülmektedir. Hastalığın tedavisi için Doktor Ali Rıza Efendi ve Eczacı Teoharidi gerekli ilaçlarla birlikte bölgeye görevlendirilmiştir. Bu görevlendirme için verilen buyruldu da her ne kadar doktor ve eczacının maaşları ile ilaçların verilmesi yer almışsa da bunların bölgede yaptıkları çalışmalarda oluşan harcırahları ile ilaçların nakliyesinin nasıl karşılanacağı bildirilmemiş

279 BOA, BEO.AYN.d.,595/935, 453.

olup bu konuda bir düzenleme de bulunmaması sorun oluşturmuştur. Bu doğrultuda yapılan yazışmalardan hastalığın tedavisi için yaptıkları çalışmalar sırasında oluşan harcırahların çıkarılacak özel bir kararname ile kendilerine ödenmesinin sağlanması, ilaç nakliyesinin ise bulundukları mahalde yerine getirilmesi çözüm yoluna gidildiği anlaşılmaktadır.

Belgeden yola çıkarak frengi hastalığı ile ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır.

Frengi hastalığının Osmanlı topraklarında yayılma sebeplerine bakıldığında ilk temasların 1806-1812, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşları akabinde işgal edilen bölgelerde gerçekleştiği sonrasında ise 1854 ve 1877-1878 savaşları akabinde Osmanlı topraklarında daha yaygın hale geldiği değerlendirilmektedir.²⁸⁰ Bu bağlamda Osmanlı-Rus savaşlarından sonra Kafkas bölgesinden Osmanlı topraklarına göç eden Çerkeslerin de Samsun bölgesinde hastalığın yayılmasına sebep olduğu düşünülebilir. Rusya tarafından Osmanlı topraklarına gelenlerin yanı sıra Romanya tarafından gelenlerin de buralarda hastalığı yaydığı değerlendirilmektedir. Ayrıca hastalığın en etkili bulaşma yönteminin cinsel ilişki olduğu bilindiğinden fuhuş olaylarının yayılmada etkili sebeplerden biri olduğu, yine askere gidip gelmelerin de hastalığı bir yerden başka bir yere taşımada etkili olduğu göz önüne alınabilir.²⁸¹

Frengi hastalığından en çok etkilenen yerlerden biri Kastamonu vilâyetidir. Hastalık burada endemik bir hal almış ve 1860'lı yıllarda neredeyse nüfusun tamamına yayılmıştır. Kastamonu'nun liman yerleşimleri olan İnebolu, Safranbolu ve Sinop hastalığın en yaygın olduğu yerlerdir. Burada salgının en önemli yayılma sebeplerinden biri olarak vilâyetten askere alınan hassa efradının İstanbul'da genelevlerin yoğun olduğu Galata semtine yakın olmaları sebebiyle hastalığı fuhuş yoluyla kaparak memleketine dönmeleri olduğu değerlendirilmektedir.²⁸²

Osmanlı Devleti'nde 1865 yılı itibariyle frengi hastalığının yaygın olarak görüldüğü değerlendirilmektedir. Bu durumu 1865 yılında merkezden tüm vilâyetlere yazılan frengi hastalığıyla ilgili bilgilendirmelerden anlamaktayız. 1886 yılına geldiğimizde frenginin

280 Mehmet Güneş, "20.Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadelede Etkili Bir Yöntem: Seyyar Tabiplik", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ekim 2021, s.1677.

281 Karacan, agm, s.34.

282 Erol Karcı, "Sinop Frengi Ve Gureba Hastanesi'ne Dair Bazı Tespitler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.XIX/39, 2019 Güz, s.465.

Tuna vilâyeti, tüm Anadolu vilâyetleri ve Arap yarımadasına kadar yayıldığı görülmektedir.²⁸³

Frengi ile mücadelede yeterli hastane ve doktor bulunamaması sebebiyle öncelikli olarak seyyar tabipler ve eczacılar aracılığıyla salgınla mücadele edilmeye çalışılmıştır. İlerleyen süreçte ise bazı vilâyetlerde frengi ile mücadele için hastaneler kurulmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru salgın kontrol altına alınmaya başlanmış ancak etkileri uzun süre devam etmiştir.

283 Mehmet Orçun Karacan, “19. Yüzyılda Anadolu’da Frengi ve Alınan Tedbirler”, *KTÜEFAD*, S.2, 2022, s.32.

SONUÇ

1866-1876 tarihleri arasında Trabzon vilâyetine bağlı Canik sancağı ile merkez teşkilatı arasında yapılan yazışmalardan oluşan 935 numaralı ayniyât defterinde yer alan belgelerle kazalardan sancağa, sancaktan vilâyete, vilâyetten de tüm Osmanlı Devleti'ne ilişkin konulara değinen bu çalışma, gelenekselden moderizme dönüş adımlarının yolunu anlamaya olanak sağlayacaktır.

Yerel mahkemelerde başlayan ceza yargılamaları, istinaf ve temyiz süreçlerinden geçerek hem suçlu hem de mağdur için hakkaniyetli sonuçların ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Nitekim yerel mahkemelerin bazı cezaları temyiz ve istinaf sürecinde bozulmuş, bazı cezalar yetersiz görülerek yeniden değerlendirilmesi istenilmiştir. Bu açıdan bakıldığında modern hukukun temellerinin Tanzimat döneminde atılarak önemli bir sürecin inşa edildiği görülmektedir.

Bir toplumda işlenen suçlar o toplumun ekonomisi, sosyal hayatı, eğitimi gibi pek çok alanda ipuçları vermektedir. Bu açıdan çalışmamız dönemin insanı hakkında bir çıkarım elde edilmesini sağlayacaktır. Yine dönemin idare görevlileri, kamu hizmetlerinin durumu, idari binalar hakkında bilgiler edinmekteyiz. Merkezi otoritenin yerel yönetimler üzerindeki etkisi yaptığı atama ve azillerden anlaşılmakta, görevinde başarılı olmayan ya da idarecilik vasfı taşımayan kişilerin yerine yeni görevliler atanmakta, böylece hem devlet otoritesi hem de halkın refahı sağlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca merkezi otoritenin yerel yönetimler üstündeki gücüyle merkezi otoritenin gücü de görülmektedir.

Devlet ve vatandaş bağlamında bakıldığında defterde yer alan Engiz Çiftliği'nin satışı meselesi önemlidir. Devlet kamu ve vatandaş yararını gözeterek kişiler arasında gerçekleşen arazi satışına müdahale edebilmektedir. Satılan arazinin kimin ihtiyacını gidereceği derin bir araştırma ve titizlikle incelenmiş, sonunda açıklanan makul gerekçelerle vatandaşın ve kamunun yararına olacak en doğru karar verilmiştir.

Adli reformlar, gelişen ticaret ağı, savaşlar nedeniyle başlayan göç hareketleri, yaşanan salgın hastalıklar, memurların yöneticilik vasıfları gibi çok geniş alanda bilgiler edinebileceğimiz bu çalışmaya başka bir yönden bakıldığında geçmişten günümüze bir köprü kurulmaktadır. Yaklaşık bir buçuk asır önce yaşanan olayların benzerleri günümüzde de yaşanmaktadır. Örneğin çalışmamızı kapsayan dönemde yaşanan Çerkes göçü ile günümüzde benzer şekilde yaşanan kitlesel göçler, yakın zamanda yaşadığımız Covid-19

salgını ile o dönemde yaşanan frengi hastalığı, doğu ile batı arasında değişen ticaret yolları, teknolojinin gelişimiyle ortaya çıkan yeniliklere uyum, ceza yargılamalarının dönüşüm süreci gibi pek çok konuda geçmişte yaşanan olaylarla güncel olaylar arasında yorum yapma fırsatı vermektedir.

Görüldüğü üzere ayniyât defterlerinde yer alan belgeler oldukça çeşitli içeriğe sahip olup birçok alanda araştırmacıların başvuru kaynağı olabilmektedir. Çalışmanın bir amacı Canik sancağı özelinde yaşanan olaylardan dönemin Osmanlı insan profili hakkında bilgi edinmekken diğer yandan ayniyât defterlerinin ne kadar önemli bir kaynak olduğunu ve bu kaynakla hangi alanlarda çalışılabileceği ya da araştırma yapılabileceğini ortaya çıkarmaktır.

KAYNAKLAR

- Akın, Fatma, “Ayniyât Defterleri ve Hafaya Anadolu Tasnifine Dair Bir İnceleme”, *OTAM*, S.46, Ankara 2020, ss.1-14.
- Akdemir, M.Sadık, “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Dönemi Anadolu’da İran Şehbenderlikleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.39, 2017, ss.40-67.
- Akgündüz, Ahmet, “1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnâmesi’nin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men’i İrtikâb Kanunnâmesi”, *Belleten*, C.51, S.199, Nisan 1987, ss.153-192.
- Akgündüz, Ahmet, “Kanunnâmelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer’î Tahlili”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.1, 1999, ss.-1-16.
- Akgündüz, Ahmet, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986.
- Akyıldız, Ali, “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.28, Ankara 2003, ss.250-251.
- Akyılmaz, Gül, “Osmanlı Hukukunda Masuniyet-i Şahsiyye İlkesi”, *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, ed. Fethi Gedikli, On İki Levha Yayıncılık, 2014, ss.163-220.
- Atalar, Münir, “Şer’îye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe”, *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, S.4, Ankara 1980, ss.303-328.
- Aynural, Salih, “Kapan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul 2001, ss.338-339.
- Babalık, Abdülkadir, “30 Numaralı Erzurum Ayniyat Defteri’nin Fihristi”, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.4, S.8., Mart 2021, ss.19-38.
- Bardakoğlu, Ali, “Hapis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.16, İstanbul 1997, ss. 54-64.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), Ayniyât Defteri, 595/935.
- Bay, Abdullah, “Canik Muhassıllığı İçin Yapılan Siyasi Mücadeleler”, *Karadeniz Araştırmaları*, S.19, Güz 2008, ss.67-85.
- Belgesay, Mustafa Reşit, “Tanzimat ve Adliye Teşkilatı”, *Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, ss.206-220.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

- Bilge, Sadık Müfit, “Çerkezler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.Ek-1, ss.287-290, Ankara 2020.
- Canatar, Mehmet ve Baş, Yaşar, “Şûrâ-yı Devlet Teşkilatı ve Tarihi Gelişimi”, *OTAM*, S.9, Ocak 1998, ss.111-148.
- Çabuk, Fehminaz, “19. Yüzyılda Osmanlı’da Zina Suçu: Bazı Zina Davaları ve Tatkbik Olunan Cezalara Dair Bir Değerlendirme”, *Tarih Okulu Dergisi*, S.XL, Haziran 2019, ss.401-424.
- Çadırcı, Musa, “Tanzimat Döneminde Türkiye’de Yönetim 1839-1856”, *Belleten*, C.LII, Ağustos 1988, ss. 601-626.
- Çelik, Yüksel, “Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevfikhanesi ve Mütareke Dönemi’nde İşgali”, *Belleten*, C.72, S.264, ss.603-628.
- Çetin, Atilla, “Arşiv Terimleri ve Deyimleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.12, Ankara 1978, ss.351-394.
- Çiçek, Nazan, “Talihsiz Çerkeslere İngiliz Peksimeti; İngiliz Arşiv Belgelerinde Büyük Çerkes Göçü Şubat 1864-Mayıs 1865”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.64, S.1, Ankara 2009, ss.57-88.
- Çilingir, Ayşegül Öztürk, “Ortaçağ İslam Kaynaklarında Samsun ve Çevresi”, *Turkish Studies-Historical Analysis*, S.15/1, Mart 2020, ss.229-244.
- Dağcı, Şamil, “Kıyas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.25, Ankara 2022, ss.488-494.
- Demiryürek, Halim, *Osmanlı Hapishaneleri 1913-1914*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2019.
- Dıñoğlu, Filiz, “19.Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde İranlı Olmak: Samsun’daki Acem Topluluğu”, ed. Kerim İlker Bulunur ve diğeri, *Osmanlı’da Şehir Vakıf ve Sosyal Hayat*, OSAMER, İstanbul 2017, ss.269-292.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2008.
- Ekinci, Ekrem Buğra, “Osmanlı İdaresinde Âdem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.6, Güz 2008, ss.7-84.
- Emiroğlu, Kudret, *Trabzon Vilâyeti Salnamesi/1870*, C.2, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Erdem, Ufuk, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*, Doktora Tezi, Erzurum 2014.

- Erdem, Y.Hakan, *Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- Erden, Kürşat Nusret, "Genel Hatlarıyla Kütahya'nın Ticari Yapılarından Tarihi Kapan Hanı", *Kapanaltı Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, S.1, Mart 2022, ss.1-9.
- Eşrefoğlu, Eşref, "Bâb-ı Âlî Evrak Odası Sâdâret Evrakı ve Provenance Sisteminin Uygulanması", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.7-8, İstanbul 1977, ss.225-226.
- Galeano, Eduardo, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, çev. Atilla Tokatlı ve Roza Hakmen, Çitlembik Yayınları, İstanbul 2006.
- Gençoğlu, Mustafa, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnâmelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.2, S.1, Çankırı 2011, ss.29-50.
- Gökçen, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987.
- Gökmen, Ertan, "Ayniyat Defterlerinin Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemi, Bir Numaralı Anadolu Adi Ayniyat Defteri Örneği", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.16, S.4, Aralık 2018, ss.443-478.
- Gökmen, Ertan, "Bir Numaralı Anadolu Ayniyat Defterindeki Kocaili Sancağı'na Dair Kayıtların Muhtevası", *Uluslararası Milli Mücadelede Servetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu VI*, C.I., Kocaeli 2020, ss.221-233.
- Gökmen, Ertan ve Özdemir, Ömür Yazıcı, *Ayniyât Defterleri Işığında Aydın Vilâyeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Durumu 1866-1880*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Gökmen, Ertan ve Yazıcı, Ömür, "Aydın Ayniyat Defterlerinde Tire Kazası 1866-1879", *Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi*, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, Mart 2015, ss.3-17.
- Görür, Emel Demir, "II. Abdülhamid'in Siyasi Mahkûmlara Yönelik 1896 Tarihli Umumi Affı", *Belleten*, Nisan 2022, C.86, S.305, ss.285-318.
- Göyünç, Nejat, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)", *Yeni Türkiye*, S.31, 2000, ss.430-441.
- Güneş, Hakverdi, "Salnamelere Göre Hariciye Nezareti Teşkilatı", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2016.

Güneş, Mehmet, “20.Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nde Frengi İle Mücadelede Etkili Bir Yöntem: Seyyar Tabiplik”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ekim 2021, ss.1675-1692.

Güven, Melek Sarı, “Vital Cuinet’e Göre 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kastamonu Vilâyeti’nde Ulaşım ve Ticaret”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2020/1,S.35, ss.67-85.
Hayta, Necdet ve Ünal, Uğur, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2008.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

İpek, Nedim, “Canik Sancağı’nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.10, Samsun 1997, ss.29-45.

İpşirli, Mehmet, “16.Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, İstanbul 1982, S.12, ss.203-248.

İşbilir, Ömer, “Kalebend”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, Ankara 2019, ss.5-7.

Kahraman, Abdullah “İslam Hukukunda Şahsa (Nefse) Kefâlet Müessesesi ve Türk Ceza Muhakemeleri Hukuku’ndaki Teminatla Salıverilme Müessesesi İle Mukayesesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, Aralık 1998, ss.301-328.

Kankal, Recep, “II.Abdülhamid Dönemi’nin Az Bilinen Bir Gelir Kaynağı: Guano İşletimi ve Ticareti”, *Sultan II.Abdülhamid ve Osmanlı Modernleşmesi*, haz. A.Melek Özyetgin ve diğerleri, Bilnet Yayıncılık, İstanbul 2022.

Karabacak, Melike, “İrzımı İsterim: 19. Yüzyılda Cinsel Saldırı Davaları Üzerine Bir Vaka İncelemesi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.14, Mart 2019, ss.189-212.

Karacan, Mehmet Orçun, “19. Yüzyılda Anadolu’da Frengi ve Alınan Tedbirler”, *KTÜEFAD*, S.2, 2022, ss.29-51.

Karagöz, Rıza, “Canik’in İdari Yapısı ve İdarecileri”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, ed.Cevdet Yılmaz, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

Karagöz, Rıza, “Trabzon Valisi Ahmet Aziz Bey’in Canik Sancağı’nı Vilâyete Dönüştürme Projesi (1885)”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.29, C.4, Mayıs 2008, ss.29-43.

- Karataş, Ömer, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’ne İskan Olunan Çerkes Toplumunda Sosyal Sınıflaşma ve Kölelik”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, I/2, 2012, ss.99-138.
- Karcı, Erol, “Sinop Frengi Ve Gureba Hastanesi’ne Dair Bazı Tespitler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.XIX/39, 2019 Güz, ss.461-483.
- Kılınç, Ahmet, “İdam Cezasının Tanzimat Dönemi Osmanlı Hukukundaki Görünümüne İlişkin Birkaç Kaynak ve Bu Kaynakların Tahlili”, *Türk Hukuk Araştırmaları*, S.11, 2011, ss.33-62.
- Kılınç, Ahmet, “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili”, *Belleten*, C.79, S.285, 2015, ss.531-558.
- Kırmızı, Abdulhamit, *Abdülhamid’in Valileri Osmanlı Vilâyet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, İstanbul 2008.
- Köksal, Ahmet, “Trabzon Vilâyeti’nin Nüfusu”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.15, Güz 2013, ss.99-130.
- Köse, Osman, “Canik’in Osmanlılara Geçışı ve Canik’te İktisadi Hayat”, İlkçağdan Cumhuriyete Canik, ed. Cevdet Yılmaz, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, ss.77-118.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Baltalimanı Muahedesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.5, İstanbul 1992, ss.38-40.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- Maşalı, Münteha, “Osmanlı’da Ölüm Cezası”, *Yeni Türkiye*, C.45, İstanbul 2002, ss.148-161.
- Menekşe, Metin, “Muhacir Meselesinin Çözümünde Kurumların Rolü: Osmanlı Dönemi’nde Teşkil Edilen Yüksek Muhacirin Komisyonu Örneği”, *International Symposium Global Migration Phenomenon With Its Security, Economic, Social, Political and Cultural Dimensions*, Ekim 2021.
- Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1963.
- Mutaf, Abdülmecit, “Osmanlı Arşivi’ndeki Ayniyât Defterleri”, *OTAM*, S. 7, ss.385-395.
- Osmanlı Arşivi Rehberi*, haz. Y.İhsan Genç ve diğerleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:5, İstanbul 1992.

Osmanlı Arşivi Rehberi, haz. Y.İhsan Genç ve diğerleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No:108, İstanbul 2010.

Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I, haz. Kemal Gurulkan ve diğerleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 121, İstanbul 2012.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2007.

Özçelik, Ahmet, *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, Yayın No.8, Ankara 2005.

Özçelik, İsmail, *Devlet-i Aliyye'nin Kamusal Düzeni ve Kurumları*, Gazi Kitabevi, Ankara 2014.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.

Parlatır, İsmail, "Türk Sosyal Hayatında Kölelik", *Belleten*, C.47, S.187, Temmuz 1983, ss.805-830.

Poyraz, Özlem ve Doğan, Cuma, "22 Numaralı Anadolu Ayniyat Defterine göre Anadolu Eyaletinin Merkez-Taşra İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.57, Konya 2023, ss.37-60.

Poyraz, Özlem ve Öner, Merve, "Osmanlı'da 1823-1824 Yılları Arasında Uygulanan Kalebendlik Cezaları: 37 Numaralı Kalebend Defteri Örneği", *Global Science and Innovations 2020*, Taşkent 2020, ss.425-435.

Poyraz, Özlem ve Öner, Merve, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cinayet ve Yaralama Vakaları: 478 Numaralı Ayniyat Katl Defteri Örneği", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.73, Temmuz 2022, ss.114-129.

Sağlam, Nevzat, "Arşiv Belgelerine Göre Canik'te Çerkes Muhacirler ve İskânları", *VII. Uluslararası Canik Sempozyumu: Geçmişten Günümüze Göç*, ed. Osman Köse, Aralık 2017, ss.1357-1375.

Saner, Yasemin, "Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma", *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza (18-20. Yüzyıllar)*, der. Noemi Levy-Alezandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

Saydam, Abdullah, "Trabzon'un İdari Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793-1851)", *OTAM*, S.18, Ankara 2005, ss.285-317.

- Seyhan, Ayşe, *931 Numaralı Ayniyât Defterine Göre 1867-1872 arasında Trabzon'da İdari, Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi 2013.
- Soyaslan, Doğan, “Af”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, C.17, S.1, 2001, ss. 412-436.
- Şenel, Şennur ve Terzi, Hülya, “Trabzon'daki İran Konsolosluğu Faaliyetleri (1877- 1923)”, *AHBV Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (1), Ankara 2019, ss. 83-95.
- Şimşek, Eyyub, “XX. Yüzyıl Başlarında Trabzon Hapishanesi (1900-1914)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2017 (23), ss.143-162.
- Şimşirgil, Ahmet, “Osmanlı Taşra Teşkilatında Rum Beylerbeyliği”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.5, İstanbul 1989, ss.289-299.
- Tan, Hakan, *Trabzon Vilâyeti'nde Ecnebler (1853-1908)*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2019.
- Tan, Seda, “Osmanlı Devleti'nde Guano İhracı Meselesi”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, C.11, 2021, ss.249-272.
- Taner, Tahir, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, *Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, ss.221-231.
- Taşcan, Arzu, “1876 Yılında Edirne Vilâyeti'nde Asayiş Problemleri (826 Numaralı Ayniyat Defteri Verilerine Göre)”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.19, S.1, Manisa 2021, ss.179-193.
- Tavkul, Ufuk, “Osmanlı Devleti'nin Kafkas Muhacirlerinin Kölelik Kurumuna Yaklaşım”, *Bilig*, S.17, ss.33-54, Bahar 2001.
- Tellioğlu, İbrahim “Samsun'a Türk Yerleşiminin Tarihi Gelişimi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.9/4, ss.1107-1117, Bahar 2014.
- Tellioğlu, İbrahim, “Vital Cuinet'e Göre Karadeniz Bölgesinin Nüfusu”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, 1975 Elazığ, ss.95-102.
- Toleno, Ehud R., *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.
- Toruk, Ferruh, “Fransız Gezgin Vital Cuinet'in Gözüyle Çankırı”, *Belleten*, C.73 S.268, Aralık 2009, ss.721-738.
- Torun, Hakan, *935 Nolu Karesi Ayniyât Defteri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2002.

- Türk Dil Kurumu, “Guano”, Erişim 01.07.2023, <https://sozluk.gov.tr>.
- Türk Dil Kurumu, “Kapan”, Erişim 21.07.2023, <https://sozluk.gov.tr>.
- Türk Dil Kurumu, “Konsolos”, Erişim 10.06.2023, <https://sozluk.gov.tr>.
- Urhan, Vahit Cemal, “Kosova’ya Yapılan Çerkes Göçü ve İskânı 1864-1865”, *Belleten*, C.85, S.304, Aralık 2021, ss.991-1024.
- Uyanık, M.Zeki, “Batı ve Doğu Kültüründe Hapishane”, *Mizan’ül Hak İslami İlimler Dergisi*, S.4, 2017, ss.87-134.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Buyruldu”, *Belleten*, S.19, C.5, Temmuz 1941, ss.289-318.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- Veldet, Hıfzı, “Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat”, *Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, ss.139-209.
- Yakut, Esra, “Tanzimat Dönemi’ne Kadar Osmanlı Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.2, Güz 2006, ss.25-40.
- Yalçın, Ercan, *Canik Sancağı Genel Meclis Tutanakları 1916*, Samsun Kent Müzesi Araştırma Merkezi Yayını, Samsun 2017.
- Yarcı, Güler, “Beyaz Altın ya da Guano: Dünyada ve Osmanlı’da Guano Ticareti (1820-1920)”, *Gübre-Tezek Çöp Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019.
- Yazıcı, Nurcan, “Osmanlı Mimarlığında Bir Yönetim Binası Örneği: Canik/Samsun Hükümet Konağı”, *Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Araştırmaları*, ed. İlhan Şahin ve diğerleri, Van 2010, ss.313-330.
- Yetkin, Aydın, “II.Meşrutiyet’in İlk Günlerinde Uygulanan Afların Mahiyet ve Etkileri (1908-1909)”, *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, Aralık 2022, ss.1-46.
- Yıldırım, Zeki, “Türk Hukuku Açısından 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu”, *Suç ve Ceza Dergisi*, S.3, Temmuz 2021, ss.529-572.
- Yıldız, Özgür, “Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği”, *Akademik Bakış*, C.9, S.17, Kış 2017, ss.91-111.
- Yılmaz, Melike Karabacak, “Hudûd-ı Hâkanîde Bir Kasaba: Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Hopa’da Hapishane ve Asayiş”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.33, Eylül 2022, ss.157-184.
- Yılmaz, Özgür, “Fransız Arşiv Belgelerine Göre 20. Yüzyılın Başlarında Samsun Limanı”, *Belleten*, S.286, C.LXXIX, Aralık 2015, ss.1039-1075.

Yılmaz, Özgür, *Tanzimat Döneminde Trabzon*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2014.

Yolalıcı, Emin, “19. Yüzyılda Canik Sancağında Zirai Üretim”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.6, s.1, Samsun 2014, ss.327-331.

EKLER

935 NUMARALI AYNİYÂT DEFTERİNDEN SEÇME BELGELER

نومرو	تاریخ	اوراق نومروسی
۱۷۵		۱۷۵
۱۷۶		۱۷۶
۱۷۷		۱۷۷

جانبك منظر فلفه

صعوده مجددا در دست انسا اولاد هجانه خفته قدر مجوسه موجوده افرید نفلی درم کلاوب ۶۷
 انجو بوزارک انجده اعدام و او به سینه کورک فراسله حکوم اصحاب جانب بولنیغه و اوراد کی
 خانلرک مجی اقلادی مخدودیه سالم اوله جفته بنای اوراد محافظه فکله اوله به جفی مشرف
 بعد جانبند کشیده قلعه نغراقیه مانکنده منبره اولوی شواله مجوسه مرقوم در طرز و ده جانب
 نقله ضحک فانه سالاریه بالبحاره اجانبک اجاسه عدلیه نفه به جلیله سلحکته فینه فانه سینه
 ۶۸ مرزیه ۶۹ تاریخی و الفقه ایک نومروک ایه مرقا ویریلانه فکله موجبی طرز و ده ولایت جلیله سینه
 ۷۰ اوله ۷۱ اجانه ۷۲ اجانه ۷۳ اجانه ۷۴ اجانه ۷۵ اجانه ۷۶ اجانه ۷۷ اجانه ۷۸ اجانه ۷۹ اجانه ۸۰ اجانه

بودن

جانبك منظر فلفه واقع نیکار فلفه مضیف اسکندر فری زنجیر و غل احرار فانی اولاد اسیماه فرها هود علی ۶۷
 اوغلی محمد حقیق اجا قلعه تدقیقاه نفه بیا فکله قرقه سکانده و او او به صهره تاریخی و اوقه نور و
 خیریه ایه مجی فینه لوا مضیف و او او به صدوق اخباره و اماره ایه درج سونه و اوسه اولدی حله مرقوم
 انای ضاعه مسمیه فیه مرقوم محمد صدوق اخباره و اماره ایه درج سونه و اوسه اولدی حله مرقوم
 اجلیه وفات ایدیه حقه جز فینه علی فلفه اولدی نفه به فانه اخباره و اماره ایه درج سونه و اوسه اولدی حله مرقوم
 ۶۸ تاریخی و ابی یوز قوم دره نومروک ایه مرقا ویریلانه فکله موجبی طرز و ده ولایت جلیله سینه
 ۶۹ اوله ۷۰ اجانه ۷۱ اجانه ۷۲ اجانه ۷۳ اجانه ۷۴ اجانه ۷۵ اجانه ۷۶ اجانه ۷۷ اجانه ۷۸ اجانه ۷۹ اجانه ۸۰ اجانه

اوراق
نومروسی

نومرو
تاریخ

جایزه مصروفه

ممالک محروسه شاهانه غوانو بغیر دولتی نوسه کوره سی قریب اچویدر مقدما نالی اعتبار اولانده موسجوتیال کینه نه
وکیل طرفه دربارده عرضیالده فره دوزخ ایلولا سواخلده مذکور کوره نه تخینه میکرده ایدله ایزده طرفه موسی
قلیب قایدونه بودقه اولوالیبه کوندره حکمنده استو غوانو نه جغه مایهغه اولممنده اچایه ایدله محله نوسه سی
استدعا قیمنده کینه توری قیله لایه اولممنده بوبایر دربارده اعتبار امرعاکینه مندرج شرط و قیود موافقه
اولانده برکله غوانو بولینه حالده انی محل مخصوصه جمع الیه اظه امرع متویبه حکومت اختیار کینه اولنوب حکومت
مقارن طرفه بعد المیزه بر حوضیلا نوسیه بر موجب شرط اعتبار بارش التوبه استیفا و سکی التوبه غوانو نه
مقارن طرفه بر رخصه نیکه سی اعطای و بوز ممالک اجنبیه اطرافینه بتقدیم رسم کرکده الحقی و بلور ختمه
در رخصه نیکه نوز محرمه مقدردیه نیکه غوانو کولیدیم خبر النوریه رسمه استیفا ای امرع حکومتی اسیله لازم
نتیجت ایدسی و سکی التوبه غوانو کولیممنه کرکده مایهغه طرفه و حق اعطای اولممنه خصوصیه صعب و الارزیه
و سائر اچایه ایدله محله اشاعه بامکنه افان و مذکور اعتبار فرما عالیممنه بر صورتی لقا اطاره قاضی و صورتی لقا
حرز وید و شرطونه و لایحه جلد الیه و متویبه رویه بیلدیرال ایزده رسومات احاطه جایله سی وکالته بیلدیرال ایزده
ایضا معمله لازمیه لکته بولنی سینه نه

ایضا
محرر
۱۴

جانبی مهندسه

جانبی سنجیده تابع باره قضیون فریضه نام محله کاشه اولیوب نصفه مهابه به اسطه ابریه اولیه
 انیزه فیضلند نصف دیگری منفره سی خطه یا سازه نوری بقله و جوسی خانم جانزده حاجی
 عیدی اوغلی ملا محمد زوجه ابدلنده طولایه بوکاشه لب اولیه مهابه به مرفوم اسسزده حبه بد
 ایل مرفوم محمد طرفدارنده انجاسه صه تقویه رانه و فرجیورده مستطابه و دفتر خانقاه فیضیه بهیل
 جریانه ابدیه می برایه اوزرینه سوری دولت را خطیه دانه سنده و بریلوب بر صورتی نقاشی سال
 قلانه کشته ده کوسه لایق و جلد ارضیه مخلوقه و عادیله محله نیکو باطن فیضل و صبی انضای حال
 و صلحه ندادلیده نه صورتیه مجوثره نقاشی ای بند اجرا بیل نیکو فیضلنده اندهی فیضیه هفت جوسی
 سیافه سق

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Serpil KUTOĞLU			
Doğum Yeri:				
Doğum Tarihi:				
Medeni Durumu:				
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Şeker İlköğretim Okulu		Sakarya	1997-2003
Ortaöğretim	Şeker İlköğretim Okulu		Sakarya	2003-2006
Lise	Zehra Akkoç Kız Lisesi	Sözel	Sakarya	2006-2009
Lisans	Sakarya Üniversitesi	Tarih	Sakarya	2009-2013
Yüksek Lisans	Artvin Çoruh Üniversitesi	Yakıncağ Tarihi	Artvin	2021-2023
İş Deneyimi	Özel sektör, Öğretmenlik.			
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Dr. Öğr. Üyesi Şenay YANAR, Dr. Öğr. Üyesi Selma PEHLİVAN			
e-posta	srplhn5453@icloud.com			
Yayımlarım:				

Tez Şablonu	Karar Tarihi	Oturum No	Karar No
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Enstitü Kurulu	/....../2023	/...	...
Artvin Çoruh Üniversitesi Senatosu	/....../2023	/...	...